TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT: 1 SAYI: 6 TEMMUZ 1964 FİATI: 250 KRŞ.

Sizler için
AKFİL YENİLİKLERİ
BAHAR
AKFİL SANFOR TERYLENE
AKFİL SATEN MAKKO SANFOR
İNAP HULUŞİ
İSTANBUL
AKFİL MERPOLİN SANFOR
AKFİL FANTASİA MAKKO SANFOR
akfil

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT: 1 SAYI: 6 TEMMUZ 1964 FİATI: 250 KRŞ.

TÜRKİYE KREDİ BANKASI

Sermayesi 20.000.000 T.L. Merkezi : İstanbul

Şubeleri:

İstanbul	İzmir	Edirne
Beyoğlu	Ankara	Samsun
Galata	Yenişehir Ankara	Konya
Kadıköy	Anafartalar Ankara	İskenderun
Osmanbey	Adana	Mersin
Hasköy	Çapa	Bursa
Beyazıt		Bakırköy

HERNEVİ BANKACILIK MUAMELÂTI - BÜTÜN YABANCI MEMLEKETLERDE MUHABİRLER

Telgraf adresleri: Umum Müdürlük: Bankorkgen - İstanbul Şubeler: Bankor

TARİHE IŞIK TUTACAK ESERLER :

ÜÇ PAŞALAR KAVGASI

MEMLEKETİN KADERİ ÜZERİNDE TALÂT - ENVER - CEMAL PAŞALAR ARASINDAKİ İÇ ÇEKİŞMELERİN ŞİMDİYE KADAR NEŞREDİLMEMİŞ VESİKA VE HATIRALARLA PERDE ARKASI...

Hiçbir kitapçıda bulunmaz, Posta ödemeli gönderilir. 304 sahife, pantazot ciltli 12,50 liradır. İsteme adresi :

TARİH YAYINLARI, POSTA KUTUSU 167 — İSTANBUL

NOT : Satış bedeli 12,5 lira olan eser, TARİH KONUŞUYOR aboneleri için tenzilâtı ile ON liradır. Elde mahdut sayı kalmıştır.

TÜRKİYE İSTİKLÂL ve HÜRRİYET MÜCADELELERİ TARİHİ

★ — **İkinci Sultan Hamid'den, Atatürk'ün ölümüne kadar geçen 63 seneyi 6400 sahifede veren büyük eser.**

★ — Her biri 600 er sahifelik dokuz ve fihristiyle beraber 1000 sahifelik sonuncu cildle ON CİLD içinde, son yüz yılın en hacımlı millî tarihi.

★ — **1957 senesi martında münhasıran hususî abonelerine, iki ayda bir cild gönderilmek üzere, 1961 senesi ocak ayında, hiç bir kitapçı ve bâyie verilmeden tamamlanabilmiş eserin, ikinci kısmının elde kalan son koleksiyon serisi.**

★ — 600 sahifelik cildler, yeşil pantazot cildli olarak yirmi, bin sahifelik sonuncu cild, kırk liradır.

★ — **On cildin yekûn bedeli 220 liradır. Eser hazırdır. Ödemeli olarak birden gönderileceği gibi, bir kaç kısımda da gönderilebilir.**

★ — Eserin muhtevası ve hususiyetlerini izah eden broşür isteyiniz.

İmparatorluk, Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerinde yazılmış en büyük millî tarih

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT : 1 SAYI : 6 TEMMUZ 1964 FİATI : 250 Krş.

Sahibi, Muharriri :
CEMAL KUTAY

Yazışleri Müdürü
MUSTAFA UNAN

İdare yeri :
Nuruosmaniye Cad. No. 78/A Tarih Yayınları.
Telefon : 22 78 10

Muhabere ve para gönderme adresi : Posta Kutusu 67 — İstanbul

ABONE ŞARTLARI :
Yıllık 24, Altı aylık 12 lira. Dış ülkelere iki mislidir.

Bu sayı, İstanbul'da Ercan Matbaasında dizilmiş, 15.000 adet basılmıştır.

Klişeler Nuray Klişe Atelyesinde yapılmış, kapak Ersa Matbaacılık Koll. Şirketinde basılmıştır.

Aboneler için, her altı ayda bir, maliyetine, pantazot cild kapakları hazırlanmaktadır.

Daralan Gök Kubbemiz...

Vakitsiz ölümünden kısa zaman önce, boş bıraktığı yeri doldurulacağa benzemiyen aziz ve değerli Ahmet Hamdi Tanpınar'la dertleşiyordum. O, Osmanlı - Türk'ün asîl soyunun nezaketini, tam Batılı kültürü ile kucaklaştıran müstesnâ mizâcının yüze haykırmayan, fakat ruhu ve kafayı kucaklıyan edâsıyla, kendisini son yıllarında dünyaya küstüren teşhisini fısıldadı:

«— Bizim Gök Kubbemiz pek daraldı... İçim sıkılıyor.»

Sanırım ki vakitsiz ölümü ile, bizi, o çapta bir kıymetten yoksun bıraktı amma, tertemiz ruhu, bu daralmış gök kubbe'nin hasretini asla çekmiyordur...

* * *

Milli Mücadeleden günümüze erişebilmiş ÜÇ BAŞVEKİL var: Hüseyin Rauf Orbay, İsmet İnönü, Celâl Bayar...

Son ikisinin adı, politika sahasının devam eden sloganlarıdır. Milli Mücadelenin en buhranlı, en çetin devrinin Başvekili ise, sadece vefa ve hafızalarımızın emanetinde...

Duygularını ve teşhislerini, yaşadığı devrin malzemesi ve düşünüşü içinde bırakabilmiş olmanın saadeti ne erişilmez merhaledir... Bunu, muhterem Rauf Orbay'ın sohbetinde yaşamak, bu çilekeş neslin çözüm yolu bulabilmek için didindiği bilmecelerin anahtarlarını bir bir önünüze korken kalbinizin kanadığını duymamak elden gelir mi?

Şairinden devlet adamına, kumandanından fikriyatçısına kadar, hür ve refahlı bir vatanın hasretlileri, yapabileceklerini tamamlamış olmanın muhasebesi içinde gözlerini kapar veya köşelerine çekilirken, SON SÖZleri ne olmuştur? Üzerine ibretle eğilinecek netice işte budur: Batı'nın saadeti, maddi mânevî malzemesi ile yaşanılmış bir devri kaparken, ZAMAN denilen büyük kudretin hafızalara emanet ettiğini, aktüel değerini muhafaza edebilenden ayırmak oluyor. Biz ise, gök kubbemiz'i kendi vefasızlık ve kadirbilmezliğimizle daraltıyoruz: Sadece fânî ikballer için...

Anlaşılıyor ki, en sert gerçekler içinden, bizlere, ruhta, politikada, hudutlarda ve bayrakda; hür bir vatan için en temiz ve feragatkâr himmetleri emanet etmiş olanlar, daralan gök kubbe'mizin altına ya sığamadılar, vakitsiz gittiler, ya biz onları kısır ve zavallı vefa ölçülerimizin içine alamadık...

Cemal Kutay

★ — BİR TEMELİN TAŞI :

Bu sahifemizin altındaki klişeye lûtfen dikkatle bakınız: Kadınlar, erkekler var... Kıyafetlerini pek yadırgamıyoruz. Bu resim, tam YÜZ YIL öncesine aittir: 1864 senesi 21 Eylül tarihli İllüstrasyon Fransız dergisinde çıkmıştır. Resim, son ayda, bir futbol maçında çıkan kavga sonunda beşyüze yakın meşin yuvarlak hastasının ölümü dolayısiyle günün konusu olan Peru'nun başşehri Lima'da, devletle halkın elele vererek kurdukları ilk «sosyal bakım yurdu» nun temel atma törenini gösteriyor. Peru o tarihlerde, Fransız himayesi altında idi. Binayı yapanlar da, Fransız sömürge idaresini destekliyen Cizvit papasları...

Bir Ajans haberi, Peru'nun, yüzüncü yaşına giren bu Santa Anna hastahane ve bakım yurdunun bir asırı dolduran hayatının büyük törenlerle kutlanacağını haber veriyor.

★ — YA BİZ?

Onlar, böyle bir kutlamada elbet haklıdır: Yüz yıl bu!.. Ve, Güney - Amerika'nın o günlerde, hâlâ sömürge yaşayışı içinde olan beldesi... 1864 senesini biz, yirmi beş yaşında olan TANZİMAT'ın kökü zayıf eserlerini, Sultan Aziz'in sağ ayak başparmağına bakmadan konuşmayı saltanat makamına karşı saygısızlık sayan tiksindirici riyânın üstadı Mahmut Nedim Paşanın kafası içinde idrâk ediyorduk...

İzin verirseniz Size, aynı tarihler içinde bir CİN PADİŞAHI hikâyesi anlatayım:

1864 de İstanbul'u Balkanlardaki topraklarımıza bağlıyacak demiryolunun bitim noktasının nereden geçirilebileceği münakaşa ediliyordu. Vükelâdan bazıları demiryolunun Topkapı sarayına ait bahçelerden geçmesine itiraz ediyorlardı. Abdülâziz Han ise Sadrıâzam Âli Paşaya:

«— Şu medeniyet eseri bir ân evvel yapılsın da, isterse yatak odamdan geçsin...» diyecek kadar müsbet bir acelecilik gösteriyordu. Padişahın arzusunu, memleket için beslediği hasretlere uygun bulan Başvekil Âli Paşa, her ân biraz daha yükselen itirazlara aldırmadı, Demiryolunu döşeyen şirketin mümessili Baron Hirş'e, Avrupa'yı Asya'ya bağlayan Semplon Ekspres'inin bitim istasyonunu şimdiki Sirkeci garının yeri olarak gösterdi.

Bu kararı haber alan Sultan Mahmud'un Berberbaşılığından mütekait Hasan Efendi isminde seksenlik ihtiyar zat demiryolu inşası yüzünden, Topkapı Sarayının sınırları içindeki Yalı Köşkünün çevresindeki şimşirliğin bozulacağını haber alınca, Âli Paşaya koştu:

«— Aman Paşa Hazretleri.. O şimşirlikte her çarşamba gecesi Cin Padişahı meclis kurardı. Şimdi nerede kuracak?»

Devrinin zihniyetini çok iyi bilen Tanzimat Hareketinin İKİNCİ BAŞI olan Âli Paşa sükûnetle şu cevabı verdi:

«— Gam çekmeyin efendim... Cin Padişahı lokomotifin düdüğünü duyarsa bir daha meclis toplamaz...»

★ — HASAN EFENDİNİN KAFASI :

Padişahın Berberbaşısının şimşirlikte Cin Padişahının meclis topladığını Başvekile söylediği yıl, yâni 1864 de, bir taraftan Fransa, öte taraftan Amerika Pasifik'e kablo döşüyorlar, sömürge Peru'da halk, aşağıdaki klişede gördüğünüz kıyafet içinde, kadın ve erkek, yâni bütün millet olarak sağlık ve sosyal hizmetler yapısı kuruyordu.

Aradan geçen yüz yıl içinde doldurulamıyan boş yer, Berberbaşı Hasan Efendinin kafasıdır: İnanınız bana... Bu KAFA olduğu yerde duruyor: Alaca karanlık içinde, daha önceki devirlerin medeniyet ve refah sebeplerini bilmiyor, boşluk ve istirabların gerçek sebeplerini anlayamıyor, Batı Medeniyetçiliğini sadece şekilde, kılıkda, tercüme kanunda buluyor, arada her gün daha derinleşen çukurun farkında olmadan vatan ümitlerinin son kırıntılarını harcıyor...

Erzurum Kongresinde Perde Arkası:

Sine-i Millete bir ferd olarak çekilme kararının gecesi

★ — **GÖZLERİ NEMLİ İKİ «DOST»:**

Rauf Bey, İstanbul'dan Kara Vasıf Beyden gelen şifreli haberin çözümünü Mustafa Kemal'e nasıl anlatabilmenin üzüntüsü içinde idi: Damad Ferid Paşa, Padişah Vahidüddin'i nihayet arzusuna boyun eğdirmiş, Mustafa Kemal'in bütün rütbelerini alarak askerlik mesleğinden tard etme, yâni koğma kararı almıştı: Bu, sadece Damad Paşanın şahsî arzusu ve kararı değildi: Başta İngiliz makamları olarak, bütün işgal kuvvetleri aynı şeyi istiyorlardı. Müttefik Kuvvetleri Kumandanı general Milen, Mustafa Kemal daha Havza yolunda iken Bab-ı Âliye «— **Mustafa Kemal Paşanın Anadolu'da bulunması, kurulacak sulh ve sükûn şartlarına karşı emniyetsizlik ifade etmektedir. Müşarünileyh Paşanın İstanbul'a celbi kararlaşmıştır.**» ültimatomunu veriyordu. Bu tebliğin belirtisi olarak da, Samsun ve Trabzon sularında İngiliz harb filosu dolaşmaya başlamıştı.

Rauf Bey, askerlikten tard kararı kendisine tebliğ edilmeden Mustafa Kemal'in kendiliğinden istifa etmesi ve milletin sînesine çekilmesi fikrindeydi: Mustafa Kemal'e her fedakârlığı kabul ettirme kolaydı. Fakat askerlikten istifa etmesi!... Rauf Bey, ilk hareketin kendi nefsinden gelmesine karar verdi ve bu kararını Mustafa Kemal'e bildirme hazırlığında iken, İstanbul'dan olup bitenleri çeşitli yollarla kendisine ileten dostu Kara Vasıf Beyden, ilk ândan o güne kadar bütün varlıkları ile sımsıkı bağlı oldukları askerlik mesleğinden hiç bir kanun, ahlâk, vicdan, mantık sebebi olmadan, neden vatanın esareti ve zilletine boyun eğmediler diye kovulmalarının kararlaştığını öğrenmiş, o sabah On Beşinci Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşanın dâvetlisi olan Mustafa Kemal'e acı haberi iletmeden, vaziyeti

ارضروم

۸- تموز — ۱۳۳۵

مبارك وطن وملتی پارچه‌لا نمق تهلکه‌سندن قورتارمق ویوبان وارمنی آمانه قوربان ایتمك ایچون آچیلان مجاهدهٔ ملیه اوغورنده ملته برابر سرسنت صورتده جالشمغه صفت رسمیه وعسکریم آرتق مانع اولمعه باشلادی . بوغایهٔ مقدسه ایچون ملته‌برابر نهایه قدر جالشمغه مقدساتم نامنه سورویرمش اولدیغم جهته پك عاشقی بولندیغم سلك جلیل عسکریه یه بو کون وداع واستعفا ایتدم . بوندن صکره غایهٔ مقدسهٔ ملیه‌مز ایچون هردرلو فداکارلغله جا لیشمق اوزره سیهٔ ملته برفرد مجاهد صورتیله بولنمقده اولدیغمی تعمیماً عرض واعلان ایلرم .

« مصطفی کمال »

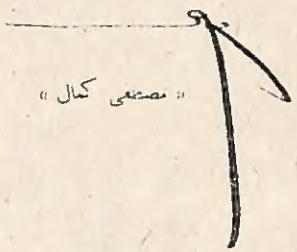

İşte Mustafa Kemal'in, «— Pek âşıkı bulunduğu silk-i celil-i askeriye..» vedâ ettiğini bildiren, yâni, bu ândan sonra, ne Paşa, ne Padişahın onursal yaveri olarak değil de, milletin bağrına, yurt için savaşan bir kişi olarak yerleştiğini bildiren basılı mektubu... Bütün il ve ilçelere, ordu birliklerine, tanınmış kişilere iletilen bu mektupların hepsini kendi imzalamıştı.

(Kararını verdiği gece, yaverlerinden Muzaffer Bey sabaha karşı ışığının sönmediğini görmüş, kapısını vurmuş, görmüştü ki, masasının başında zarfları yazar... Millî Mücadelenin ilk günleri, böylesine iç burkucu olaylarla dolup, taşar.)

son bir defa daha Karabekir'le görüşmüş ve kesin karara varmıştı: Kendileri, **Bab-ı Âli'nin** önüne geçmeli idiler...

Mustafa Kemal, Rauf Beyi her ân artan heyecan ve teessürle dinlemiş, gözleri nemlenmişti. Şereflerini ve hayatlarını beraberce ortaya koydukları dâvâda, kader, ikisini yine birleştiriyordu. Karşısındaki de, aynı elem ve duygular içinde idi. Biraz da onu teselli edebilmek için:

«— **Peki...**» dedi... Bu sahifede gördüğü-

nüz «istifa mektubu» ve **millet sinesinde bir ferd olarak mücadeleye devam** beyannamesini, bu dakikalarda beraberce hazırladılar: Tarih, 7 Temmuz 1335 (1919) dur. Hazırlanan metin, ertesi gün, yâni 8 Temmuz 1335 (1919) da, bütün memlekete, sivil ve askerî makamlara, matbuata, hattâ bizimle alâkalı dış âleme duyuruldu.

★ — **«EN ÇOK ONBEŞ GÜNDE...»**

Erzurum'da toplanmış olan bu on iki «adam» la, meşrû hükûmet olarak tanınan Bab-ı Âli, Padişah, Saray ve dünyaya yepyeni bir nizam getirme dâvâsında olan galip devletler, yâni cihana hükmedenler arasında artık, açık bir mücadele başlamıştı. Kuvvetler arasında öyle bir nisbetsizlik vardı ki, bunu düşünebilmek bile, Türklüğün kaderi için elemli bir iç çekişti, o kadar...

Mustafa Kemal'in bu karar ânındaki cümlesini, Rauf Bey şöyle hatırlamaktadır:

«— **Raufcuğum... Ne olursa olsun, onbeş gün içinde kongreyi toplamalıyız!»**

İşte Erzurum kongresi, 23 Temmuz 1919 da, yâni elinizdeki şu sahifelerin hazırlanışından kırk beş yıl önce, bu buhran ve karar ânının havası içinde hazırlandı, derlendi, toparlandı ve iki elin parmakları arasına sığacak kadar mütevazı kişilerin kafasında ve vicdanında yerleşmiş olan kurtuluş dâvâsını, bütün bir milletin haysiyet ve şerefi haline soktu.

Haziran 1919 heyecanlı ve karışık hâdiseler içinde geçmişti: 1 Haziranda Ödemiş, Yunanlılar tarafından işgal edilmişti. 3 Haziranda Mustafa Kemal Havza'dan Damad Ferit Paşa hükûmetini ikaz etmeleri için Anadolu'daki sivil ve askerî makamlara talimat vermişti. 4 Haziran'da Nazilli, 5 Haziranda Akhisar Yunan istilâsına uğramış, 6 Haziranda İngiliz askerî komiseri generali Milen, Mustafa Kemal'in İstanbul'a geri çağrılması için Bab-ı Âli'ye ilk ültimatomunu vermiş, 8 Haziranda Sadrıâzam, Mustafa Ke-

YUŞA Tepesinde

Kongrenin toplantı günü olan 23 temmuz 1919 da, On Beşinci Kolordu kumandanı Kâzım Karabekir Paşa, kongre âzasına mükellef bir «kır yemeği» vermişti. Sadece kongreye katılanların değil, bütün Erzurum ve çevre ileri gelenlerinin bulunduğu yemekte, Şark Cephesi Kumandanının manevî evlâd edindiği yetim yavruları, muntazam kıyafetleriyle hizmet ediyorlar, Kolordu mızıkası savaş havaları çalıyor, genç zabitlerin hazırladığı bir temsil gösteriliyor ve Erzurum gerçekten müstesnâ bir gün yaşıyordu.

Karabekir, nâzik ve âlicenâb tabiatının bütün cömertliği ile ev sahibliği vazifesini yerine getirmişti. Kahveler içilirken, Mustafa Kemal, Rauf Bey, Kongre divanı, Kolordu erkânı ve Erzurum eşrafının toplandığı çadırda idi.

Kendisine teşekkür ettiler. O, o ân için mânâsı büyük olan şu hasretini anlattı:

«— Biliyorsunuzki bana, merkezi İstanbul'da olan Birinci Kolordu Kumandanlığı ile merkezi Erzurumda olan On Beşinci Kolordu kumandanlıklarından hangisini istersem onu tercih etme hakkı tanınmışlardı. Ben, hepinizce malûm olan hizmet sebepleri ile Dadaşlar ülkesini tercih ettim. Bu birinci ziyafetim.. Sizlere söz veriyorum: İnşaallah sağ kalırsam, ikinci yemeği hep beraber Yuşâ Tepesinde yiyecek, şükran namazını Eyup Sultanda kılacağız.»

* * *

Bu vaad, o gün için nasıl uzak bir hayâldi!..

Tanrı, bu tertemiz vatanperverin rüyâsını hakikat olabilme lutfunu esirgemedi. Mehmetçik'in süngüsü İstanbul'u kurtardı. Karabekir, Birinci Ordu Müfettişi olarak İstanbulda vazifeli idi amma, politika denilen ayrılık tohumu, gönüllerde ve kafalarda yolları ayırmıştı: Yuşâ Tepesi yemeği kalblerde hasret olarak kaldı.

Ve kimbilir bugün vatanın çektikleri, belki de, bu BERABER BAŞLANILMIŞ ÇETİN MÜCADELENİN NETİCELERİNİ, EL ve GÖNÜL BİRLİĞİ İLE VATANA VERİLEMEMİŞ OLMANIN hüsranıdır... Çünkü O'nlar, ilk günlerde iki elin parmakları arasına sığacak kadar azlık idiler amma, ruhları, kafaları, dâvâları, gayeleri ile AYRILMAZ BİR BÜTÜN idiler.

Tarihin lâneti, bu bütün'ü parçalıyanların üzerinedir...

Erzurum Kongresi birinci ve ikinci reisleri bir arada: Ortada, kongrenin başkanı Mustafa Kemal Paşa, sağında ikinci reis eski Bahriye Vekili Hüseyin Rauf Bey (Orbay), **solunda daha sonra millî hükûmetin Hariciye Vekili olacak Bekir Sami Bey.**

(Mustafa Kemal'in askerlikten ayrılmasından sonra İstanbul makamları, O'nun ne yaptığını anlamak için valilere ve kumandanlara ardı ardına telgraflar çeker, tevkifi için emirler verirken şöyle diyeceklerdir: «— **Kumandanlık hizmetine nihayet verilmiş olan Mustafa Kemal Efendi...**» Fakat sadece arkadaşları değil, bütün vazifeliler ve bilhassa **sînesine sığındığı millet**'i kendisine kısaca PAŞA diyecektir: Reylerin toplamından önce kendisini BAŞ saydığı için...)

mal'i gerçek maksadı gizliyerek İstanbul'a dâvet etmiş, 10 Haziranda Denizli heyet-i millîyesi kurulmuş, 12 Haziranda Bergama Yunanlılar tarafından ele geçirilmiş, 19 Haziranda Rauf Orbay ve Ali Fuad Cebesoy Mustafa Kemal'le Amasya'da buluşmuşlar, 21 Haziranda Amasya tamimi yayınlanmış, 23 Haziranda Mustafa Kemal İstanbul hükûmetince azledilmiş, 25 Haziranda Çerkes Ethem Bey kumandasındaki millî kuvvetler Yunanlılarla çarpışmaya başlamış, 27 Haziranda Mahmut Celâl Bey Akhisar millî cephesini kurmuş, 28 Haziranda İtalyanlar Burdur'a girmişler, 3 Temmuzda Mustafa Kemal Erzurum'a gelmiş, 4 Temmuzda Demirci Mehmet Efe Nazilli cephesinde Yunanlılarla çarpışmaya başlamış, 6 Haziranda Rauf Bey kendilerinin askerlik mesleğinden tardedileceğini haber almış, istifa ederek milletin sînesine çekilme kararları 8 Temmuz 1919 da, saat 22.50 de bütün yurda duyurulmuştu.

Aradan geçen on beş gün içinde ve o karmakarışık şartlara rağmen Erzurum kongresi nasıl 23 Temmuzda toplanabilmişti? Bu sualin cevabını bugün verebilmek gerçekten güç, hattâ imkânsızdır: Yer yok, kadro yok, para yok, maddî mânevî hiç bir imkân yok, ve bunların en acısı ümid yok!... Bu karanlık şartlar içinde bir avuç adam, yakında bütün bir milletin, büyük ve ulu bir milletin kalbine ve vicdanına hâkim kararları zerrece sarsılmadan hazırlıyorlardı: Varacakları neticelerin yapısını ve mayasını olduğu gibi bildikleri milletçe benimseneceğinden asla şüphe etmeden... Nitekim öyle oldu.

★ — O UNUTULMAZ GÜN...

O gün Erzurum'un en güzel günlerinden birisi idi. Gök bulutsuz ve koyu mavi...

Dumlu dağından esen serin bir şimal rüzgârı ovayı yalıyor ve bu bin yıllık Türk şehrine tazelik, ümit, ferahlık getiriyordu. Sabah saat onbirde başlıyacak olan kongrenin âzâları erkenden daha sonraki yapı usta okulunun yerindeki **«pek mütevazı mekteb»** (1) in bahçesine kurulmuş olan çadır altında toplanmıya başlamışlardı. **Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti** bu binanın küçük bir odasında geçici bir büro kurmuştu. Cemiyetin ücretli kâtibi Cevri Efendi, bir tahta masanın önünde murahhasların listesini gözden geçiriyor, gelenlerine (M) harfini koyuyordu: Mevcut.

Pek mütevazı mektebin ortalama on iki metre genişliğinde ve yirmi metre uzunluğundaki salonunun doğu tarafına çam tahtasından bir reis ve iki kâtib kürsüsü yapılmış ve açılış günü için bu kürsüler halı ve seccadelerle örtülmüştü. Salonun diğer kısmına yüzleri kürsüye doğru gelmek üzere basit ve yine çam tahtasından mektep sıraları dizilmişti. Duvarlar, pencereler çıplaktı. Gözü ve gönlü oyalıyacak ne bir resim, ne bir yazı vardı.

Âzâlar birer ikişer salona giriyor, toplantıda oturacakları yerleri tasarlıyor ve dışarıdaki güzel havayı kaçırmamak için tekrar bahçeye çıkıyorlardı. Saat onbuçuğa doğru mektebin kapısında On Beşinci Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşanın, ihtişamlı Benz-Mersedes arabası önde olarak üç otomobil durdu: Birinci arabadan Mustafa Kemal, Kâzım Karabekir Paşalarla binbaşı Husrev Bey **(rahmetli Husrev Gerede)**, ikinci arabadan Hüseyin Rauf Beyle Mazhar Müfit ve İbrahim Süreyya Beyler, üçüncü arabadan da Miralay Kâzım Bey **(rahmetli general Kâzım Dirik)** ve Dr. İbrahim Taliğ **(rahmetli Öngören)** Beylerle Yaver Muzaffer Bey **(rahmetli Muzaffer Kılıç)** ler indiler. Karabekir ortada, sağında Mustafa Kemal, solunda Hüseyin Rauf, ev sahibi olan Erzurum Müdafaa-i Hukuk Heyeti tarafından karşılandılar. Mustafa Kemal, caket-atay giymişti. Başında ala yakın bir fes vardı. Karabekir, o zaman Ordu Kumandanlarının giydiği seferî **resmî üniforma** içinde idi. Üzerinde koyu renkli bir elbise olan Rauf Bey, o uzun boyu ve dik endamıyla bir heykel kadar vakurdu. Karabekir, bütün kongre âzâsını, bir bir, iki «arkadaş» ına tanıttı: Bu tanıtmada, **her şeyin Onlardan geleceğini** anlatan bir edâ vardı. Karabekir, maiyeti ile beraber ayrıldı. Kongre âzâsı öğle yemeğine Kolordu Kumandanının dâvetlisi idiler.

Mustafa Kemal, salonda, Erzincan murahhası Nakşibendî Şeyhi Hacı Fevzi Efendinin yanına oturdu. Âzâlar arasında en yaşlısı, Trabzonlu Eyub oğullarından İzzet Beydi. Kongreyi İzzet Beyin açması gerekiyordu. İzzet Bey bu hakkını, Erzurum'a bir cemile olarak, Erzurum âzâsı Hoca Raif Efendiye **(birinci, ikinci ve beşinci devrelerde Erzurum mebusu rahmetli Raif Dinç)** e bırakti. Raif Hoca, kongreye başarı dileyen ve durumu izah eden kısa bir konuşma yaptı. Reisin ve Reis vekillerinin seçileceğini söyledi. Seçimlere geçilmeden önce Şiran kazası delegesi Hoca Müftü Hasan Efendi TÜRKÇE, çok vecîz ve heyecanlı bir dua okudu. Kongrenin havası mâneviyatın ümidi ile dolmuştu.

Daha sonra seçimlere geçildi ve Mustafa Kemal Paşa, mevcudun ittifakıyla reis, Hüseyin Rauf Beyle Bekir Sami Bey **(rahmetli Hariciye Vekili)** ikinci reisliklere seçilmişlerdi. Mustafa Kemal heyecanı açıkça belli olan bir çehre ile kürsüye geldi ve milleti temsil eden bir topluluk önünde ilk uzun siyasî konuşmasını yaptı: İstanbul'dan ayrılalı altmış beş gün olmuştu... Bu kadarcık bir zaman farkı içinde, hâdiseler neler getirmişti? Dokuzuncu Ordu Müfettişi Fahri Yaver-i Hazret-i Şehriyârî Mirliva Mustafa Kemal Paşa yerine bu kürsüdeki adam, kovulmuş, rütbeleri elinden alınmış, yakalanması ve tevkifi için harekete geçilmiş, ve kendisini «milletin sînesine» verebilmiş olan «başka bir insan» dı. Resmî ölçülerin böylecesine mahkûm ettiği mâzisi ise, milletin sînesinde kendisine her türlü öncülük hakkını tanıyordu: Kürsüde kalbini dolduran hicranın yerine minnet getiren kadirşinaslıkdan bahsetmedi amma, her hareketiyle ve her hâliyle nefsini hür ve müstakil bir vatana gerçekten adamış olmanın ifadesi vardı: Verdiği söze sadık kalmıştır...

★ — **«SAĞLAM BİR TEMEL ÜZERİNDEYİZ...»**

Mustafa Kemal açış nutkunda, Birinci Dünya Harbinin mağlûbiyetle biten macerasından, Mondros mütarekesinin imzasına ve daha sonraki hâdiselere kadar olan safhanın kronolojik izahını yaptı. Metni bilinen bu açış

---

(1) Mustafa Kemal «NUTUK» unda bu tâbiri kullanmıştır.

Kimler Vardı?

Erzurum kongresinde «âzâ» olarak kimler bulunmuştu?

Aradan tam ELLİ YIL geçti.. En menfî şartlar içinde, hayatlarını ortaya koyarak bu İLK HAREKET'e katılabilmiş olanlardan şu satırların, tarihin minnetini aziz hâtıralarına iletecek olanlar içinde yaşıyanlar, sanırım ki üçü, beşi geçmez.. Bu bakımdan, birer fâtihaya vesile olabilir ümidiyle tam bir listeyi, kadirşinâs hafızalarınıza sunuyorum:

BİTLİS: **Emekli binbaşı Süleyman Bey.** ERZURUM VİLÂYETİ: **Sâbık Ordu müfettişi Mustafa Kemal Paşa, sâbık Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf Bey, Mebus Raif Hoca Efendi.** SİİRT: **Müftü naibi Hacı Hafız Efendi, Öğretmen Hafız Cemil Efendi.** BAYBURT: **Hazine Vekili Alemdar zade Tevfik Bey, tüccar Abdullah ağazade Zahit Bey.** HINIS: **Çiftçi Celâl Bey,** İSPİR: **Dâvâ vekili Cemal Bey.** KİĞİ: **Eşraftan Yazıcı zade Sait Bey, çiftçi eşraftan Kahraman Bey.** NARMAN: **Eşraftan çiftçi Salt Bey.** PASİNLER: **Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti umumî kâtibi Dursunbey zade Cevad Bey, Tüccar Kağızmanlı Battal Bey.** TERCAN: **Eşraftan çiftçi Namık Efendi zade Ahmet Bey.** TORTUM: **Emekli binbaşı Kâzım Bey.** YUSUFELİ: **Eşraftan çiftçi Ahmet Bey.** BAYAZIT: **Avukat Hüseyin Avni Bey.** DİYADİN: **Emekli binbaşı Nalbantoğlu İsmail Bey, Tüccar Mustafa Bey.** KARAKÖSE: **Albayrak gazetesi sahibi Necati Bey.** ERZİNCAN: **Nakşibendî Şeyhi Hacı Fevzi Efendi.** KURUÇAY: **Müftü Şevki Efendi.** PÜLÜMÜR: **Emekli memur Abbas Efendi.** REFAHİYE: **Çiftçi Kemal Efendi.** SİVAS (Merkez): **İdadî müdürü Fazlullah Efendi, Nafia Başkomiseri Ziya Bey.** SUŞEHRİ: **Çiftçi Hakkı Bey.** ZARA: **Emekli yüzbaşı Receb Efendi.** AMASYA: **Eski mutasarrıf İbrahim Süreyya Bey.** MESUDİYE: **Eski mebus Mustafa Efendi.** TOKAT: **Nafia Başkomiseri Rıfat Bey.** REŞADİYE: **Emekli alay kâtibi Sırrı Efendi.** ŞEBİNKARAHİSAR: **Belediye doktoru Cemil Bey.** ALUCRA: **Emekli memur Hüseyin Efendi.** TRABZON VİLÂYETİ: **Eski mebus Abanos zade Servet Bey, eşraftan Hüseyin Bey.** MAÇKA: **Eyuboğlu eski mebus İzzet Bey.** OF: **Müderris Yusuf Efendi.** SÜRMENE: **Gazeteci Ömer Feyzi Bey, tüccar Ahmet Efendi.** POLATHANE: **Çiftçi Serdar zade Hasan Efendi.** VAKFIKEBİR: **İdadî müdürü Abdullah Efendi.** GÜMÜŞÂNE: **Eşraftan çiftçi Zeki Bey.** KELKİT: **Müftü Osman Efendi.** SEYRAN: **Müftü Hasan Efendi.** RİZE: **Seday-ı Millet gazetesi sahibi Hoca Necati Efendi, dâvâ vekili Hakkı Efendi.** GİRESUN: **Gazeteci Dr. Ali Naci Bey.** TİREBOLU: **Eski nahiye müdürü Yusuf Ziya Efendi.** ORDU: **Avukat Hasan Efendi.** VAN: **Meclisi İdare âzâsı Cazım Bey, tüccar Tevfik Bey.**

Elâzığdan Dr. Nazmi Beyle dört arkadaşı, Madenden Dr. Necati Beşkardeş, Sırrı Efendi zade Ali, mütevelli zade Hüseyin Hüsnü Efendileri Elâzığ Valisi Ali Galib, Diyarbakır'dan müftü Hacı İbrahim Efendi başkanlığındaki heyeti de Diyarbekir valisi Erzuruma göndermemişlerdi.

konuşması, Kongre için alınması gereken kararlar adına da bir İŞARETti.

Açış konuşması, öğleden sonraya kadar sürmüştü. Mevzudan mevzua geçtikçe, söz söyleme ve olup bitenleri inceleme ve hükme bağlama kudretiyle kendini gösteriyor, sadece adını duyanları, bu isim üzerinde uyandırılmış iştibahları siliyor, vakûr ve itimad telkin eden hâli, bilhassa otuz sekiz yaşının tazeliği ve zindeliği içindeki çehresi, daima mânalı ve inandırıcı bakışlarıyla, nâzik ve kibar tavrıyla gönülleri kazanıyordu. Samimî ve açık kalbli idi. Karabekir Paşanın neş'eli ve bir bayram havası içinde geçen öğle yemeğinden sonraki komüsyon toplantılarına ayrı ayrı iştirak ediyor, güç elde edilecek neticeler için de Rauf Beyi öne sürüyordu: Hamidiye kahramanının bütün kongre üzerinde büyük, münakaşasız, her istediğini kabul ettirmeye yetecek nüfuzu vardı. Rauf Bey bu şahsî prestijini daima mantık ve akl-ı selîm **(sağduyu)** ya bağlamasını biliyor, telkin ettiği fikirlerin bizzat kongreden gelmesini temin etmenin rahatlığı içinde, Erzurum Kongresinin, sadece bir vatan bölgesinin değil, daha sonra Misak-ı Millî ile çizilmiş sınırlara şâmil ve bütün yurdu kucaklıyan kurtuluş hareketi olmasını temin ediyordu. Nizamname komüsyonunda bu neticeyi alabilme çetin olmuştu: Çünkü Kongre âzâsının ilk plândaki gayesi, Ermenistan ve Puntos tehlikesi karşısında yaşadıkları toprakları kurtarmaktı.

Yirmi dört günlük bir emekten sonra, Mustafa Kemal ve Rauf Bey, artık bütün vatansever zihinlere ve vicdanlara yerleşmiş olan VATANIN BÖLÜNMEZLİĞİ ÜLKÜSÜ ile Sivas Kongresine giderken, gayelerine va-

rabilmiş olmanın rahatlığı içinde idiler.

Kongrenin kabul ettiği beyanname ile, **Vilâyat-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk-u Milliyye Cemiyeti** yerine, Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruluyor, Birinci Büyük Millet Meclisinin kuruluşuna kadar adını bütün vatanda ve Türk halkının hareketleriyle ilgilenen dünyada duyuracak olan **Hey'et-i Temsiliye,** dört Eylülde, yâni, Erzurum kongresinin kapanışından iki ay sonra toplanacak olan Sivas kongresinde, fiilen kuruluyor ve artık Mustafa Kemal, bir seçimin verdiği hakla, **Hey'et-i Temsiliye** namına olarak imzasını koyuyordu.

Kongreyi kapayış konuşmasında bugünkü dilimizle ifadelenirse şöyle söyledi:

«— Milletimizin kurtuluş ümidi ile çırpındığı en heyecanlı bir zamanda, sizler, bütün tehlikelere göğüs gererek burada toplandınız. Hassas ve necîb bir ruh ile yurdu kurtaracak kararlar aldınız. Dünyaya karşı milletimizin var olduğunu ve birliğini ilân ettiniz. Tarih bu kongreyi büyük bir eser olarak kaydedecektir. Bana ve arkadaşlarıma itimat ettiniz. Kurtuluş yolunda bir ümid olan kongreyi kapatırken, bütün yüce sonuçları lûtfundan beklediğimiz Ulu Tanrıya ve bize Tanrı katında iyilik ve kurtuluş yolunu dileyecek Peygamberimizin aziz varlığına sığınarak, milletimiz için mutlu günlere duacı oluyorum.»

Kongrenin kapanışından sonra, yine Kâzım Karabekir'in sofrasında toplandıkları zaman, güven ve ümidini şu cümleciğe sığdırmıştı: **«— Arkadaşlar... Sağlam bir temel üzerindeyiz...»**

Erzurum kongresi ve Vilson Prensipleri

Erzurum Kongresi toplandığı zaman, Türkiyenin «müstakil bir devlet» olarak yaşaması ümidi, iki elin parmakları arasına girecek kadar az sayıda insanın kalbinde söylenmesi bile cesaret olan inançtı.

Bugünlerin bir başka ümid'i, klişesini bu fıkramızın içinde gördüğümüz Amerika Birleşik Devletleri Reisi Vudrov Vilsondu: Meşkur ON İKİNCİ maddesi dolayısiyle... Vilson Prensibleri olarak Birinci Dünya Harbinden sonra «milletlere istedikleri idareyi seçebilme ve millî sınırlarında hür ve müstakil yaşıyabilmek» hakkını tanıma iddiası ile Amerikan Başkanının ortaya attığı fikirler, Osmanlı İmparatorluğunun çöküntüsünden müstakil bir Türkiye çıkarma ümidini bazılarına vermiş, hattâ, bu arada İstanbulda «Vilson Prensibleri Cemiyeti» *de kurulmuştu. Erzurum'da Mustafa Kemal'e iletilen haber, kongrede ilk önce heyecan uyandırdı: Hattâ tehlikeli bir heyecan!... Fakat Mustafa Kemal ve arkadaşları,* t e h l i k e *yi hemen önlediler. Buradaki* «ve arkadaşları...» *tâbiri biraz fazla iyimserlikti: Çünkü, Erzurum Kongresi ve daha sonrası, zaman zaman, hattâ tarih ve coğrafya düşmanı Rusya'dan bile devamlı ve iyi niyetli yardım bulabilmenin sarsıntısına uğradı.*

Fakat Türk milletinin kendi özüne dayanma temeli *öylecesine sağlam atılmıştı* ki, bundan başkası, kasırga gibi esti, geçti, gitti, hattâ iz bile bırakmadı...

DİN ve ONLAR!

Papa'nın Fatih Sultan Mehmed'e Hıristiyanlık Teklifi

Bundan elli sene evvel yayınlanmış bir dergide, Ahmet Saip imzasiyle, «Papa İkinci Pie'nin Sultan Fatihe garip bir mektubu» başlığı altında çıkmış bir yazıyı, sadece bazı eski tabirleri, bugünkü nesilce kavranması güç kelimeleri yenileriyle değiştirmek suretiyle, aynen iktibas ediyorum:

Orta çağ sonlarında, Avrupada, doğuda önemli politik bir rol oynıyan ülke İtalya idi.

O zamanlarda İtalya, bugünkü gibi toplu bir hükûmet değildir. Birçok parçalara bölünmüş bulunuyordu ki, bunlardan en önemlileri, Papanın idaresindeki Roma hükûmeti ile, birer egemen devlet olan Cenova, Floransa, Venedik Cumhuriyetleriydi.

İtalya o devirde pek zengindi. Medeniyet orada, diğer kıt'alara nisbetle çok ilerlemiş, her şey terakki ederek diğer milletler için örnek olmuştu. Fen ve san'at, bilhassa ressamlık, heykeltraşlık, mimarlık ve diğer Güzel San'atların hemen bütün kolları olağanüstü denecek derecede idi. İktisat bakımından da İtalya, o zamanlar müstesna bir mevki tutuyordu.

İtalyan halkı, Doğuya, yani İslâm medeniyetinin ilerlemiş olduğu Mısır, Suriye, Anadolu ve Araplık dünyasına yakın bulunduğundan bu ülkelerle dört beş yüz yıldan beri yaptığı ticaret sayesinde, büyük servetler toplamış, bütün

Haçlılar seferleri ruhu içinde, zor bir netice vermeyince, üzerine serpeceği iki damla mukaddes su sonunda, **yâni, Hıristiyanlığı kabul etmesi halinde, Fatih'e, UMUM RUM ve ŞARK İMPARATORU unvanının verileceğini bildiren Papa İkinci Pie.**

(Yüce Türk Padişahı, bu isteğe, Gedik Ahmet Paşa'nın İTALYA SEFERİ ile cevap verdi. Asıl cevabı, kendisi, İTALYAN ÇİZMESİ üzerinde Hilâl'i dalgalandıracak hazırlığı ile verecekti, fakat vakitsiz ve beklenilmiyen ölümü, belki dünya haritasını değiştirecek bu arzuyu yarıda bıraktı. Fatih'in, İtalyalı olan hususî doktoru tarafından zehirlenerek öldürüldüğü, hâlâ üzerinde ısrar edilen rivayettir.)

Avrupanın sarrafları İtalyanlar olmuşlardı. Fransa, Almanya, Avusturya hükümdarlarının elçileri ödünç para koparabilmek için İtalyan hükûmetlerinin saraylarından eksik olmazlardı.

İtalyan cumhuriyetlerinin o vakitki kuvvetleri bilhassa denizciliklerinde idi. Ceneviz, Venedik bayrakları o zaman bilinen dünya denizlerinin hepsinde dalgalanırdı. Ayrıca Akdeniz, Ege Denizi tamamiyle bunların elindeydi. İki yüz se-

neden ziyade süren ve yapılan hesaplar neticesinde Avrupanın çeşitli milletlerine yedi milyon nüfusa mal olan meşhur Haçlı Seferleri, bu iki İtalyan cumhuriyetinin gemileri sayesinde vukua gelmiştir. O devirde Fransa, Avusturya ve İngilterenin deniz kuvvetleri hemen yoktu. Onlar Kudüs'ü ele geçirmek için sefere çıktıkları zaman, ekseriya İtalya'ya gelirler ve buradan gemilerle Doğuya yönelirlerdi.

Ceneviz'lerle Venedik'liler bu Haçlı savaşlarından maddeten ve manen pek çok faydalanmışlardır. Onlar bu savaşlar sayesinde ticaretlerini ilerlettikleri gibi, Haçlılar vasıtasiyle de Akdeniz adalarını, Rumeli ve Anadolu kıyılarını, hattâ 1452 yılına kadar İstanbulu bile zaptetmişlerdi ki, Türk Padişahı Fatih Sultan Mehmet bu şehri fethettiği zaman, Galata ve Beyoğlu tarafları hâlâ İtalyanların ellerinde bulunuyordu.

★ *HAÇLILAR SEFERLERİ VE PAPALIK :*

Haçlılar Savaşlarının başlıca kışkırtıcıları ise Papa'lardı. Kutsal Kudüsü müslümanların ellerinden kurtarmaya teşvik eden Papalık makamı idi. Bu hal de pek tabiî idi. Çünkü o zamanlar, bütün Avrupanın biricik ruhanî reisi Papa idi. Her devirde ve her olayda Papalar hıristiyan gayretini gözetmekten geri durmazlardı. Dünyanın her tarafından haber alırlar, her fırsattan faydalanıp hıristiyanlığın genişlemesine çalışırlardı. En uzak millet ve hükûmetlerle, meselâ Çinlilerle, Japonlarla, Tatarlarla muhabereler tesis ederlerdi ki, bu muhabereler münderecatının neden ibaret bulunduğu, zamanımızda yayınlanan eserlerin sayfalarından, Vatikan kitaplığında ve arşivlerinde saklanan asıllarından tamamiyle meydana çıkmış bulunuyor.

Bu dikkate şayan mektuplar ve vesikalar içinde, o vakit Papalık makamında bulunan İkinci Pie'nin Sultan Fatih Mehmet Hazretlerine bu dikkate şayan mektuplar ve vesikalar içinde, o vakit Papalık makamında bulunan İkinci Pie'nin Sultan Fatih Mehmet Hazretlerine yazmış olduğu bir mektup da bulunmaktadır ki, biz Türkler için gerçekten hayrete şayandır. Fakat bu mektubu sunmazdan evvel, küçük bir başlangıça müsaade buyurmalarını okurlarımdan rica edeceğim.

Fatih'in bakır üzerine işlenmiş resmi. (Paris'te, Biblyothéque National'de)
(Bugün dünya müzelerini dolduran O'na ait eserlerin çoğu bizde idi. Nasıl elden çıktı, kimler ne maksatla verdiler, birer bilmece...)

★ *İSTANBULUN FETHİ VE AVRUPA:*

İstanbulun Fatih Sultan Mehmet tarafından zaptı, Avrpayı adamakıllı sarstı; bu olay Hıristiyan âlemini alt üst etti; Avrupadaki milletler yeis ve matem içinde kaldılar; bunun neticesi olarak da hemen bir Haçlı seferi meselesi ortaya çıktı. Her Haçlı seferinde olduğu gibi, bu seferin de başbuğu tabiî Papa cenapları idi.

Bu zat, yani Papa İkinci Pie, Hıristiyan hükûmetlerin hepsine, Haçlı savaşına katılmaları için davetnâmeler gönderdi ve bu hükûmetlerin bazılarında epeyce hazırlıklar da görüldü. Macarlar hemen silâha sarıldılar. Macaristan'ın ünlü «Hunyad» ı Belgrad'da Fatih'le kanlı bir savaşa tutuştu. Bu meydan savaşında Türk kumandanlarından bir kaçı şehit düştükleri gibi, bizzat Fatih Hazretleri de yaralanmışlardı.

★ *PAPALAR NEDEN OSMANLILARA DÜŞMAN OLDULAR?*

Roma'daki Papaların bütün devirler-

de Osmanlı hükûmetine can düşmanı kesilmelerinin birkaç sebebi vardır ki, başlıcası, Osmanlı hükûmetlerinin daima Ortodoksluğu himaye ederek Katoliklerin kesin olarak aleyhinde bulunmuş olmalarıdır. Gerçekten de böyle oldu; fakat bu politikanın da önemli sebepleri vardı ve şu mesele bile eski Osmanlıların ne kadar usta politikacı olduklarını isbat eder.

Bizans İparatorları, İstanbulun Türkler tarafından fetholunmasından evvel, memleketlerini kurtarmak, Türklere karşı durabilmek için gözlerini daima Avrupaya çevirmiş, dindaşları ülkelerden kendileri için imdat bekliyorlardı. Şurası da muhakkaktır ki, bu fikir Bizanslılarda umumî değildi. Umumî efkârın büyük bir kısmı ki, bu kısma pek çok kibar aileler de katılmıştı; Avrupa müdahalesinden tamamile kaçınıyorlar ve:

«— Ayasofyada kardinal külâhını görmektense Müslüman sarığını görmek evlâdır!...» Diye bağırıyorlardı.

Ahaliden bir kısmını, Avrupadan, Avrupalılardan vu derece nefret ettiren şey, Avrupalıların ve bilhassa Romadaki Papanın müdahale ile Türkleri kovmak mukabilinde Ortodoks kilisesinin Katolik kilisesiyle birleştirilmesini ısrarla istemeleri, bu mesele üzerinde inatla durmaları idi.

Halbuki Avrupalıların bu dayatmaları Bizans halkının hiç de hoşuna gitmiyor, bu pazarlıklı yardımdan nefret etmelerine sebep oluyordu. Buna mukabil Bizans İmparatorlarının çoğu esasen Papa'nın isteklerini kabul etmişler, defalarca muhabereye girişmişler, mesele çözülüp bitmek üzere iken, halkın nefreti bu işi geciktirmiş, seneler boyunca sürüncemede bırakmıştı.

Devrin Türk politikacıları bu hali bilmez değillerdi. Aksine bu meselenin iç yüzüne, teferruatına tamamile vakıf idiler. Osmanlı padişahları bu meselede daima Bizanslıların Ortodoks mezhebi taraftarlarını tutarlar, ellerinden geldiği kadar onlara yardım ederlerdi. Bu suretle Osmanlılar, egemen bir devlet kurdukları andan beri Katoliklerin düşmanlığını kazanmışlar, onlar da Papalık makamının daima aleyhdarı olmuşlardı.

★ *ZOR BİR NETİCE VERMEYİNCE...*

Fatih de bu politikayı takip ile her yerde ve her vesile ile Ortodoksları korudu.

Hattâ İkinci Mehmed'i bu politikayı takibe zorlayan hal, İstanbul fetholunduktan sonra bile Papa'nın ve Avrupalıların rahat durmıyacaklarını, Haçlı savaşlarını yeninden ortaya çıkaracaklarını pek iyi bilmesi idi.

Hakikat de öyle tecelli etti ve yukarıda arzetmiş olduğum gibi, İstanbul feth olunur olunmaz, Haçlı taassubu yeniden depreşti; Macar Kralı maiyetinde Papa'nın bir Kardinalı ve Avrupadan gelen pek çok gönüllü hıristiyan asker bulunduğu halde, Belgrada doğru yürüdü; şiddetli savaşlar oldu.

Fakat Papa İkinci Pie bununla da yetinmedi, bu sefer Fatih Sultan Mehmed'i fikren kandırmak için bazı garip teşebbüslerde daha bulundu ki, işte bahis mevzuumuz olan mektup meselesi bu teşebbüslerden biridir.

O yüzyıllarda, yani Fatih Hazretlerinin yaşadığı devirde, bu padişah hakkında gayet iyi fikirler beslenmiş, İkinci Mehmed'in din işlerinde hürriyet sever, ecnebilere karşı gayet iltifatkâr, hülâsa taassuptan arî bir Türk hükümdarı olduğu herkes tarafından kabul ve tasdik olunagelmişti. Bu iyi zanna asıl sebebin ne olduğu kesin olarak bilinmiyorsa da, Fatih Sultan Mehmed'in geniş bilgi sahibi bulunduğunu bütün tarihciler tasdik ve teslim etmektedirler. Hele bu maddede Bizanslı tarih bilginleri fikir ve ağız birliği ederler.

★ *PAPANIN ACAİP MEKTUBU :*

Fatih'in çağdaşı bazı islâm bilginleri tarafından da bu cihet kısmen tasdik edilmektedir. Fatih Sultan Mehmed'in bazı islâm bilginleri ve şeyhleri ile münazaaları bilinen bir gerçektir. Hattâ o asırda yetişmiş islâm şairlerinden biri Fatih'in şahsına karşı:

Ya yahudi gel bu mülke,
Ya Acem ol, ya Frenk

beytini yazmıştır ki, Fatih'in yabancılara karşı ne muamele ettiğini ve dışardan gelen bilginlere nasıl olağanüstü iltifat buyurduğunu gösterir.

Ya bizde ne var ?

Vatikan'da Fatih'e ait vesikalar, ayrı bir arşivdedir: Rahmetli Nüzhet Haşim Sinanoğlu, Roma'da vazifeli iken bu vesikaları tetkik etmek istemiş. Bir sürü didinmeden sonra hususî izin alabilmiş, gitmiş, görmüş, okumuş.

Ve, kendisi şöyle derdi :

«— Fatih Sultan Mehmed'in şahsiyetini ve devrini, bu vesikaları tetkik etmeden hükümlendirmek, ilim namına en hafif tâbiriyle, Fatih'e ve devrine kasdetmek olur. Türk Hakanının bilhassa İstanbul'u fethinden sonraki hayatı, gün gün, adım adım takip edilmiştir. Topkapı Sarayına Avrupalı casusların nasıl sokulabilmiş olması ve Türk misafirperverliğinden istifade edilerek kimlerin nereye kadar sızdıklarını bu vesikalarda gördüğümüz zaman dehşetten titrememek mümkün değildir. Ben, Fatih'in tabiî ölümü ile değil de, İtalyayı baştan nihayete kadar fethetmek, ve Doğu Roma İmparatorluğuna nihayet verdikten sonra, aynı neticeyi, Roma'yı da fethederek Batı Roma İmparatorluğu üzerinde devam ettirmek gayesinin anlaşılmasıyla zehirletilerek öldürüldüğü yolundaki rivayet ve iddiayı, bu yığın yığın vesikaları gördükten sonra ibretle düşündüm.»

*
* *

Vatikan'da bu bir sürü vesika ve yığın yığın (Fatih devri dökümanı) var: Onlar, BÜYÜK HÂDİSE'nin kendilerini de tesiri altına alması tehlikesi içinde bu hassasiyeti göstermişler... Hakları.

Fakat ya biz?

Ya hâdisenin asıl sahibi olan bizler ne yapmışız?

****

Fatih'in muasırı bulunan Papa İkinci Pie, Türk padişahının bu meziyetlerini yakından öğrenmiş olacak ki, kendisine 1458 - 1464 tarihleri arasında (*) aşağıdaki mektubu yazmaya cesaret etmiş ve bu mektubun başlangıcında şundan, bundan bahsettikten sonra:

«Eğer majesteleri, kendi iktidar ve nüfuz ve hâkimiyetinizin Hıristiyan milletlerin nezdinde de genişleyip yayılmasını arzu buyurursanız, yahut tarihlerde emsalsiz bir nam kazanmak isterseniz, bunun için altına, gümüşe, deniz ve kara kuvvetine ihtiyaç yoktur; küçük bir ameliye kâfidir. Bunu yaparsanız şimdiye kadar gelen insanların en büyüğü olursunuz. Bu küçük ameliyenin ne olduğunu sual edecek olursanız, size bunun hakkında izahat verebilirim; bunun cevabı kolaydır: Üzerinize iki damla su serpmekten ibarettir. Alt tarafı yağ üzerinde gibi kayar, gider. Eğer bu suretle majesteleri Hıristiyan kilisesine girmek isterseniz, sizinle hiç bir hükümdar kıyas olunamaz. Biz size «Umum Rum ve Şark İmparatoru» namını veririz. Hıristiyan dünyası sizi takdis eder ve hıristiyanlık işlerinde mutlak hâkim olursunuz...» hezeyanında bulunmuştu.

Fatih Sultan Mehmed'in Papa'nın bu hezeyannamesine ne cevap verdiği malûm değildir. Ağlep ihtimâle göre yazılı olarak bir cevap verilmemiştir. Lâkin Fatih Hazretleri saltanatının son demlerinde Gedik Ahmet Paşanın kumandasında İtalya'ya sevkedilmiş olan Türk ordusu acaba bu mektuba bir cevap değil midir?..

*
* *

Bundan yarım yüzyıl evvel bir dergide rastladığım bu yazı, bana diğer bir Osmanlı padişahına, Sultan Abdülmecid'e bu sefer Papa tarafından değil de Rusya Çarı tarafından, Osmanlı hükümdarının kendisine gönderdiği bir hususî elçi vasıtasile teklif edilen, fakat elçinin cesaret edip de padişahına iletemediği, bir başka teklifini hatırlattı. Moskof Çarı da, Abdülmecid'in gönderdiği hususî elçiye Osmanlı padişahının hıristiyanlığı kabul edecek olursa, her bakımdan kendisini koruyup yücelteceğini söylemiş, böyle garip bir teklifte bulunmuştu.

Fakat bu başka bir hikâyedir ki, üzerinde uzun uzadıya durmaya değer. Bu itibarla bunu başka bir sohbetimizde bahis konusu ederiz.

Derliyen: *A. Cemalettin Saraçoğlu*

(*) Papa'nın Fatih Sultan Mehmed'e yazmış olduğu bu mektup tarihsiz olacak ki, makalenin yazarı 1458 den 1464 senesine kadar kaydını koyuyor. Bu iki tarih de Papa İkinci Pie'nin papalık ettiği yılları gösteriyor. Zira bu papa 1458 yılında papa seçilmiş ve 1464 yılında papalığı sona ermiştir. İstanbul ise 1453 yılında fetholunduğuna göre, bahis konusu mektubun fetihten bir hayli sonra kaleme alınmış olduğu anlaşılmaktadır.

A. C. S.

İstanbul ve Boğazlar Ruslara nasıl peşkeş çekilmişti ?

Jeopolitik bakımından tabiî rakiplerimiz, ezelî düşmanlarımız Rusların, İmparatorları Deli Petro'dan miras kalan, İstanbulu ve Boğazları elde etmekle özetlenebilecek, isteklerini bilmeyen aydın bir Türk yoktur sanırım.

Rusya, Rusya oldukça, İstanbul ve Boğazlar da Türkün elinde bulundukça, rejimi ister Çarlık, ister Cumhuriyet, ister Bolşeviklik olsun, komşularımızın bu politikalarında bir değişiklik beklemek, hele buna inanmak en hafif mânasiyle çılgınlık olur.

Sovyetler Rusya'sının İkinci Dünya Savaşı sonunda Boğazlar hakkındaki iddiası, yurdunu seven her Türkün kulağını çınlatacak kadar yeni bir olaydır. 1914-18 Birinci Dünya Savaşı süresinde ise Çarlık Rusyasının İstanbul ve Boğazlar hakkındaki haris emellerini, mezbuhane isteklerini, o devirde Moskof başkentinde Fransayı ve İngiltereyi temsil etmekte olan büyük elçilerin resmî raporlarını, diplomasî açıklamalarına dayanarak, bu sütunlarda ibret nazarlarınıza arzediyorum.

Bu ifşaatı okuduktan sonra Moskof komşularımızın, artık saklamaya bile lüzum görmedikleri bu hırslı emeller, şiddetli istekler hakkında şüpheye, tereddüde düşebilecek bir Türk vatandaşı kalırsa, bu vurdum duymazlığa kendi hesabıma hayret etmemek elimden gelmez.

İngiliz ve Fransız büyük elçilerinin bu ibret verici açıklamalarını siz de dikkatle süzün, kararınızı bizzat verin.

TARİH KONUŞUYOR'un notu: Her Türk'ün ibret ve intibahla okuyacağı bu yazı, adı ve emeği Türk âmme efkârının takdirinde olan fikir ve kalem erbabımızdan sayın Ahmet Celâlettin Saracoğlu tarafından hazırlanmıştır. Tarihî bahisler, ve bilhassa denizcilik tarihimizle alâkalı eserleri, millî kütüphanenin değerleri arasında yer tutan kıymetli muharririn asırlardır Türklük âlemi, bu arada biz Osmanlı Türklerinin varlığı üzerinde devamlı bir mevzu olan Rus emellerinin temeli olan İstanbul ve Boğazlar konusunda, bütün kaynaklardan faydalanarak hazırladığı bu yazı serisi, aynı zamanda bir İFŞA mahiyetindedir ve kafalarımızdaki bir çok bilmeceleri çözmektedir.

Çar'ın CİNCİ HOCA'sı Raspoutine bile «İstanbul Ruslarındır...» vaazını veriyordu!

1914-1918 Birinci Dünya Savaşında Çarlık Rusyası ile müttefik bulundukları için düşmanlarımız olan Fransızlarla İngilizlerin, İstanbulu Moskoflara peşkeş çektikleri bilinmiyen, bir tarihî olay değildir: Kızılların Çarlık rejimini devirip Rusyaya hâkim olduktan sonra, İmparatorluğun, hazine evrakından çıkararak yayınladıkları gizli siyasî vesikalar arasında bu konu ile ilgili birkaç mahrem evrak da vardı ve meydana vuruldukları vakit, yalnız Türk vatanında değil, bütün dünyada, hatta İngiltere ve Fransa'da bile derin tepkiler yaratmış, bütün siyaset mahfellerinde sürekli heyecanlar uyandırmıştı.

Fakat şimdiye kadar, bilhassa Türk umumî efkârınca meçhul kalmış cihet, «başkasının kesesinden» bu hovardalığın içyüzü, konu etrafında Çarlık sarayı ile

Fransız ve İngiliz kabineleri arasında geçmiş gizli faaliyetler, hangi şartlar altında Fransızların, İngilizlerin «İstanbulu» ve «Güney Trakyayı» Çara armağan etmeğe razı eden diplomatik müzakerelerin, muhaberelerin şekli, mahiyeti ve tafsilâtıdır.

Tahmin edilebilir mi ki, Çarlık sarayının rezil üfürükçüsü meşhur «Raspoutine», İmparator İkinci Nikola ile İmparatoriçenin bir nevi modern «cinci hocası» olan bu cahil papaz bile «İstanbulun Türklerden alınıp kutsal Çarlara teslimi» için büyük elçilerle görüşmeler yapmış, o devirde İngiltere kralı ve Hindistan İmparatoru bulunan müteveffa Beşinci Corc, Çarlık Rusyası'nın Londra büyük elçisi Kont Benkendorf'a bir politik sohbet sırasında:

«— Constantinople must be yours!» (yani İstanbul sizin olmalıdır!) demiştir.

Türk yurdunun incisi, Türk topluluğunun göz bebeği «Türk İstanbul» u, bundan kırk beş yıl evvel, ırsî düşmanlarımız Moskoflara bol keseden peşkeş çekmiş bu siyaset entrikaları, diplomasi faaliyetini, pek salâhiyetli bir ağızdan, o devirde Fransanın Rusya İmparatoru İkinci Nikola nezdindeki büyük elçisi ünlü diplomat, daha ünlü edip ve tarihçi Maurice Paleologue'in kaleminden dinleteceğim, bu alanda geçmiş olayları, yine bu zatın günü gününe kaydetmiş olduğu hatıralardan alarak ibret nazarlarınıza sunacağım.

Bay Paleologue hükûmeti metbuası tarafından 1914-18 Birinci Cihan Harbi daha patlak vermeden Petersburg büyük elçiliğine tayin olunmuş, Bolşevik ihtilâlinin zuhuruna kadar da vazifesi başında kalmıştı. Bu itibarla «Birinci Dünya Savaşı süresinde Çarlık Rusyası» adlı üç ciltlik eserini rivayetler üzerine değil, bizzat gözleriyle görüp şahit olduğu ve günü gününe yaşadığı gerçek olayların ışığı altında, bir tarihçiye yakışır objektif bir görüşle kaleme almıştır.

Eserin kıymeti ve objektifliği hakkında şu kadarını söyliyeyim ki, Bay Maurice Paleologue emekliye ayrılıp diplomasi hayatından çekildikten sonra Fransız akademisine üye seçildi ve hayatının sonuna kadar da Fransanın en ağırbaşlı tarihçi ve ediplerinden biri olarak yaşadı. Kendisi eski Bizans İmparatorlarından meşhur Paleologue'lerin torunlarından idi ve 1859 yılında doğmuştu. Elçiliği süresinde İmparatorluk Rusyasının iç durumunu anlatan, İmparatorluk sarayında döndürülen entrikalardan, o devrin kalburüstü gelen Moskof şahsiyetlerinden, günü gününe kaydettiği notlara dayanarak büyük bir salâhiyetle lâf açan bu tarihçi diplomatın, bugün Türk olduğu gibi, Yüce Tanrının inayetiyle daima da Türk kalacak olan «İstanbul» umuzla ilgili notlarını ibret nazarlarınıza sunmakla yetiniyorum:

★ *BİR TARİHÇİ GÖZÜ İLE RASPOUTİNE :*

Evvelâ büyük elçinin, İmparator İkinci Nikola'nın meşhur «Cinci hocası» Raspoutine hakkındaki görüşünü ve intibalarını belirten şu satırlarını gözden geçirelim:

Yazar, 27 Eylûl 1914 - Bugün öğle yemeğini, kızkardeşi Raspoutine ile pek sıkı fıkı olan Kontes B... nin konağında yedim. Kontesi, bu esrarlı keşiş hakkında biraz deşmek istiyerek sordum:

— Avdetinden sonra (*) İmparatorla İmparatoriçeyi yine sık sık ziyaret ediyor mu?

— Hayır, şimdi pek sık hükümdarları göremiyor. Bana öyle geliyor ki, haşmetpenah bu aralık kendisini biraz uzakta bulundurmayı tercih ediyor görünüyorlar. Meselâ bakın, daha dün Raspoutine buradan iki adım ötede, hemşiremin konağında idi. Hepimizin önümüzde saraya telefon ederek İmparatoriçenin akşam üzeri kendisini kabul etmesini diledi. Fakat İmparatoriçenin baş dam dönörü kendisine birkaç gün emre intizar etmesinin daha muvafık olacağı cevabını verdi. Bu cevap üzerine Raspouti-

---

(*) Devamlı burun kanamasından muztarip olan Çareviçi, yâni hükümdarların biricik oğullarını nefes ederek tedaviye muvaffak olduğu sanıldığı için bu köylü papaz bir zamanlar imparatorun, bilhassa evlâtlarına pek düşkün olan imparatoriçenin yanından ayrılmaz olmuştu. Nihayet gerek sarayda, gerekse halk arasında çıkan dedikodular üzerine Raspoutine saraydan hattâ Petersburg'dan uzaklaştırılmış fakat bir müddet sonra veliahdın hastalığının nüksetmesi üzerine yine payitahta çağrılmıştı.

me son derecede gücendi ve hiç birimize Allaha ısmarladık demeğe lüzum bile görmeden çıktı, gitti. Eskiden saraya gitmek için müsaade almaya bile lüzum görmez, doğruca paldır güldür saraya girerdi.

— Bu âni gözden düşmenin sebepleri acaba ne ola madam?

— Sadece İmparatoriçe hazretleri eski melânkolik hülya ve rüyalarından artık uyanmıştır da ondan. Şimdi haşmetlû İmparatoriçe hazretleri sabahtan akşama kadar hastahanesiyle, hayır müesseseleriyle meşgul oluyorlar. Bu yüzden sıhhatleri fevkalâde düzeldi, bir görseniz kendilerini ne kadar topladılar...

— Raspoutine'in İmparatora, bu harbin Rusya için meşum neticeler vereceğini, bu yüzden de vakit kaybetmeden savaşa bir son vermeyi tavsiye ettiği doğru mu?

— Sanmam. Haziranda Raspoutine İmparatora daima Fransadan çekinmesini ve Almanyaya yaklaşmasını tekrarlar dururdu. Bunu söylerken de ihtiyar Meseçerski'nin kendisine güç belâ öğretebildiği birkaç cümleyi papağan gibi tekrarlardı. Lâkin dönüşünden sonra büsbütün başka bir dil kullanmaya başladı. Daha evvelki gün bana: «Bu harpten çok memnunum. Bizi evvelâ alkolizm, sonra da Alman dostluğu gibi iki belâdan kurtardı. Almanyayı ezmeden evvel mücadeleyi durduracak olursa Çar için felâket muhakkaktır!» dedi.

— Bravoo!.. Ancak hükümdarlarla görüşürken de ayni dili mi kullanıyordunuz? Daha onbeş gün evvel bana nakledilen haberlere göre, Çar ve Çariçe hazretleriyle büsbütün başka şekilde konuşuyormuş.

— Belki de öyle konuşmuştur. Raspoutine, bir sistem, bir program sahibi bir politika adamı değildir ki.. O cahil, fevrî, evham hayâlâta müptelâ, keyif ve hevesine tâbi, sık sık tezada düşen, bugün söylediğinin yarın aksini iddiadan çekinmeyen bir köylüdür. Ancak ayni zamanda pek kurnaz bir adam olduğu ve saraydaki mevkiinin sarsılmış olduğunu da hissettiği için, açıktan açığa harbin aleyhinde bulunabileceğini sanmıyorum.

— Siz de onun cazibesi, tesiri altında mısınız?

— Ben mi? Ne münasebet! Bir kere

İşte Rasputin... Sefil, ahlâksız, sahtekâr bir (Rus tipi) idi... Fakat O bile bir taassub ve cezbe içinde İstanbul'u sayıklıyordu. Halk içindeki itibarının mesnedlerinden birisi de, Deli Petro'nun rüyasını, kendi devrinde kayıbdan ve gökden gelmiş işaretlerle görmesi ve sayıklaması idi.

(Ve, kendisini öldüren Prens Youssoupof'a yapılan hücumların başında da, «— **Bize İsa'dan gelen sesin mukaddes sahibini aramızdan aldı...**» ittihamı vardı. İsa'nın sesi mi? Bu ses'in İSA ile hiç bir alâkası yoktu: Bu ses, Türklüğe karşı ebedî ve sönmez kin'lerini, Ayasofya'da dindirmek dâvasında olan dünkü, bugünkü, yarınki MOSKOF HUMMASI'nın yeni bir sıtma nöbeti idi...)

şahsen, insan olarak beni iğrendiriyor. Murdar elleri, simsiyah iğrenç tırnakları, tarak yüzü görmemiş pis sakalı var. Buna rağmen beni eğlendirdiğini de itiraf ederim. Olağanüstü bir kariha genişliğine ve şaşılacak bir hayal enginliğine sahip bu adam. Bir şeyi tasvirdeki kudreti de ziyade. Hele öyle esrarlı halleri var ki... Hattâ bazan belâğatına da hayran olmamak elden gelmiyor.

— Gerçekten o kadar belâğat sahibi mi?..

— Evet, sizi temin ederim ki, bazı günler bir cahil köy papazından umulmıyacak öyle orijinal ve müteheyyiç bir ifade tarziyle konuşuyor ki, dinlerseniz

şaşarsınız. Sırasiyle lâübali, alaycı, mütehakkim, neşeli, abuk sabuk, makul, hattâ şair olabiliyor ve bütün bunları yapmacığa sapmadan, pek tabiî bir eda ile başarıyor. Hele öyle işitilmemiş bir babacanlığı, görülmemiş bir tok sözlülüğü var ki...

— Bu acaip mahlûku pek mükemmel bir şekilde tasvir buyurdunuz madam.

— Açıkça söyleyin bana ekselâns! Kendisiyle tanışmak istemez misiniz?

— Hayır madam! Bu tanışma bir büyük elçi için pek tehlikeli, hattâ lekeleyici olabilir. Fakat sizden büyük bir istirhamda bulunacağım: Beni Raspoutinein harekâtından lütfen haberdar edin, zira beni endişelendiriyor bu papaz....»

***

Pazartesi 28 Eylül 1914 — Kontes B... nin Raspotine hakkındaki sözlerini Hariciye Nazırı Sazanov'a anlattım. Hemen siması değişti ve:

— Allah aşkına, dedi, bana bu adamdan bahsetmeyin! Korkutuyor beni bu herif... Çünkü Raspotine yalnız bir serseri, bir şarlatan değil, galiba insan kılığına bürünmüş Şeytanın, Deccalın ta kendisi! Bu cahil köy papazının şahsiyeti etrafında o kadar çok masallar uyduruldu, öyle dedikodular yürütüldü ki, hüviyeti hakkında size her bakımdan gerçek biraz bilgi vermeyi faydalı bulurum: Gregory Raspotine 1871 yılında Batı Siberya'nın müntehasında Tiumen ile Tobolsk arasında, kuş uçmaz kervan geçmez olan Pokrovskoye köyünde doğmuş. Babası, Efim Novy adında ayyaş, çabulcu bir at dellâlı köylü imiş. Herife arkadaşları Raspotine lâkabını takmışlar, bu ise köylüler arasında sefil, ayyaş anlamına gelen «Raspoutnik» kelimesinden geliyormuş. Herif daha köyünde iken sefaheti, ayyaşlığı, ırz düşmanlığı yüzünden bu lâkabı hak etmiş. Köyündeki kız babaları, sarkıntılığı yüzünden serseriyi sık sık pataklarlar, fakat beriki aldırmaz, yine yılışır, ahlâksızlıklarına devam edermiş.

Nihayet günlerden bir gün çıkagelen bir papaz bu haylaz ve rezil delikanlıyı beraberine alıp Ver Koturye manastırına götürmüş, onun tasavvuf damarlarını depreştirmiş. Fakat çapkının kuvvetli bünyesi, şehvet düşkünlüğü, hayal enginliği yüzünden zındıklığa kayması gecikmemiş.

Rusya'nın resmî kilisesinden ayrılmış olan bir sürü mezhepler, Rus milletinin mânevî inzibatsızlığına, esrar düşkünlüğüne, müphemlik sevdasına, hayâl ve hurafeperestliğine delâlet ederler. İşte bu dalâlet mezhepleri arasında «Khlisty» lik müfrit şehvet düşkünlüğü ve acayip zikir tarzlariyle temayüz eden bir tarikattır. Başlıca sâlikleri Kazan, Simbrisk, Saratov, Ufa, Orenburg, Tobolsk bölgelerinde yaşarlar. Sayılarının 120.000 civarında bulunduğu tahmin edilmektedir. En yüksek ve şiddetli ruhaniyet düşkünlüğü bu tarikatın ayırıcı vasfıdır. Sâlikleri doğrudan doğruya ulûhiyetle temasa geçip şahıslarında Hazreti İsa'yı temsil etmeyi gaye edinmişlerdir. Fakat bu ruhanî mertebeye ulaşabilmek için de beşerî çılgınlık namına ne varsa hepsi bunlar için mübahtır. Nefislerine eziyet etmeyi ibadet sayarlar. Tarikat mensupları, erkek, kadın, geceleri kâh bir köylü evinde, kâh bir ormanda toplanıp âyinler yaparlar, zikir ederler, ilâhiler okurlar ve gittikçe hızlanan bir raksa başlarlar. Âyini idare edenler, zikir esnasında yorulanları, ellerindeki kırbaçlarla gayrete getirirler.

Nihayet cezbe o hale gelir ki, dönenler birer birer yerlere serilip kendilerinden geçerler, karanlıkta rezil bir sarmaş dolaştır başlar ve âyin erkeklerle kadınların, ana baba, kardeş, evlât tanımadan birbirlerine hayvanî bir şekilde saldırmaları ile en rezil bir fuhuş hengâmesiyle sona erer.

1904 yılında Raspotine'in sofuluğu, evliyalık derecesine varan dindarlığı dedikoduları başkent Petersbourg'a kadar ulaşmıştı. İmparator Üçüncü Aleksandır ölüm döşeğinde can çekişirken kendisini teselli ile takdis eden Kronstadlı meşhur keşiş Jan Baba, Raspoutine'le tanışmak istemiş, aziz Aleksandr Newski manastırında kendisi ile görüşmüş ve onda müşahede ettiği bazı mânevî alâmetleri ileri sürüp bu genç papazın bir «Tanrı Adamı» olduğunu ilân eylemişti.

Raspoutine başkentte bu kısa görünüşten sonra Pokrovskoie'ye dönmüş, hepsi de az çok meczup, pek çoğu şarlatan bir sürü keşişle temasa gelmişti. Moskof kilisesinin aşağı sınıf rahipleri arasında bu çeşit yobazların haddi hesabı yoktur. İşte bunlar arasında Heliodore Baba adında keramet sahibi geçinen, gü-

Eski adı PETROGRAD, yâni PETRO'NUN ŞEHRİ, bugünkü adı LENİNGRAD, yâni LENİN'İN ŞEHRİ olan ve fakat aslında, Altun-Ordu Hanlarının kışlağı beldede Deli Petro'nun heykeli.

(Yönü, İSTANBUL ÜZERİNEdir: Skoblef, 1877-1878 Türk - Rus savaşında, Edirne'ye geldiği zaman bu gerçeği hatırlatmış ve şöyle demişti:

«— Büyük Çar'ımızın işareti üzerindeyiz...» Kruçof'un da bugün böyle düşündüğünde şüphe olmasın...)

rültücü ve küfürbaz, cahil ve mutaassıp, şiddetli Yahudi düşmanı, müfrit yenilik ve hürriyet aleyhtarı bir yobaz vardı ki, cahil halk bu herife âdeta tapardı. Sonraları Çariçin'deki manastırında, İmparatorluk Rusyasının en yüksek dinî makamı olan Sen Sinod'a karşı açıkça isyan edip bu âlî heyeti susta durduracak kadar cür'et gösterecek olan bu Heliodore Baba da Raspoutine teveccüh gösterenler arasında bulunuyordu. Koyu taassup, galiz yobazlık alanında birbirlerine taş çıkaran bu cahiller sürüsü şiddet saçan, kör bir taassup püsküren vaazları, zikirleri, âyinleri ile kara cahil Moskof köylüleri arasında birer ermiş, birer evliya olarak geçiniyorlardı.

1905 yılında Petersburg'daki din akademisinin rektörü dindarlığı ile meşhur başpiskoposu Teofan, Raspoutine hakkında uzaktan uzağa işittiği ermişlik alâmetlerini yakından görüp bir fikir edinmek maksadiyle «Tanrı Adamını» başşehre dâvet etmek gibi hatâlı bir harekette bulundu, herifi çağırttı. Temiz kalbli, saf ruhlu başpiskopos karşılaştığı basit ve mâsum görünüşlü «Tanrı Adamı» nın cezbelerine şahit oldu, bu koyu dindar köylü keşişin ara sıra «iblis iğvalarına» kurban olup gaipten haber verişlerini sahi sandı ve herifi, aydın geçinmekle beraber cahil köylüler kadar mutaassıp, onlar kadar yobaz ruhlu Petersburg'un yüksek sosyetesine mensup bazı seçkin simalariyle tanıştırdı ki bunlar arasında Grandük Nikola Nikolayeviç de vardı. O sıralarda Çarın hassa alayı kumandanı olan ve Birinci Dünya Savaşında Rus orduları başkumandanı mevkiine yükselen Grandük Nikola'nın kardeşi Grandük Piyer de, bu iki Rus prensinin Karadağ asıllı olan karıları da Raspoutine'i benimsediler.

«Tanrı Adamı» Petersburg sarayının bu dindar, mutaassıp simaları karşısında endam arz eder etmez zaten göz kamaştırıcı bir lüks içinde işsiz güçsüz bir hayat geçirdikleri için can sıkıntısından ne halt edeceklerini bilmeyen bu safdil prensler artık «Tanrı adamı» nın gaipten haber verişlerine, ervah dâvetlerine, iki mânaya gelen kehanet savuruşlarına, hülâsa türlü şarlatanlıklarına iman etmiş bulunuyorlardı. Hele «Tanrı adamı» tuhaf bir tesadüf eseri olarak, genç veliahdın doktorlar tarafından bir türlü çaresi bulunamıyan «burun kanamaları» nı dua ile, nefes etmekle durduruverince imparatoriçe ile imparator da «Tanrı adamı» nın kerametine, ermişliğine inanır olmuşlardı.

Vakıa başpiskopos Teofan çok geçmeden Raspoutine'in şarlatanlığını, maskaralıklarını, hattâ dine ve imana aykırı davranışlarını kavramakta gecikmemiş, akılsızca, ihtiyatsızca bir hareketle Moskof yüksek sosyetesinin başına nasıl püsküllü bir belâyı musallat ettiğini anlamış ve bu hatasını açıklamak metanet ve cesaretini de göstermişse de artık iş işten geçmiş, «Tanrı adamı» nın bilhassa imparatoriçe nezdindeki kredisini sarsmak mümkün olamamıştı. Ayyaş, zendost, ah-

lâksız ve cahil bir köy papazının, küstah ve müraî bir yobazın «bütün Rusyalıların mukaddes imparatoru» na ve bu haşmetlû fakat iradesi zayıf hükümdarı nüfuz ve tesiri altında tutan eşi imparatoriçeye çatması böyle oldu.»

⁂

Osmanlı Padişahı zayıf iradeli, daha zayıf akıllı Birinci İbrahim'in meşhur «Cinci Hoca» sının yirminci yüzyılda Rusya imparatoru İkinci Nikola'nın sarayında tam mânasiyle bir benzeri, bir eşi olan «Tanrı Adamı» Raspoutine, «Cinci Hoca» gibi devletin iç ve dış politikasına karışacak, bu alanda önemli roller oynayacak ve Moskof imparatorluğunun çöküşünü hızlandıracak, memleketine engin zararlar eriştirecekti.

⁂

Raspoutine hakkında bu kısa fakat zarurî izahatı verdikten, bu cahil yobazı iç ve dış yüzüyle okurlarıma Fransız büyük elçisi Mösyö Paleologue'in dilinden böylece tanıttıktan sonra asıl konumuza, Birinci Dünya Savaşında İstanbul'umuzu Moskof imparatorluğuna peşkeş çeken siyasî entrikalara dönebiliriz. Evvelâ Fransız büyük elçisinin Osmanlı İmparatorluğunun savaşa katılışı hakkındaki notlarına bir göz gezdirelim:

«Perşembe, 29 Ekim 1914 — Bugün, sabahın üçünde, iki Türk destroyeri Odesa limanına girerek bir Rus topçekerini batırmışlar, limandaki bizim «Portugal» adlı posta vapurumuza da ateş açıp bir miktar hasar ika etmişler. Bundan sonra da tam yolla limandan uzaklaşmışlar, bir Rus torpitobotu tarafından da kovalanmışlar.»

«Hariciye Nazırı Sazanov bu haberi büyük bir serinkanlılıkla karşıladı ve imparatordan bu alanda almış olduğu emirlerden bana şöyle bahsetti:

«— Almanlara karşı savaşan kuvvetlerden tek bir erin dahi alınıp Türklere karşı sevkedilmemesini imparator hazretleri emir buyurdular. Her şeyden evvel Almanyayı yenmekliğimiz gerekiyor. Almanyanın mağlûbiyeti tabiî olarak Türkiye'nin de mahvı neticesini verecek. Bu itibarla Türk donanma ve ordusunun hücumlarına karşı savunmamızı asgarî hadde indireceğiz.»

«Halk arasındaki heyecan ise pek şiddetli.»

«Cuma, 30 Aralık 1914 — İstanbul'daki Rus elçisi Mişel de Giers pasaportlarını talep etmek hususunda talimat aldı.»

«Sazanov'un isteği üzerine, müttefik üç devlet (yâni Rusya, İngiltere ve Fransa) Türkiye'yi, Osmanlı donanma ve ordusunda hizmet gören bütün Alman subaylarını memleketten uzaklaştırmaya tazyik etmek suretiyle, tarafsızlığını muhafazaya gayret ediyorlar.»

«Ancak bu teşebbüsün bir netice vermiyeceği muhakkak, zira Türk krovezörleri bu sefer de Novorosisk ile Teodozya'yı topa tutmuşlar.»

«Önce harb ilân olunmadan yapılan bu hücumlar, bu tahrikler ve tahkirler serisi bütün Rus milletinin hiddetini arttırdıkça arttırıyor, son haddine ulaştırıyor.»

«Pazar, 1 Kasım 1914 — Türkiye, Alman devletlerinden (yâni Almanya ve Avusturya - Macaristan İmparatorluklarından) ayrılmak istemediğinden Rusya, Fransa ve İngiltere elçileri İstanbul'u terkettiler.»

«Vistül'ün batısında, Rus orduları bütün cephe boyunca muzafferane ilerliyorlar.»

«Pazartesi, 2 Kasım 1914 — İmparator Nikola milletine bugün şu beyannameyi yayınladı: «Almanların kumandasındaki Türk donanması, Karadeniz sahillerimize taarruza cesaret etti. Biz, Rusya'nın bütün halkiyle birlikte sarsılmaz bir inançla inanıyoruz ki, Türkiye'nin bu te'emmülsüz müdahalesi bu memleket için mukadder âkıbeti hızlandırmış olacak ve ecdadımızın Karadeniz kıyılarında bize miras bıraktıkları tarihî meselenin halli yolunu Rusya'ya açtırmış bulunacaktır.»

Gelecek Sayıda:

★ **Mukaddes ittifak, İstanbul'u Ruslara terkediyor.**

★ Hasta Adam'ın taksim edilen mirası üzerinde gizli pazarlıklar.

★ **Çarskoie Selo sarayında olup bitenler...**

Ahmet Celâlettin Paşanın Sultan Hamid'e suikasıd teşebbüsü

Padişahın sabık "Ser Hafiyesi,, Yıldız'a karşı en ciddî suikasıd hazırlığını yapmıştı

★ — BİR ÜMİTSİZLİK GÜNÜ :

Sadrıâzam Halil Rıfat Paşa, Sultan Hamid'in Başkâtibi Kara Tahsin Paşanın uzattığı şifre çözümüne göz attığı zaman rengi sarardı: Demek oluyordu ki, Ahmet Celâlettin Paşanın Padişaha suikasıd hazırladığı yolundaki haberler doğru idi... Hem de, hiç bir tefsir ve itiraza yer bırakmıyacak kadar doğru...

O Ahmet Celâlettin Paşa ki, sekiz sene evvel «ser hafiye-i hazret-i Padişahî» idi. Evet!... 1884 denberi, yâni tahta çıkışından sekiz sene sonradan başlamak üzere, HAFİYELİK, resmî devlet memurluğu olmuştu: Belirli aylığı ve tahsisatı devlet kasasından bordro ile ödenen, namuslu insanların birbirlerinin yüzüne bakarken kızarmadıkları resmî devlet memuriyeti!... Hepsinin, Yıldız Sarayı ile muhabere edebilmeleri için bir de, kendilerine mahsus telgrafhaneleri vardı: Bugünkü Morg (adlî tıb) binasının olduğu yerdeki Soğukçeşme Telgrafhanesi... Göğüslerinin üzerinde, birer iftihar ve gurur vesikası olarak sakladıkları hüviyetlerini gösterirler ve böylelikle doğrudan doğruya Sultan Hamid'in şahsına telgraf çekebilirlerdi: Mâbeyn Başkitabetine yazılan bu telgrafların Padişahın eline geçeceğinden hepsi emin idiler: Çünkü bu netice, bizzat Sultan Hamid'in şahsen üzerinde durduğu hâdise idi. Hafiyeler bilirlerdi ki, jurnallerinden dolayı asla mes'ul değil idiler... Çoğu, akla durgunluk veren, insanlık namına yüz kızartan, gülmek veya ağlamak telkin eden bu jurnallerden hangisinin kabule şayân olduğu, kariha-i ilhâm-ı şehinşâhî'ye mahsus bir imtiyazdı.

Fakat, başkâtip Tahsin Paşanın kendisine uzattığı telgraf, böylesine bir «ihbar» değildi: Artık, Paris'te, Londra'da, Brüksel'de, Cenevre'de, hattâ Kahire'de yerleşmiş ve aralarında sayısız ayrılıklara rağmen Sultan Hamid idaresine son vermekte birleşmiş olan Jön Türklerin Lideri, dünkü «ser hafiyesi Hazret-i Şehriyârî» olan Ahmet Celâlettin Paşa idi. Mısırlı Prenses Nimet Hanımefendinin kocası olmanın kendisine temin ettiği hudutsuz servetini bu yolda rahatça kullanabiliyordu. Neden saf değiştirmişti? Dört sene evvel, yine Avrupa'ya gidip, orada MİZAN gazetesini çıkartan ve Sultan Hamid'i ürküten tarihçi Murad Beyi İstanbul'a gelmiye razı ederek getiren, böylelikle de Sultan Hamid'in alnından öpüp «— Aziz evlâdım Ahmet Celâlettin Paşa..» iltifatına mazhar olan aynı zat değil mi idi?

Sultan Hamid'e en uzun yıllar sadrıâzamlık, yâni Başvekillik etmiş olan ihtiyar ve-

Sultan Hamid'in, Ahmet Celâlettin Paşayı takip için Berlin'e, sefir-i kebîr (büyük elçi) olarak gönderdiği Yaverân-ı Şehriyârîden Birinci Ferik Tevfik Paşa.
(Prof. Ziyestin vasıtasıyla yapılmak istenen suikasıd, böylece önlenebilmişti.)

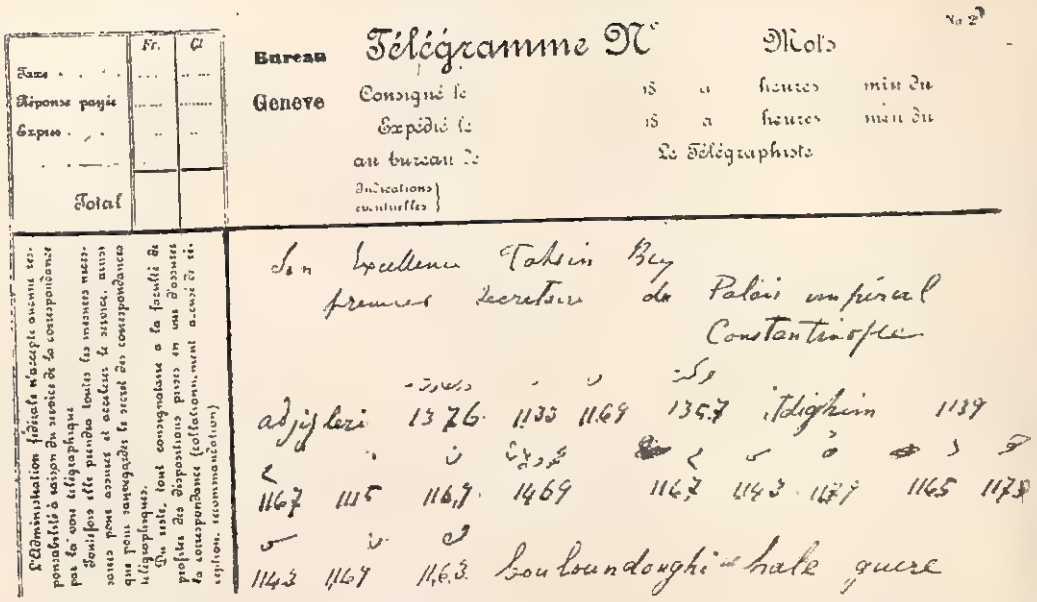

Télégramme N° Mots

Bureau Genève

Consigné le 18 à heures min du

Expédié le 18 à heures min du

au bureau de Le Télégraphiste

Indications éventuelles

Fr. Ct.

Taxe

Réponse payée

Exprès

Total

L'Administration fédérale n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la correspondance par la voie télégraphique.

Toutefois elle prendra toutes les mesures nécessaires pour assurer et accélérer le service, ainsi que pour sauvegarder le secret des correspondances télégraphiques.

Du reste, tout consignataire a la faculté de profiter des dispositions prises en vue d'assurer la correspondance (collationnement, accusé de réception, recommandation)

Son Excellence Tahsin Bey
premier secrétaire du Palais impérial
Constantinople

adjigleri 1376 1133 1169 1357 itdighim 1139

1167 1115 1169 1469 1167 1143 1179 1165 1178

1143 1169 1163 bouloundughi hale guere

Ahmet Celâlettin Paşanın, Sultan Hamid'e karşı harekete geçmeden, İsviçre'den, Damad Mahmut Paşanın faaliyetine dair Yıldız'a çektiği şifreli telgraflardan birisi.
(Daha sonra, neden eski efendisine karşı harekete geçti? Bu sualin cevabını, iç tarafları, ruhi ve maddi cepheleriyle hâlâ bilemiyoruz...)

zir Halil Rıfat Paşa, Padişahın huzuruna girerken, bu hâdisenin artık kendisini de dert lendirecek bir ağırlık aldığının farkında idi. Padişaha arzı tâzimat ederken, gözlüklerinin verebildiği imkân nisbetinde, yüz hatlarından düşüncelerini belli etmemekte gerçekten üstad olan EFENDİSİ'nin çehresindeki hüzne dikkat etti: Bugün bütün Yıldız Sarayında bir hüzün günü vardı. Alman İmparatoru İkinci Wilhelm'in «— Hayatımda insana bu kadar derinden tesir eden bir erkek sesi duymadım..» **diye hayranlığını ifade ettiği Sultan Hamid'in o gün sesi, bu meziyet ve kudretini kaybetmiş gibi idi. Hemen mevzua girmiş ve:**

«— Paşa... Paris sefaret-i seniyyemizden gelen haberler manzurunuz olmuştur.» **demişti. Bu cümle içinde, karşı konulması güçleşmiş meselelerin artık kapıya dayandığı mânası vardı. Halil Rıfat Paşa verecek cevap bulamamıştı. Çünkü bu haberlerle, Padişahı öldürecek olan iki Jön-Türk'ün «keçi» unvanıyla tanınan Tıbbiyeli Arif Beyle, daha sonra çıkardığı gazeteye izafetle BALKAN soyadını alan Ethem Ruhi Beyin İstanbul'a girme hazırlığında olduklarını, Ethem Beyin Sofya'da kalarak hazırlığını tamamlamak üzere seyahatine fasıla verdiğini, kuvvetli bir ihtimalle deniz yolundan İstanbul'a gireceğini, fakat Arif Beyin kıyafetini değiştirerek, çoban kılığında Edirne üzerinden İstanbul'a geldiğini ve kendisine ilk haberin Paris'teki Jön-Türklerin merkezine geldiğini, bu haberin de Paris Sefareti tarafından ele geçirildiğini, mektubun fotoğrafının «posta» da olduğu haber veriliyordu. Bütün İstanbul zabıtası, Arif Beyin peşinde idi.**

★ — ARİF BEY KAÇIRILIYOR :

O senelerde, yâni 1904 yılında Paris sefiri, Salih Münir Paşa idi. Sultan Hamid'in fevkalâde güvenini kazanan Paşa, mizâç olarak vesveseli ve hâdiselerden geniş hükümler çıkarmasını bilen, Sultan Hamid'in tabiatını da yakından ve yeterlikle öğrenmiş olduğundan, kendi mevkii için Padişahın vehmini ayaklandırma yolunda hiç bir fırsatı kaçırmayan bir zattı: Merkezi Paris'te olan İttihad ve Terakki Cemiyetine olduğu gibi, Ahmet Celâlettin Paşanın yakınları arasında da, Prens Sabahattin Beyin adem-i merkeziyetçileri içinde de «adam» ları vardı. Yıldız Sarayından cömertlikle akıp gelen altunlardan bir kısmını harcayarak istediğini öğrenebilme

imkânına sahipti: Ethem Ruhi ve Arif Beylerin, Ahmet Celâlettin Paşanın tertiplediği suikasdı tatbik etmek için yola çıktıklarını bu (gizli) vasıtalarıyla öğrenen Salih Münir Paşa, anahtarı sadece Sultan Hamid ve Tahsin Paşada olan «hususî şifre» ile hâdiseyi hemen saraya bildirmiş ve Arif Beyin İstanbul'dan Paris'e Fransız sefaretinde elde edilen bir memur vasıtasıyla gönderdiği mektubun foto-kopi'sini de elde etmiye muvaffak olarak, Padişah indinde milyonlar değeri olan bu değerli vesikayı, yeğeni ile elden göndermişti. Mektup ele geçince, bütün İstanbul zabıtası seferber olmuş, Arif Beyin izi tesbit edilmişti. Fakat suikasıdcı ele geçmiyordu.

Tahkikatın neticesinde anlaşılmıştı ki, Arif Bey, geldiği yoldan ve aynı şekilde hududu aşmış, yine Bulgaristan yoluyla Paris'e dönmüştü. Sadık-el-Müeyyet Paşanın Bulgaristan komiserliği sırasında hususî kalem müdürü olarak çalıştırdığı, fakat Jön-Türkler arasına katılmış olan Seyfettin Beyin tam zamanındaki ikazı Arif Beyi tevkif edilmekten kurtarmıştı. Fakat Arif Bey, İstanbul'da, gözünü ateşten ve her türlü fedakârlıktan sakınmıyacak çapta genç iki harbiyeli ve iki tıbbiyeli bularak, bunlara, Cuma selâmlığında yapılacak suikasdın esaslarını anlatmış, beraberinde getirdiği bombaları bırakmıştı. Eduvar Jores'in daha sonra patlıyan bombasının esas ve ilk hazırlığı buydu.

Arif Beyin gelişinde olduğu gibi dönüşünde de, bazı gizli eller'in vazife aldığı muhakkaktı. Gerek Ethem Ruhi Bey, gerek Arif Bey nasıl tehlikeli bir işe giriştiklerini biliyorlardı. Ethem Ruhi Bey, İstanbul'a doğru yola çıktığı günün arifesinde, kendisine çok bağlı olduğu Ağababa Fahri Beye Brendizi limanından yazdığı 9 Nisan 1904 tarihli mektubunda şunları söylüyordu:

Çok sevgili Ağababacığım,

Artık vedâ... Şu mektubumu sana Brendizi'den Balkan veya Ölüm yolundan yazıyorum. Bildiğin gibi vazifeme gidiyorum. Arkamdan ağlıyacak anam yok... İstanbul'da onun mezarına kavuşursam ne saadet... Vatanımın, anamın, hürriyetin intikamını almak için ölmeyi bilen var dedirtebilirsem ne saadet... Şu dakikada yok olmaktan asla endişe duymuyorum. Bilâkis üzerime aldığım şerefli vazifenin heyecanı var. Yalnız sizleri, bilhassa seni, zindan ve emel arkadaşımı hatırlıyorum. Ruhumda berabersin. Eğer bu mektubum son mektubum ise onu sakla. Hürriyet ve Feridun'un fotoğrafları arasına koy. Hasretle ve hürmetle ellerinden, gözlerinden öper, hayır duanı ve teveccühünü niyâz ederim. 9 Nisan 1904 ETHEM RUHİ

İşte, Ahmet Celâlettin Paşa... Şahsiyeti ve gayeleri hâlâ iç cephesiyle bilinmiyen ve faaliyeti, İkinci Sultan Hamid iktidarının son onbeş yılına sanıldığından çok tesir edebilmiş olan şahsiyet...

(Dr. Nihat Reşad ve muharrir Ali Kemal Beyler, Ahmet Celâlettin Paşa için **değeri anlaşılamamış kıymet** diyorlardı. İkisi de, diğer bir çokları gibi, Paşanın şahsî lûtfunu ve yardımını görmüşlerdi. Teşhisleri bu gördükleri alâkanın neticesi midir, yoksa bilinmiyen gayesinin ifadesi mi? Hâlâ meçhul!..)

★ — AHMET CELÂLETTİN PAŞA «İKİNCİ TEŞEBBÜS» E GEÇİYOR :

Paris sefiri Salih Münir Paşanın Jön-Türkler merkezindeki «elde edilmiş adam» ı vasıtasıyla, Sultan Hamid'e hazırlanan bu suikasdın haber alınması, Ethem Ruhi Beyin İstanbul'a girmeden dönmesi ve Arif Beyin «kaçırılması» ile kurtulması, Ahmet Celâlettin Paşayı nevmid etmemişti.

Paşa anlamıştı ki, İttihad ve Terakki'nin gazeteler, mecmualar, kitaplar, beyannameler ve saire ile yaptığı mücadele netice vere-

mez. Kendisi sistemli bir tahsil görmemişti. İhtilâl ve inkılâpların felsefesini bilmiyordu. Fakat memleketini çok iyi tanıyor, aldığı vazifelerin icabı olarak da Sarayı, Padişahı, Bab-ı Âli'yi, Osmanlı devletini o günkü şartlar altında terkip eden kudretler hakkında hayâle kapılmadan açık ve aydınlık fikir sahibi bulunuyordu. Sultan Hamid idaresini ortadan kaldırabilmek için iki yol vardı: Ya Padişahı ortadan kaldıracak bir fiilî hare-

Ahmet Celâlettin Paşa ve Şair Eşref

Ahmet Celâlettin Paşa, Sultan Hamid'le mücadeleye girdiği zaman, vatan dışında Hürriyet mücadelesi yapanları etrafına topladı. Kendilerine kısaca Jön-Türkler denilen Meşrutiyetçiler, maddî imkânsızlık ve sıkıntı içinde idiler. Paşa, büyük servetini, cömertçe onların emrine verdi: Gazeteler, dergiler, kitaplar bu para ile basıldı, hattâ matbaalar kuruldu. Dr. Nazım, Dr. Bahattin Şakir gibi İkinci Meşrutiyetin tanınmış şahsiyetleri O'nun parasıyla meslek ihtisası yaptılar. Mithat Paşanın oğlu Ali Haydar Bey, Ethem Ruhî Bey, Dr. Abdullah Cevdet Bey, Ali Saib Bey, hattâ Ahmet Rıza Bey, Paşadan devamlı maddî yardım gördüler. Bunlar arasında, son yüz yılın en büyük hicivcisi olduğu muhakkak olan ve bir klişesini bu fıkranın içinde gördüğümüz Şair Eşref de vardı...

Şair Eşref, bir hicviyesinden dolayı tevkif edilmiş, kurtulmuş, arkasındaki hafiye sürüsünden bıkarak Mısır'a kaçmıştı. Burada Ahmet Celâlettin Paşanın yardımına mazhar oldu. Paşa kendisine Dr. Abdullah Cevdet'e kurdurduğu matbaada vazife verdi. Fakat Eşref, Dr. Abdullah Cevdet'le, geçinemedi. Çıkardığı Deccal mecmuasını başka bir matbaada bastı.

Birisi şaire «—Elmas ticareti yap.. Çok para kazanırsın..» demiştî. Eşref, 27 Haziran 1905 tarihli mektubunda, Ahmet Celâlettin Paşaya şunları yazıyor:

«— Elmas ticareti çok kârlı imiş. İskenderiye'deki vekilharcınız Reşid Beyefendiye emir buyurulsa da bendenize yüzük, küpe, gerdanlık gibi pırlantası mevcut bir kaç parça mücevher gönderse ve bu ticareti yapsam. Burada canım sıkılıyor Efendimiz... Bu âna kadar şairliğin sonunu felâketle neticelendirdik. Bundan sonra da elmasların rengini karartarak bu mücevheri de makûs taliime benzetirsem şaşmayınız. Yeter ki Cenab-ı Hak, siz velinimeti eksik etmesin. Afitâbı cihân misalisiniz.»

Eşref'in bu mektubu, Ahmet Celâlettin Paşaya minnetini anlatan şu kıt'asıyla bitmektedir:

Büyüktür kıymetin, kadrin indimde Mevlâna
Muammer eylesin hak, nâsa bir hayr-ı umumîsin,
Hulûlî mezhebinden olmuş olsaydım eğer derdim:
Değilse başka sen illâ Celâleddin Rûmîsin

***

Bütün kusurlar içinde servetlerin, böyle himmetleri, onların elde edilişindeki ayıpları örtmeye yetiyor. Kâşki hepsi böyle olabilse!..

ket, veya, Ordu'nun iktidarı ele alması...

Ahmet Celâlettin Paşa, bilhassa Dokuzuncu Ordu'nun faaliyet sahası olan Rumelindeki hazırlıklar henüz başlamadığı ve Sultan Hamid'in büyük rütbeler ve menfaatlerle vaziyete hâkim kılmaya çalıştığı yaşlı Paşa'larının mevki ve kudretlerinin yetersizliği yolunda gerçek bilgiler edinemediği için bir askerî ihtilâli mümkün görmüyordu. Geride, ancak, kendisinin yapabileceği iş kalıyordu: Padişahı ele geçirmek, önce saltanattan feragatini sağlıyacak bir teşebbüs, sonra da onu öldürerek ortadan kaldırmak... Birincisi, yâni, Sultan Hamid'in kendi arzusuyla tahttan ayrılması asla mümkün değildi. Ahmet Celâlettin Paşa, senelerce en sadıkane hizmetleri ifa ettiği hünkârı çok iyi tanıdığına kaniydi. Bu tanımanın vakıa, bir insan ruhiyatını ve felsefesini izah eden ilmî tarafı yoktu amma, hakikate çok yakındı: Sultan Hamid, emrivâkiler, olup-bittiler bulunmadan, hiç bir sebeple, tahttan feragat etmezdi. O, kendisine, bu makamın Allah tarafından tevdi edilmiş bir lûtfu Rabbanî olduğuna samamiyetle inanmıştı. Saltanatın ferdî hiç bir nimetine sahip değildi: Korkulu, azaplı, dertli bir hayat sürüyordu. Rahatça söylenebilirdi ki, bir şehzadenin, hattâ sayısı binleri aşan bir PAŞA'sının hayatı kendisinden çok rahat, mes'ut, fânî zevkleri ve huzurun dilediğine sahip olmanın nasibesi içinde zevk ve saadet dolu idi. O halde çeyrek asrı aşan, bu tarihten sonra da otuz üç yılı dolduracak olan direniş nedendi? Bunları bilen Ahmet Celâlettin Paşa, eski efendisini serir-i saltanat-ı Osmaniye'den uzaklaştırmanın biricik yolunun, ortada hâkim bir kuvvet olmadığına göre, onun hayatına son verecek teşebbüs olabileceği neticesine vardı, ikinci harekete girişti: Bunu da, Münih'te elde ettiği İtalyan asıllı bir Bankerle temin etmek istedi.

Hâdise şuydu: Sultan Hamid, Prostaddan mustaribti. Dr. Kanburoğlu ile Dr. İlyas Paşa Padişaha ameliyat tavsiye etmişlerdi. Alman İmparatoru Wilhelm'in İstanbul seyahatinde Alman sefiri Baron Von Marşal'ın izahı ile durumu öğrenen İmparator, Padişaha, Prof. Ziyestin'i tavsiye etmiş ve irade ettiği zaman derhal İstanbul'a göndereceğini söylemişti. Sultan Hamid bu doktor hakkında malûmat almasını, Berlin sefiri yaverân-ı hazret-i şehriyârîden ferik Tevfik Paşaya hususî olarak bildirmişti. Prof. Ziyestin, Ahmet Celâlettin Paşanın dostu olan İtalyan

Ahmet Celâlettin Paşanın Sultan Hamid'e suikasd için Arif Beyle beraber İstanbul'a gönderdiği Ethem Ruhi Bey, Osmanlı gazetesini çıkardığı günlerde. (Ethem Ruhi, oturan zattır. Sağında Jön-Türklerden Nuri, solunda Nazmi Beyler.)

(Hâtıratında, kendisini kimin ihbar ettiğini yıllar sonra da öğrenemediğini yazar...)

Bankerinin yakın ahbabı idi. Keyfiyeti, Banker'e anlatmış, o da, sohbet sırasında Ahmet Celâlettin Paşaya bahsetmişti. Paşa, Prof. Ziyestin ile tanışmış, dostluğu ilerletmişti. Elbette ki bu, Ahmet Celâlettin Paşa gibi, Yıldız'ın beslediği hafiye teşkilâtının genişliğini bilen ve Padişahın hususiyetlerini yakından tanıyan kimse için güç inanılır hatâ idi: Çünçü adım adım takip edilen Ahmet Celâlettin Paşanın, Prof. Ziyestin ile olan teması haber alınmış ve kendisinin İstanbul'a dâveti, padişahı muayenesi ve hattâ icabettiği takdirde ameliyatı suya düşmüştü. Öte yandan, Sultan Hamid'in çok itimad ettiği doktor Nafiz ve Nurettin Paşalar, Padişahı ilâçla tedaviye razı etmişler ve tıbbî müdahalelerden çok çekinen Sultan Hamid de, bu tavsiyeyi dinlemişti.

Ahmet Celâlettin Paşa ise, elindeki çok geniş maddî imkânları kullanarak, Alman doktorunu temin edeceğine inanıyordu. Bu ikinci teşebbüsünün de gerçekleşmemesinden

meyus olmadı. Kahire'de yerleşmiş ve Sancak isimli hürriyet ve ihtilâl gazetesini çıkararak, kendisinin yardım ve alâkasını görmüş bulunan Ahmet Saib Beyi dâvet etti, bir «fedaî» temin edip edemiyeceğini sordu. Çünkü Ahmet Saib Bey kendisine, Mısırlı Kölemenler arasında bu işi başaracaklar olabileceğini söylemişti.

★ — AHMET CELÂLETTİN PAŞAYI BU «CİNAYET» E ZORLAYAN NEYDİ?

Jön-Türkler arasında fikrî ve ilmî değeri en tatmin edicilerden birisi olan Ahmet Saib Bey, Ahmet Celâlettin Paşanın Sultan Hamid'e karşı neden böyle devamlı ve ısrarlı bir mücadeleye girdiğini şöyle anlatır:

«— Ben, Ahmet Celâlettin Paşada çok zaman belirtileri gayrı kabil-i inkâr olan bir nedamet ve vicdan âzabı müşahede ettim. Bunun sebebi, Paşa'nın **«Baş Hafiye»** resmî unvanı ile bilhassa Avrupa'da yaptığı teşebbüsler ve gösterdiği faaliyetin daha sonra nasıl gayrı tabiî ve ahlâkî olduğunu idrâk etmesinden ileri gelen pişmanlık idi. Aslında çok merd, namuslu, vatanperver, âlicenab bir zat olan Ahmet Celâlettin Paşa, ilm-ü irfandan pek az nasibedâr olmuş idi. Yetiştiği ailenin an'aneleri, muhitin icabı ve yapılan telkinler ile Halife unvanını da haiz olan Padişaha itaat ve ubudiyetin dinî, millî, ahlâkî bir vecibe olduğuna samimiyetle inanmıştı.

Ahmet Celâlettin Paşa işte bu telâkki ve fikirler içinde Avrupa'ya geldi, neşriyat ve şahsiyetiyle Sultan Hamid'i çok korkutan ve ürküten Mizan gazetesi sahibi, tarih muallimi Murad Beyi İstanbul'a dönmiye ve mücadelesini yarıda bırakmıya ikna etti. Bu keyfiyet cidden ibret vericidir: Nasıl olmuştur da, Murad Bey gibi tecrübeli, âlim, şahsiyeti nümune olarak gösterilen bir zat, Ahmet Celâlettin Paşa gibi ümmî denilecek kadar az tahsilli, hayatında ilk defa Avrupa'ya gelen ve kendisinin ileri sürdüğü esbab-ı mucibelere mukabil fikirler ileri süremiyecek bir zat tarafından tatmin edilerek mücadele sahnesinden uzaklaştırılmıştır?

Ben bu sualin cevabını, Ahmet Celâlettin Paşanın o seyahat sırasında sahip olduğu kanaatlerin samimiyetinde bulmaktayım.

Fakat Avrupa'da ikameti, Ahmet Celâlettin Paşanın vicdanında ve ruhunda büyük bir tahavvül yapmıştı. Bilhassa Damad Mahmut Paşa ve oğlu Sabahattin Beyle olan temaslarından sonra hakikatı anladı: Avrupanın umran, medeniyet, refah ve ilm-ü haysiyet sebeplerini, yakından gördü. Hafiyeliğin, jurnalciliğin ne hazin zillet olduğunu anladı, kendisini böyle bir felâketin içine sürüklemiş ve vazifeler vermiş olan Padişahı da asla affetmedi. Ondan intikam almak hasretiyle yandı, tutuştu.

Ahmet Celâlettin Paşanın Sultan Hamid'i iktidardan uzaklaştırmak için başvurduğu çareler arasında suikasdların da olması, onun zihniyet ve mizâç itibariyle bir anarşist veya katil olmasından başka türlü mütalâa edilse daha münsifâne olur. Çünkü Paşa, Saray'ı ve Padişahı çok iyi tanımakta idi. Bana bir gün, Sultan Hamid'in oğlu şehzade Burhanettin Efendinin Alman sefiri Baron Von Marşal ile Rus sefiri Zinoviyef'i ziyaret etmesinin, veliahd Reşad Efendinin yerine, usul ve sistemde bir değişiklik yapılarak, Sultan Hamid'in ölümü halinde oğullarından birisinin getirilmesi olduğunu, bunun ise memleketin meşrutiyete ve kanun-u esasîye sahip olmasına ebediyen vedâ mânasına gelebileceğini söyliyerek:

«— Şimdi efendim, yegâne necat yolu, Padişahın bu arzusunu tatbike imkân vermeden kendisini bertaraf etmektir. Ancak bu suretle de, kendisinin tâc-ü tahtının devamı için çalışmış olanların huzur-u ilâhide tebrie-i nefis etmeleri mümkün olabilir.» demişti. Bu da, kendisinin bu mevzudaki hareketinin mihverini ve sebeplerini izaha kifayet eder zannederim.»

★ — AHMET CELÂLETTİN PAŞAYI MÜCADELEDEN VAZGEÇİRMEK İÇİN...

Şahsına karşı girişilen bu suikasıd hareketlerinde Ahmet Celâlettin Paşanın tesirini ve Paşanın maddî sıkıntı içinde olan Jön-Türk'lere yaptığı yardımlar dolayısiyle de Meşrutiyet mücadelesini desteklediğini bilen Sultan Hamid, eski «Baş Hafiye»sinin mücadeleyi bırakıp memlekete dönmesi için devamlı ve ısrarlı teşebbüslerde bulunmuş, hattâ, refikası Prenses Nimet Hanımefendinin de bu hususta tesir yapması için Mısır Hidiv'inin delâletini istemişti.

Hiç birisi kâr etmemişti: Ahmet Celâlettin Paşanın mukavemeti sonuna kadar devam etti: Hayatının sonuna kadar...

18 Temmuz 1920 günü:

Birinci Meclis "Millî Misak„ üzerine nasıl yemin etmişti?

★ — **GAYEYE HUDUT TANIMAK!..**

Birinci Büyük Millet Meclisinin 23 Nisan 1920 de vatanın kaderini eline almış olma mucizesi üzerinden tam bir ay geçmişti: Tarih 23 Mayıs 1920 pazar... Büyük Millet Meclisi, on dokuzuncu toplantısını ikinci reis Celâlettin Ârif Beyin başkanlığında yapıyor. İstanbul'la Ankara'nın arası, artık iyiden iyiye açılmıştır. Saray, Bab-ı Âli ve hattâ İşgal Kuvvetlerinden ilham alan bir kısım gazeteler, Büyük Millet Meclisinin meşruiyyeti üzerinde bile kalem oynatmaktadırlar: Kuvay-ı Ahmediyye, Anzavur kıt'aları, yer yer körüklenen isyanlar Ankara'nın huzur ve varlığını tehdit etmektedir. Şartların böyle olmasına rağmen, Büyük Millet Meclisinde öyle bir nikbinlik, öyle bir ümid ve azim vardır ki, Osmanlı Mebusan Meclisinin son toplantısında metnini kabul ettiği ve esasları Amasya Protokolü ile Sivas kongresinde hazırlanan «Millî Misak» sınırlarda, fikirde, ruhda, mânada ve maddede yetersiz görülmekte, **daha fazlası** istenilmektedir.

Mustafa Kemal, bu gidişten endişelidir: Gerçekleşemiyecek arzuların milleti hayâle sürüklememesi için...

23 Mayıs 1920 pazar sabahı, Meclis toplanmadan evvel, zamanının en kudretli hatibi, ve esas'larda kendisiyle daima anlaşabildiği Türk Ocakları Umumî Reisi Antalya mebusu Hamdullah Suphi Beyi, o küçücük, ancak iki sandalya alabilen **«Meclis Başkanlık Odası»** na dâvet ediyor, durumu anlatıyor, diyor ki:

«— Bana, 56 ncı fırka kumandanı miralay Bekir Sami Beyden Damad Ferid'in sulh muahedesine ait haberler geldi. Meclisin içtimaına ben riyaset edeceğim. Heyet-i umumiye

Önce ruhlardan bozgun'un acısını silmek ve onun yerine zafer inancını koymak şarttı: Türk Arslanı, gelene «GEÇİLMEZ» diye haykıracak ve bu ses, bazılarının sandığı gibi inilti değil, kükreyiş olacaktı. Yukarıki klişenin aslında, arka plânda ANKARA KALESİ gözükmektedir. TÜRK ARSLANI, onu koruyor...

(Ve, coşan Meclis, Millî Misaka hudud tanımayınca, Mustafa Kemal derde düşüyor: His ile mantık'ı birbirinden ayırabilmek herkesin harcı mı?)

zannedersem bu malûmatın okunmasına karar verecektir. Sizden ricam şudur: Misak-ı Millî'nin hudutlarını ve esaslarını biliyorsunuz. Müzakerelerin bu esaslardan ayrılmasında bir faide tasavvur etmiyorum. Bilâkis, gayr-ı kabili tahakkuk emellere doğru temayül olursa önüne geçemeyiz. Mebusların heyecanları ve hâdiselerin tevlid ettiği hissiyat dolayısiyle talepleri malûmdur. Kabul ettirilmek istenen muahedenin metninin okunmasından sonra siz de söz alarak Meclisin heyecan ve taleplerine Misak-ı Millî çerçevesi içinde bir istikamet vermekte bana yardımcı olunuz...»

Mutabık kaldılar...

★ — **MECLİS, HEYECANDAN AYAKLANIYOR :**

Meclis Umumî Heyetinin toplantısında hâdiseler, Mustafa Kemal'in tahmini gibi cereyan ediyor: Elli altıncı fırka kumandanı miralay (albay) Bekir Sami Beyden «İstanbul'dan hususî surette alınan malûmat» a dayanılarak gönderilmiş bulunan Sevr Sulhüne esas olan maddeler okunuyor. On üç grubda toplanan esaslara göre, Osmanlı Türklerinin o muhteşem imparatorlukları tarihe karışmakta, Anadolu'nun ortasında, yarı sömürgeleşmiş bir «devletçik» kalmaktadır: Hiç bir hayat hakkı olmıyan, her şeyi tam bir kontrol altında, yarı müstemleke bir devletçik...

İlk feryad ve itiraz Karahisar mebusu Hoca Nebil Efendiden geliyor:

«— Boşuna yorulmuşlar.. Türkiye yok deseydiler daha kısa ve iyi olurdu.»

Kürsüye Necati Bey (**rahmetli Maarif Vekili**) geliyor. Bu muahedenin namuslu bir adamı tuzağa düşürmekten farksız olduğunu söyliyerek diyor ki:

«— Galiba ormanlarında, sahillerinde insanları vahşî ve çıplak gezerlerken bizim Atalarımızın kurdukları medeniyetleri unutuyorlar. Akdeniz havzası Türk medeniyetinin eserleriyle doludur. Avrupa'yı Asya'ya biz bağlamışızdır. Her nereye gitmişsek, umran ve refah, hak ve adalet götürdük. Böyle bir milleti öldürmek dâvâsındadırlar. Fakat görüyorsunuz ki arkadaşlar, hâlâ korkuyorlar, hâlâ esaret lâfını cesaretle ve açıkça ağızlarına alamıyorlar, onu bu muahedenin maddelerine maharetle sıkıştırıyorlar. Fakat hayır... Bu millet hiç bir zaman esir olmamıştır, ölecektir belki, fakat merdce ölecektir.

Arkadaşlar!.. Bir de Devlet-i Osmaniyeden, Türk Devletinden bahsediyorlar. Utanmadan, istihza eder gibi bu yalanı ağızlarına alıyorlar. İzmir ve havalisini al, İstanbulu al, Adanayı al, (kahrolsunlar... Bir karış alamıyacaklardır sesleri..) **sonra devletten bahset. Avustralya adalarından bir kaç milyon vahşî getirsinler, haysiyet ve namusunu muhafaza için kanının son damlasını da akıtmak kararında olan bu mezarlıstana yerleştirsinler** (Asla sesleri... Alkışlar).

★ — **«ONLARIN DEDİKLERİNİ İSBAT EDECEĞİZ...»**

Daha sonra, Topal Osman tarafından öldürülen Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey, İngiliz Hariciye müsteşarının bir konuşmasından metinler okudu, dedi ki:

«— İşte görüyorsunuz, Müslüman dünyasının uyanışından, milletlerin istiklâl ve hürriyet hareketlerinden Jön-Türklüğü, İttihad ve Terakkiyi mes'ul tutuyorlar. Bize olan kinleri bu sebebden.. Biz, mazlum insanlığın hâlâ ümidiyiz, dün de, bugün de, yarın da... Biz, esaret altında inliyen bütün âlemin nasıl kurtarılabileceğini isbat edeceğiz. Onun için bizim sesimizi kısmak istiyorlar. Amma efendiler, göreceksiniz ki, biz onların sesini kısacağız...»

Mecliste heyecan son haddini bulmuştu: Artık isteklerin hududu kalmamıştı. Yâni, Mustafa Kemal'in endişesi olduğu gibi belirmişti. Bütün bu arzular, insanî, tarihî, beşerî, hatta meşru ve haklı idi amma, ya o günkü Ankara? Ya eldeki imkânlar?.. Bütün bu coşmalara, isteklere, belirli bir sınır tanımak artık şarttı. Yâni, MİLLÎ MİSAK'ın sınırları içinde kalmak...

Erzurum mebusu Necati Beyin Ferid Paşa için söyledikleri, Meclisin içini «kahrolsun, hainler, edebsizler, namussuzlar...» avazeleriyle doldurunca, bu hükümlerinin arkasında, belki bir dil sürçmesi, belki kalblerde yaşıyan fakat dışarı vurulmamak için sıkıntı çekilen gerçek olarak Vahidüddin'in ittihâm edilmesinin meydana çıkma «politik tehlikesi», riyaset makamında olan Mustafa Kemal'i harekete geçirdi. Necati Bey kürsüden inerken, ön sırada sırasını bekliyen Hamdullah Suphi Beyi ikaz etti:

«— Söz, Hamdullah Suphi Beyindir.»

★ — **HEYECAN, BİR YEMİNE BAĞLANIYOR :**

«— Arkadaşlar... Ben, elemlerinize ve heyecanlarınıza mantığın icabları için huzurunuzdayım..» cümlesiyle neden kürsüde olduğuna işaren eden Hamdullah Suphi Bey, Çatalcaya kadar Trakyayı Yunana veren, İstanbulun nefesini tıkıyan, On iki Adayı alan, Musul'u Türk'den ayıran, İzmir ve çevresini vatanın bağrından söküp atan bir sulhü düşünmenin bile cinayet olduğuna işaret etti, istikbalin mes'ut günlere gebe olduğunu, çünkü bunun bir takdir-i ilâhî hüviyeti taşıdığını ve her şeyden evvel bizim, Misak-ı Millîmizin hudutları içinde kalarak, bütün dünyaya neyi, niçin, neden istediğimizi hiç bir şüphe bırakmıyacak şekilde izah ve is-

İsmail Safa, Cesur yüreği, Görebilen kafası

Birinci Büyük Millet Meclisi, Millî Misak üzerine yemin etmeden, bu «yemin» in eksik, yetersiz ve Türk milletinin kurtuluş kavgası ülkülerini tam olarak kucaklıyamadığı düşüncesinde olanlar yok değildi.. Bunlardan birisi, klişesini bu sütunlarda gördüğünüz Maarif Vekili rahmetli İsmail Safa Beydir.

18 temmuz 1920 den, yâni «Mebusların millî misak üzerine yemin etmelerinden» elli bir gün evvel, Meclisin 29 mayıs 1920 cumartesi günü yaptığı yirmi birinci toplantısında, Mersin mebusu İsmail Safa Beyin şu takriri okundu:

«— Avrupanın hakkımızda idamdan çok ağır olan sulh şartlarını gördükten sonra hür ve müstakil yaşamıya azmeden Türkiye İslâmları hangi şartlarla sulh akdedebileceklerini bütün dünyaya yeniden daha kuvvetli olarak neşir ve ilân etmelidirler. Millî ve coğrafi hududlarımız Erzurum ve Sıvas kongrelerinde tesbit edilmiş, İstanbul Mebusan Meclisinde de kabul edilerek Misak-ı Millî beyannamesi altında ilân olunmuştu. Bununla beraber, şark-ı cenubî hududumuzun daha açık ve canlı olarak tesbiti lâzımdır. Türkiye, bu kadar felâket ve zayiattan sonra, hiç olmazsa millî hududları içinde daha müsterih ve korkusuz yaşamak için aşağıdaki maddelerin sulh şartlarımız içinde yer alması şarttır:

1) — Milletimiz bundan sonra düyun-u umumiye namına on para ödemiyecektir. Çünkü bu alınan para bizim zorla sürüklendirilmiş olduğumuz harblere harcanmıştır. Ödenen faiz, alınan paranın üstündedir. Bu zâlim borcu tanımıyacağız.

2) — Türkiye hududları içinde yabancıların bizi istismar için yaptırkları bütün tesisler, Türk milletinin öz malıdır.

3) — Bunca nimetlere rağmen ıstırablarından bahseden Hiristiyan unsurların, Rumelinde ve dünyanın diğer yerlerinde yaşıyan Türk ve Müslüman kardeşlerimizle muhakkak mubadele edilmelidir.»

* * *

Kırk dört sene geçti aradan... İsmail Safa Beyin iç-dış düşman Ankaranın kapısında iken bu cesur ve ileriyi gören Millî Misak şartına bile nasıl hasretiz, ibret mi, dehşet mi, gafletlerin blânçosu mu, hüküm aklın ve sağduyunun olsun...

bat etmemiz icab ettiğini anlattı ve dedi ki:

«— Arkadaşlar... Biz buradan, Misak-ı Millîmizi noksansız ve mutlak olarak tahakkuk ettirmeden ayrılmıyacağız veya bu uğurda öleceğiz. Türk Milletinin mebusları olarak yeminimizi de, Misak-ı Millîmizin şartları ve vecibelerinin ifasına kadar vazifemiz başında kalacağımız esası üzerinde yapmamızı teklif ediyorum. Sulh Muahedesi olarak önümüze sürülen bu hacalet vesikasını da, kahraman Mehmetçiklerimizin, kadınlı, erkekli, çocuklu bütün Türk Milletinin şahlanışı ile parçalıyarak Allahın ve tarihin bize lâyık gördüğü vatan vazifesini tamamlıyacağız.»

Meclis alkıştan ve gönülden tezahürlerden inliyordu. Misak-ı Millî zaten, hudutları, gayeleri ve neticeleri olarak malûmdu. Riyaset makamında olan Mustafa Kemal, beklediği ve arzuladığı «karar» ı aldı:

«— Efendim... Misak-ı Millîmizle tesbit ve tâyin edilen gayelerin tahakkukuna kadar Meclisin devamlı faaliyeti ve bu gayenin tahakkuku için vakf-ı nefis ettiğimizin ahd-ü peymana bağlanması için Hamdullah Suphi Beyefendinin teklifini reyinize arzediyorum. Makamı riyaset yeminin şaklini müsadenizle tesbit ve tasvib-i âlilerine arzeder.»

Birinci Büyük Millet Meclisi, tarihinin en heyecanlı günlerinden birisini daha yaşamıştı. İttifakla ve sürekli alkışlarla kabul edilen teklifin esasları içinde hazırlanan «YEMİN», Meclisin 18 Temmuz 1336 (1920) tarihli toplantısında bütün mebuslar tarafından tekrar edildi.

Artık, Misak-ı Millî, maddî ve manevî ölçüleri ile malûm bir gaye idi...

Karısından borç para alan Padişah...

Savaşın boşalttığı hazinesi için Üçüncü Sultan Mustafa, Mihrişâh Sultandan yardım istemişti...

★ — *TEHLİKEYİ GÖREBİLEN PADİŞAH*

Osmanlı padişahları içinde Rus tehlikesini görebilmiş olanların arasında, Üçüncü Sultan Mustafa ayrı bir yer tutar. 1757 den 1774 e kadar on yedi yıl saltanat süren Üçüncü Sultan Mustafa, BATILAŞMA'nın zaruretini kavrıyan ve buna cesaretle teşebbüs eden bir Hakandı. İktisada çok değer verir, her türlü israftan kaçınırdı. Memleket otuz senedir sulh içinde idi. Çok zengin derebeylerinden Hazine için «imdadiye» almış, paranın âyarını düzeltmiş, devlet hazinesi *«lebâleb, yâni ağızı ağzına altunla dolmuş»* tu.

Üçüncü Mustafa, Rusların genişlemesinden duyduğu endişeyi, sonu zaferle bitecek bir harble gidermek gayesinde idi ve Avrupada kuvvetli bir «müttefik» arıyordu. Bu tarihler, Prusya'nın, Büyük Frederik idaresinde derlenip toparlandığı ve kuvvet denemesine girildiği tarihtir: Büyük Frederik, Avusturya - Macaristana ve Rusyaya karşı ALMAN BİRLİĞİni kurma mücadelesine girdiği zaman, Osmanlı devletini tabiî müttefik saymış, bu yolda müracaatlarda bulunmuştu. Ne yazık ki, sadrıâzam olan Koca Ragıp Paşa, bu cesareti gösterememiş, Yeniçerilere hiç itimadı olmadığı ve donanma da hazır bulunmadığı için ittifakı oyalamıştı. Padişah ise harb istiyordu. Bu gayesini mucib sebepleriyle sadrıâzamına anlatmış:

«—, *Ecdad-ı izâmım devrinde böyle kuvvetli hazine görülmüş müdür? Lüzum akça ise Edirne Kapı'sından Ruscuğa kadar iki keçeli altun dizerim.*» demiş, fakat Ragıb Paşa:

«— *Şevketlû Hünkârım... Yeniçeri kullarının hali malûm. Olmıya ki maazallah mağlûbiyet ola... Böylece elem-i şâhâneniz azîm olur.*» cevabını vermiş ve zaman istemişti. Ragıb Paşa, bu zamanı bu-

★★★★★★★★

Yıkılubdur bu cihan!

Bu sahifelerde karısı Mihrişâh Sultandan aldığı borcun hikâyesini dinlediğimiz Üçüncü Sultan Mustafa, şair, edîb bir Padişahtı. Kafes arkasında ve gerçek âlemden uzak yetişmiş olmanın kadersizliği içinde, felâketlere öyle muhteşem bir teşhis koydu ki, bugün bile, elimizi şakağımıza koyup bizi düşündürmiye değer...

Şair Padişah, şöyle dertleniyordu:

Yıkılubdur bu cihân, sanmaki bizde düzele,
Devleti çarh-ı denî virdi kamû mübtezele,
Şimdi ebvab-ı saadette gezen hep hazele,
İşimiz kaldı hemân merhamet-i lem yezele...

Geliniz, bugünkü dilimizle, Üçüncü Mustafa'nın feryadını tekrarlıyalım:

«— Dünya yıkılıyor.. Eğer Sen, O'nun bizim elimizde düzelebileceğini sanıyorsan aldanıyorsun. Ne yazık ki, kıymet tanımaz felek; devleti, maddî, manevî düşüklerin eline bıraktı. Baksana: Mutluluk kapılarının anahtarı değersizlerin elinde.. Gerçek böyle olunca kurtuluş ümidimiz sadece yüce Tanrının merhametine kaldı..»

Üçüncü Sultan Mustafa, 1774 de hayata gözlerini kapadı: Bu dertlenmesi üzerinden 190 yıl geçti... Feryadının altına bugün de imza koymıyacak kaç yiğit var?

lamadan ölmüş, yerine gelen Muhsin zâde Mehmet Paşa da ayni oyalama yolunu tutmuş, nihayet Padişahın aradığı sebebi bizzat Ruslar vermişler, Lehistan kırallığı meselesinden çıkan ihtilâf, iki taraf ordularını savaş boyunda karşılaştırmış. Üçüncü Mustafa vakia tehlikeyi görmüştü amma, fırsat ve zaman kaybolmuştu: Çünkü, Büyük Frederik Osmanlı Sarayından ümidini kesmiş ve tek başına yaptığı savaşta Avusturyayı mağlûb ederek istediklerini temin etmişti. İmparatorluğumuz ise, Rusya ve Avusturya karşısında tek başına kalmıştı.

★ — *KAYNARCA FELÂKETİ :*

İstanbul halkının da harb lehine galeyanı üzerine, 3 ekim 1768 de savaş başlamış, çok çetin geçen muharebeler altı sene sürmüştü. Üçüncü Mustafanın ağzına beraber doldurduğu hazine, Yeniçerilerin, eyalet beylerinin, timâr eshabının kayıtsızlığı, hattâ kaybolan şeref ve vatanperverlik duygularının yokluğu içinde eriyip gidiyordu. Padişah, büyük bir elem içinde idi. Keder, onu yatağa sermişti. 21 Ocak 1774 de hayata gözlerini kapadı. Yerine geçen kardeşi Birinci Abdülhamid'in zamanında ve Üçüncü Mustafanın ölümünden altı ay sonra 17 temmuz 1774 de o feci ve kayıblar dolu *Kaynarca* anlaşması imzalandı.

Bu anlaşma ile ülkemiz, sadece büyük toprak parçaları kaybetmekle kalmıyor, Avrupa politikasında en büyük muvazene unsuru olmak hakkını da elden çıkarıyordu: Lehistan Kırallığı üzerindeki iddialarımızdan vazgeçiyorduk. Polonyalılar, işte bu tarihlerde arkamızdan matem ayrılışları söylüyorlar: «— *Ne zaman ki Türk atları Vistül sularından içecek, hürriyetimiz o zaman gelecek:..*» diyorlardı... Nitekim öyle oldu: 1915 de, Birinci Dünya Harbinde Galiçya'da dövüşen Mehmetçikler, atlarını Vistül sularında suladıktan sonra, Versay nizamı içinde Polonya istiklâl ve birliğine kavuşabildi.

★ — *PADİŞAHIN SULTAN KARISINDAN ALDIĞI BORÇ:*

Savaşın son senelerine doğru, Üçüncü Mustafanın ağzına beraber doldurduğu hazinede para, ardı arkası gelmiyen suiistimallerle, hıristiyanlıklarla, yolsuzluklarla eriyerek, Yeniçerilerin aylıklarının verilememesi gibi, bir iç isyana sebep olacak kadar sıkıntı başgösterince, Üçüncü Mustafa, Osmanlı tarihinde görülmemiş bir fedakârlık duygusu ile, 1773 senesinde oğlu Üçüncü Sultan Selim'in annesi Mihrişah Valde Sultandan borç almıştı.

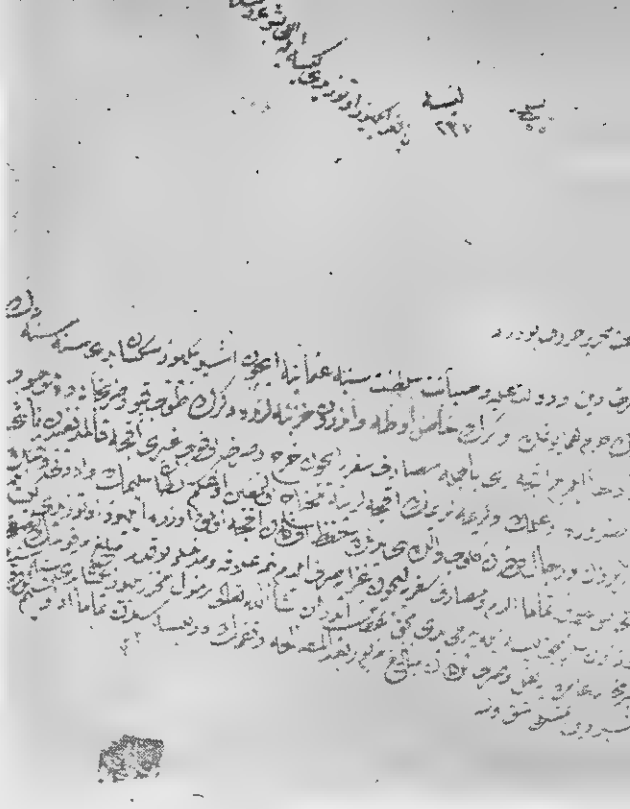

İŞTE : Üçüncü Mustafa'nın zevcesi Mihrişah Sultan'dan aldığı para için mühürü ile verdiği borç senedi...
(Dikkatdeğer olan şu: Bu senedin alacaklısı, daha sonra Üçüncü Sultan Selim'in annesi olarak Valde Sultan olduğu halde paranın ödendiğine dair kayıt yok... Çünkü oğlu, vatanını, Nizam-ı Cedid hamlesiyle kurtarabilmek için sarayındaki ziynet eşyasını bile darphaneye gönderecek, fakat neticede Kabakçı Mustafa ayaklanmasıyla başını da verecektir.)

Padişahların karısı olan Sultanlar, evlât dünyaya getirdikleri zaman, devlet büyükleri çeşidli hediyeler, bu arada büyük miktarda para da gönderirlerdi. Bu paralara hiç bir suretle el sürülmez, kendisine hediye gelen Sultana ait olurdu. Üçüncü Mustafa, sevilen bir hükümdar olduğu için oğlu Selim dünyaya geldiği zaman Mihrişâh Sultana çok miktarda para da armağan edilmişti. Padişah, sulhden sonra kendi vakfının gelirinden ödenmek üzere, refikası Sultan'dan 237 kese, 55 kuruş borç almış ve klişesi bu yazıda görülen borç

senedini vermişti. Senedin bugünkü dilimizle ifadesi şudur:

Kese	*Küsur kuruş*
237	55

Yalnız iki yüz otuz yedi kese elli beş kuruştur.

Yüce devletimizi korumak ve Osmanlı Saltanatı ile ulu dinimizin gayreti uğruna yaptığımız savaşın zaferle sonuçlanması için gerek şahsıma ait olan, gerek devletin hazinesindeki bütün paraları harcadım. Elde, hiç akçe kalmadı. Harbin devamı için şart olan parayı, oğlumun ve kızlarımın annelerinden borç olarak almak zorunda kaldım. Bu arada, oğlum Sultan Selim'in doğumunda, annesine armağan edilen parayı da aldım. 237 kese ve 55 kuruş küsuru da bulunan bu borcum, savaş sonunda, devlete bağışladığım vakıflarımın gelir fazlasından ödensin ve bu senedim o zaman yırtılsın. Vasiyet ederim.

★ — *ÖDENMİYEN BORÇ :*

Topkapı Sarayı arşivinin 1785 numarasında kayıtlı olan bu (borç senedi) ödenemediği için, Padişahın vasiyeti yerine getirilememiş ve Mihrişâh Valde Sultandan alınarak, yırtılmamıştır...

Çünkü, Üçüncü Mustafadan sonra tahta geçen kardeşi Birinci Abdülhamid devrinde de karışıklıklar devam etmiş, onun yerine geçen oğlu Üçüncü Selim ise, değil annesinin alacağını vermek, Sarayındaki en küçük değere kadar nesi var, nesi yoksa, vatanını kurtarma yolunda *Nizam-ı Cedid* için harcamış, sonunda gayesi uğruna hayatını da fedâ etmiştir.

★★★

BAŞI DÖNÜNCE...

Karısından borç para alacak kadar bir zaferin hasretini içinden duyan Üçüncü Sultan Mustafa, Prusya Kralı Büyük Frederik'in Rusyaya karşı beraber savaşmak teklifini, Yeniçerilerin artık o günkü şartlar içinde hiç bir harbi başarıya götürebilecek durumda olmadıklarını bilerek kabul etmiyen Sadrıâzam Koca Ragıb Paşanın ölümünden sonra kendi söylediklerini kayıtsız şartsız yapabilecek bir vezir-i âzam (Başvekil) aradı ve bir müddettir bu en yüce makam için yetiştirdiği Yağlıkçı Zade Emin Paşayı «hükumet reisliği» olan sadrıâzamlığa getirdi.

Emin Paşa bu makama, Padişahın himayesi ve devamlı sehabeti ile, çok süratle yükselerek gelmişti. Bu ilerleyiş şekli, Saray'da, Enderûn'da ve hattâ eyâletlerde garibseniyordu. Nitekim aradan bir müddet geçtikten sonra, bizzat Padişah da, Emin Paşanın yerini dolduramadığını gördü. fakat artık yapacak bir şey yoktu: Kendisine yapılan telkinlere rağmen Emin Paşayı kıymet ve dirayetini ileri sürerek müdafaa ettiği için, şu kısa zaman içinde düştüğü tezadı benimsememesine gururu müsaade edemiyordu... Çok sert ve haksız bir yol olmasına rağmen, bir tek çâre kalmıştı: Kendinden öncekilerin nüfuz ve şahıslardan kurtulmak için yaptıklarını tekrarlamak... Yâni, bir bahane bularak, Emin Paşayı cellâda teslim etmek!..

Sadece göreneklerin ve örflerin hâkim olduğu şahsi istibdad nizamında bu yol, politikanın kanlı, fakat tabii sayılan haşin neticesi idi.

***

Padişah, bu kararının da haksız olduğunu bilmenin derd ve endişesi içinde idi. Cesaretli ve doğru sözlü olduğunu bildiği Reisülküttâb (yâni Hariciye Nazırı) Ömer Vahit Efendiyi gizli huzuruna çağırarak meseleyi anlattı.

Daha evvel, bu makama Emin Paşanın çok erken geldiğini söyliyebilme cesaretini göstermiş olan Ömer Vahit Efendi, sadrıâzamın canını kurtarmak için istirhama kalkışınca, Üçüncü Mustafa, Emin Paşanın bir çok hatalarını sayarak:

«— Bunlar, akıllı bir adamın işi midir? Emin Paşanın zaten şuuru sarsılmış, divane gibi hareket ediyor...» **deyince, Ömer Vahit Efendi dayanamadı:**

«— Padişahım... İnayet buyurunuz: Bu zat genç bir kişi idi, kendi hâlinde bir adamdı, kendisinde fevkalâde meziyetler olduğunu zat-ı şevketleri fehmettiniz, elinden tuttunuz, gayrının senelerce göznuru ile elde ettiği makamları kuş gibi uçmıya başladı, üç dört sene içinde mektubçuluktan riyasete, riyasetten vezarete atladı, kendinize damad yaptınız, kapıkulu ocağını eline verip serasker eylediniz, serdar-ı ekremliğe, nihayet sadrıâzamlığa yükseldi. Böylece yükselmekten başı döndü. Başları dönenlerin ise şuuru elbet muhtel olur. Kendisine divâne olmaktan başka şey kalmamıştı. Şimdi onun bu hâlini niçin başıyla ödemesini istersiz?»

***

Adama, ne emeğinde, ne kafasında olmıyanları kendi ölçülerinle bağışla, sonra da başı dönünce «— divânedir, bundan hayır gelmez!..» hükmüyle ya maddî, ya manevî cellâtlara seslen...

Kıbrıs'ta Türk kanı dökülüyor.. Haksız, insafsız, zâlim, âdi, hunhârca bir zulüm... Ve, oradaki Müslüman-Türkler, Makarios'a kaçak silâh veren Müslüman-Mısır'ın silâhlarıyla öldürülüyorlar. Kaatil Papaza, iki devlet yardım etmektedir: Dinsiz ve Kızıl Rusya, Hilâfet-i Arabiyye peşinde olan ve kendisini Müslümanlığın en büyük makamı sayan Cemâl Abd-el-Nasser!..

Ezher'de bugün masum Türk çocukları okuyor... Bunları gönderen kimlerdir? Ne okumaktadırlar? Resmî kayıtlar ve kaynaklar dışındaki bu «gidiş» in arkasındaki gaye ve ruh nedir? Peygamberimizin «Allahın yer yüzündeki kılıncı» **dediği ve yüzyıllarca, gönülden bağlandığı fikirler uğruna oluk gibi kan dökmüş bu büyük millete olan sönmez ve tükenmez kin nereden geliyor? Aşırı Sünnîlik, nasıl bir kasıdlı izah ile Arab Nasyonalizminin, hatta için için kaynıyan** ARAB MİLİTARİZMİnin **masum dimağlarda manevî hâkimiyet bayrağı olmuştur? Ey SEN-BEN kavgasıyla dünya yüzündeki son müstakil Türk devletinin temel meselelerine göz kapayıp da eyyam dertleri içinde millî dikkati tecessüs çukurlarına itenler!.. Bu ikaz Sizler içindir...**

TÜRK'e KARŞI

Arab ihaneti
Arab duygusu
Arab baskısı

★ — **BİR İHANET KAZANI KAYNIYOR:**

Harbiye Nazırı ve Başkumandan vekili Enver Paşa, Teşkilât-ı Mahsusa Reisinin getirdiği dosyalara eğilmişti. Bab-ı Seraskerî'nin isim değiştirerek «HARBİYE NEZARETİ» olmuş tarihî binasının nezaret odasında (ki, bugün İstanbul Üniversitesi rektörlük makamıdır.) sadece büyük duvar saatının tik-takları duyuluyor. Hüseyin Avni Paşadan Enver Paşaya kadar bütün Harbiye Nazırlarının geçit resmini görmüş haşmetli makam masası önünde, Enver Paşanın başı kabarık dosyaların arasında kaybolmuş gibi... Bir müddet sonra bu baş kalkıyor ve karşısındaki dev yapılı çehreyi biraz takdir, biraz kaygı, biraz elemle süzüyor:

«— Peki Eşref Bey... Şimdi ne yapmayı düşünüyorsunuz?»

Muhatabı kararlıdır:

«— Hakikatler önünüzde Paşam.. Hükümran devlet olarak, bu, patlama için en müsaid zamanı bekliyen fesad kazanını olduğu yerde bastırmak kararı, Sizin de Harbiye Nazırı olarak içinde bulunduğunuz devlete düşen vazifedir. Biz, Teşkilât-ı Mahsusa olarak isbat ediyoruz ki, Suriye'de bir tarafı Beyrut'a, bir ucu Necid çölüne, müntehası da Irak'ı içine alan, Yemen'den Kuveyt'e kadar geniş saha üzerinde devlet emniyeti ve mevcudiyetine karşı bir isyan hazırlığı vardır. Elinizdeki vesikalar, Beyrut ve Şam Fransız konsolosluklarından ele geçirilmiştir. Sıhhati üzerinde tereddüdünüz olmadığına kaniim. Çünkü hepsi, asıldır. Suret veya fotoğraf değil... Bu hazırlığı yapanlar arasında âyân âzaları, mebuslar, hatta nazırlık yapmış olanlar var. Milliyetleri ne olursa olsun, bunlar, OSMANLI'dırlar: Bu devletin varlığının devamına hizmet etmiye yemin etmiş insanlardır. En âli mevkilere gelmişlerdir. Kendilerine, devletin bütün sırları tevdi edilmiştir. Görüyorsunuz ki, devlet aleyhine isyana, yâni ettikleri yemine rağmen ihanete hazırlanıyorlar. Bundan ötesi, Hükûmete ait mevzudur. Bizim, Teşkilât-ı Mah-

ALLAHIN EN ÇOK SEVDİĞİ EMEK ZALİME DOĞRUYU SÖYLEMEKTİR

HADİS-İ KUDSİ

Âsi ve hain Mekke Şerifi Hüseyin. Cezayir ve Tunus ülema heyeti önünde Eşref Beye: «— Ali, Abdullah, Zeyd ve Faysal nasıl oğullarım ise, Sen de, vatan fedakârı olarak onların üstünde ve önündesin..» **demiş, ertesi günü gazetesi El-Kıble'de, Halife Sultan Reşad'ın mukaddes cihad fetvasını reddetmişti. İsyan etti ve Hicaz çöllerinde Mehmetçik, bundan çektiğini, İngilizlerden çekmedi...**

(Fakat sonunda ne oldu: Kendisi Kıbrıs'da hüsran içinde, dört oğlu da ya kendi öz vatandaşlarının hançerleri altında veya Türk'ün ah'ını asla bırakmıyan Yüce Tanrının **ecel-i kazâsı** ile can verdiler...)

susa olarak vazifemiz, hâdiseyi Sizlerin önüne koymakla biter.»

Enver Paşa, hâdiselerin kendisine vatan hizmetlerinde böylecesine selâhiyetli mevki ve vazifeler vermesinden çok önce, daha ilk günlerde kader birliği yaptığı ve bugün de, mes'uliyetlerini rahatça paylaştığı muhatabının sözleri tamamlanınca, ondan, bu mevzu üzerinde öğrenebileceklerini dinlemiş olmanın kanaatı içinde idi ki, Eşref Bey, çetin mevzu üzerindeki SON hükmünü de bildirdi:

«— Paşam... Zanediyorum ki, bütün dünyayı saracak bir harb çıkmak üzere ve biz bu bâdirenin dışında kalamıyacağız. Siz, çok mes'uliyetli ve o nisbette selâhiyetli bir mevkidesiniz: Müsaadenizle gün geçtikçe kuvvet bulan kanaatımı arzedeyim: Arab ülkelerinde Osmanlı Devletimiz aleyhindeki cereyan, hiç bir tedbirle kökünden kazınamaz. Yalnız, basiret ve dirayetle, hâdiseler mukadder neticesine erişse, yâni, bu ülkeler bizden ayrılsa bile, arada kin ve hüsran eserleri kalmıyabilir. Benim hayatımın uzun senelerinin buralarda geçtiğini bilirsiniz. Tavsiye ve ricam şudur ki, yarın, Arabistanda devleti temsil edecek olan fevkalâde selâhiyetler sahibleri, mevzuları sadece askeri ve idari tedbirlerle halletmek gafletine düşmesinler. Kan akar, haksızlıklara sebebiyet verilir ve kayd-ı hayat şartiyle komşu olarak yaşamıya mecbur, aralarında asırların ve devirlerin yarattığı müşterek bağlar bulunan milletler, birbirlerine düşman olurlar. Bugün Arab Yarımadasında kaynıyan fesad kazanı, öyle bir zamanda patlıyacaktır ki, sarsıntı bizden evvel onları perişan edecektir.»

★ — VESİKALARIN DEHŞETİ ÖNÜNDE...

Teşkilât-ı Mahsusa'nın fedakâr, cesur, işini bilen unsurlarının büyük bir maharetle ele geçirdikleri vesikalar, Osmanlı ülkelerinin dört bucağına yayılmış yabancı konsoloslukların kendi emelleri için maddi hiç bir zahmetten çekinmiyerek Arab Yarım adasını bir ânda saracak isyan ve ihtilâl hazırlıklarını tamamlama yolunda olduklarını isbat ediyordu. Teşkilât-ı Mahsusa dosyalarında ele geçiş şekillerini bugün bile ifşa etmekte, yarının hâdiseleri için tehlike olabilecek aşırı cür'etli plânı, bizzat Eşref Bey tertip ve tatbik etmişti: Fransız sefiri Bompar ile Morris Barres arasındaki gizli yazışmalar, Puankare'nin el yazılı şahsî notları, İngiliz İntelicens Servis'inin hazırlıkları, meşhur Lavrens'in ve beraberindeki «arkeolog» kisveli casusların çalışmaları, gizli Arab ihtilâl cemiyetlerinin tam kadroları, Mekke Şerifi Hüseyin Paşanın oğulları Faysal, Ali, Abdullah vasıtasıyla İngiliz ve Fransız, hatta Rus ve Amerikan makamları ile

temasları, hepsi ele geçmişti. Bu dehşet ve heyecan telkin eden otantik vesikaların ortaya koyduğu hazin hakikat şuydu: İkinci Meşrutiyetin, Osmanlı İmparatorluğunun, kanıyan yaralarına mücerred şifa olduğunu sanma hayâline kapılmış olanlar, derin hayal kırıklığına uğrarlarken, yaklaşan bir dünya harbinin dertleri içinde en çok, bu kronik âfetler devleti zedeliyecekti.

Unutmıyalım ki, vesikaların ele geçiş tarihi 1914 senesi mart ayıdır ve artık dünya, iki ayrı safa ayrılmış, birbirine saldırmak için fırsat ve müsaid zaman beklemektedir. Teşkilât-ı Mahsusa Reisi, Harbiye Nazırına verdiği «**Şam ve Beyrut Fransız konsolosluklarından alınmış**» vesikalara -kısacagöz atalım:

Bütün Arab Yarımadasını tesir ve faaliyet sahasına alan gizli cemiyetler arasında görünüşte sadece Arab dili ve edebiyatı ile meşgul olanlar da vardır: El-Mündet-ül Edebî **gibi. Fakat ele geçen vesikalar, müstakbel Arab Birliği Devleti'nin ve Arab Hilâfeti nin resmî marşlarının güfte ve bestelerinin bu cemiyet tarafından hazırlandığını ortaya koymuştur.**

El-Hâ-ül-Arabî, El-Kahtaniyye, El-Ahd, El-Cem'iyyet-ül-Sûriyyet-ül-Arabiyye, Nihazet-ül-Lübnaniyye, Cem'iyyet-ül Islâhiyye, Ellâ-El-Merkeziyye ve sayısı yirmiye yaklaşan, mahallî muhtariyet peşinde gizli ihtilâl ve ayrılık cemiyetlerine ait nizamname, kadro, hususî muhabereler, yabancılardan alınan paralara ait listeler, İttihad ve Terakki, Hürriyet ve İtilâf, Adem-i Merkeziyet Fırkaları ve şahsiyetleri üzerinde çeşitli düşünceler, bir harb çıkması halinde yapılacak sabotajlar, Mısır'ın merkez yapılarak savaş veya ele geçme ihtimali halinde buradaki faaliyet şekli, Tunus, Fas, Cezair, Hindistan, Cava gibi diğer İslâm ülkelerindeki propaganda faaliyeti.

★ — HARB İÇİNDE ARAB İHANETİ:

Osmanlı imparatorluğu, 1 kasım 1914 de Birinci Dünya Harbine fiilen girmişti. Bu çetin kararı takib eden haftanın sonunda, 8 kasım 1914 günü, ayağındaki çıbandan dolayı hasta olan Enver Paşa, konağında Cemal Paşa ile yaptığı **uzun ve mahrem bir görüşmeden** sonra, Arab Meselesi, Bahriye Nezaretine ek olarak Dördüncü Orduy-u Hümâyun Kumandanı ve Umum Suriye Valisi unvanını alacak olan ve Mersinli Cemal Paşadan ayırt edilmek şeklî sebebi altında, artık müstakil bir «Krallık» selâhiyet ve hüviyetine erişmesi dolayısiyle kendisine BÜYÜK denilecek Cemal Paşanın eline bırakılıyordu.

Gerçekleri görebilenler için Cemal Paşanın Suriye Vali ve Kumandanlığı, patlamıya hazır barut fıçısına bir dinamit eklemek gafletine işaretti: Arab âlemindeki hazırlık-

---

Teşkilât-ı Mahsusa'nın Fransanın Şam ve Beyrut konsolosluklarında elde ettiği vesikalardan bir kısmı Aliyye Divan-ı harbinde açıklandı, bir kısmı o gün için «mühim» sayılmadı. Fakat, bunlar içinde öyleleri var ki, bugün bizi ibret ve intibahın en üstün duygusu ile üzerine eğiltir...

*
* *

Birinci Dünya Harbine kadar Fransayı Osmanlı İmparatorluğumuz nezdinde temsil eden tanınmış Fransız Hariciyesi Büyükelçi M. Bompar, Fransız Hariciye Nezaretine gönderdiği 15 Mart 1913 tarihli «rapor»unun bir bölümünde diyor ki:

Bompar'ın İkazı ve Bugün

«— Eski Şam mebusu ve Arabların en asîl ailelerinden birisine mensup olan Şefik El-Müeyyet Beyle olan konuşmam esnasında bana söylediklerinden şu nokta bilhassa ehemmiyete şâyandır. Şefik Bey dedi ki:

«— **Türklerin bizim üzerimizdeki idarî ve siyasî hâkimiyeti mühim değildir. Asıl bizim Onlar üzerinde dinî ve manevî hâkimiyetimiz vardır ki, iki millet arasında hâkimiyet mücadelesinde unsur-u aslî bizim lehimizdedir. Çünkü bizzat Türkler de, bu imânlarını bize kavm-i necîb demek suretiyle ifade ve itiraf ederler.»**

Şefik El-Müeyyet Beyin sözlerinin bir tefahür olmadığına kani bulunmaktayım.»

*
* *

Bugünün «temel meselesi» nedir?

Bu soruya cesaret ve gerçeklerden korkmamanın yeterliği ile cevap verebilecek olanlar, Fransız Büyükelçisinin «gizli rapor» unda ne büyük bir ibret dersi bulurlar...

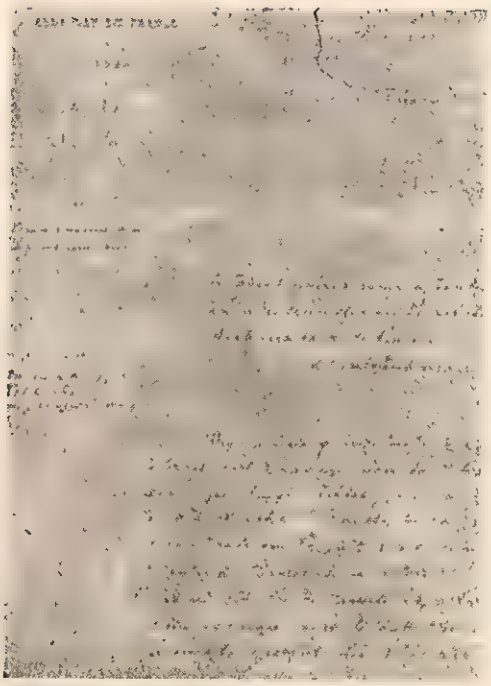

Teşkilât-ı Mahsusa'nın Fransa Şam konsoloslu-ğunda ele geçirdiği vesikalardan birisi: El-Iâ-El-Merkeziyyenin son kongresi kararları, Paris'e ulaştırılıyor.
(Halbuki, harbin sonunda bütün istenenlerin yapılacağı, bu gizli kongreye katılanlarla İstanbul arasında kararlaşmıştı.)

lar o halde idi ki, bir ölüm-kalım savaşına girmiş olan devletin başına açması mukadder olan felâketi mümkün olduğu kadar geriye atabilecek ve ihanetin nereden ve ne şekilde gelebileceğini idrâk etmiş, bu esrar dolu muhiti bilen, şahsiyeti orada tanınmış idareciye ihtiyaç gösteriyordu: Cemal Paşa ise, şüphesiz ki, en iyi niyetle, fakat mevcudiyetine hâkim olan OSMANLILIK İRTİBATInın eyyam tedbirleriyle ve zaman zaman müsâmaha, zaman zaman aşırı şiddetle mümkün olabileceği hayâliyle tezadlarla dolu DÖRT YIL geçirdi.»

Birinci yıl, o meşhur «Kanal Seferi» ile geçti: Enver Paşa, Berlin'in tazyik ve telkinleri ile, Süveyş Kanalı üzerine bir taarruz hazırlamıştı. Asıl gaye, mümkünse Mısır'ı ele geçirerek İngiltere'yi Hindistan yolu üzerinde tehlikeye düşürmek, fakat bu olmazsa bile, Garb Cephesine sürülecek Hind fırkalarını ve İngiliz Ana-Vatan kuvvetlerini, Mısır'da alakoymak!.. Bu, bir baskın şeklinde düşünülürken, daha sonra muntazam bir sefer olarak hazırlanmıştı: Ki, Başkumandanla, Teşkilât-ı Mahsusa arasında mevzu üzerinde ihtilâf çıkmıştı: Elimizde, Eşref Beyin bizzat Enver Paşaya bir mektubu, bu hakikati ortaya koymaktadır. Eşref Beyin uzun ve bir «rapor» mahiyetindeki mektubundaki esas fikir şudur: «— **Vaziyet, hiç bir bozguna ve muvaffakıyetsizliğe müsaid değildir. Uğrıyacağımız askerî bir mağlûbiyet, patlamak için fırsat bekliyen ve düşmanlarımız tarafından bizim asla sahib olmadığımız imkân ve vasıtalarla beslenen bir iç ihtilâle en sağlam mesned olur. Cemal Paşanın kararları hatalıdır: Kanal'a ancak BASKIN şeklinde hücum yapılabilir. Bu da, gayr-ı mes'ul Gerilla kuvvetleriyle olur. Neticenin müsbet olabilmesi ihtimalinin zayıflığı hem tefsir edilmiş, hem de, müttefiklerimizin bizden bekledikleri hareket yapılmış olarak aslî kuvvetlerimizin yıpranmaması ve elde kalması temin edilir. Mısır ve Yemenden gelen haberler, son günlerde bilhassa İngilizlerin, Mekke Şerifi Hüseyin Paşa üzerinde telkin ve tazyiklerini arttırdıklarını, iki senedir isyan hazırlığı içinde olan ve ihanetin çıban başını teşkil eden Şerif'in iki oğlu ile Cezayir ve Tunus'da Hilâfet-i Arabiyye hazırlığını tamamlama gayretinde olduğunu anlatmaktadır. Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşanın, Cemal Paşadan evvel Dördüncü Orduya kumandan tâyin edilmesi ve daha sonra bu tâyinin iptal edilmesi sebebleri de ortada iken, mevzii de olsa bir muvaffakıyetsizliğin Arab Şibih Cezîresinde sebeb olacağı umumî kıyamın Filistin cephesinin bile maazallah sukutuna sebeb olacağını asla unutmamalıdır.»**

★ — **CEMAL PAŞA - EŞREF BEY ANLAŞMAZLIĞI ve ALİYYE DİVAN-I HARBİ:**

Eldeki vesikalar, Eşref Beyle, Enver Paşa arasında beliren görüş farkının, Teşkilât-ı Mahsusa Reisi ile Dördüncü Ordu kumandanı ve Suriye valisi Cemal Paşa arasında daha derin ihtilâflara yol açtığını anlatmaktadır.

Eşref Bey, isyanın Suriye, Lübnan, Yemen, Necid ve Kuveyt'ten değil, Hicazdan başlıyacağı tezini müdafaa etmiş ve bu hazırlığın esas mihrakını teşkil eden İngiliz İntellicens Servisinin ele geçen gizli vesikalarını Cemal Paşaya iletmiştir. Birer sureti

Başkumandanlığa gönderilen bu belgeler, Lavrens'in bugüne kadar bilinmiyen ve bu garib adama dair neşredilen sayısız kitablarda asla bahsedilmiyen hakikî faaliyetini de ifşa etmektedir. Anlaşılmaktadır ki, Hicaz Şerifi Hüseyin Paşa, Cemal Paşayı mükemmel bir maharetle «idare» etmiş ve hatta Dördüncü Ordu depolarından oğlu Emir Abdullah (1) vasıtasıyla aldığı sekiz bin mavzerle de son silâh ihtiyacını temin ederek, isyan bayrağını çekmiştir. Şerif Hüseyin, Eşref Beyi ortadan behemehal kaldırmak kararıyla da, Emir Abdullah kumandasındaki yirmi beş bin kişilik hassa kuvvetini, Teşkilât-ı Mahsusa Reisinin üzerine göndermiş ve o meşhur **«HAYBER CENGİ»** de bu ısrarlı takib dolayısiyle vukua gelmiştir. (2)

Cemal Paşa, Şerif Hüseyin Paşa tarafından her dakikası yıl değerinde olan o «karar günlerinde» oyalanmasına Aliyye Divan-ı Harbi ile tekaddüm etmişti. Bu divan-ı harbin ölüm kararları dahil, verdiği hükümler, harb içinde Ordu Kumandanlarına verilmiş olan salâhiyetle bizzat Cemal Paşa tarafından tasdik ve yerine getirilmişti. Eşref Beyle Dördüncü Ordu Kumandanı arasındaki anlaşmazlığın bu sırada en hâd safhasına girdiği **yine eldeki vesikalardan ve muhaberelerden..** anlaşılmaktadır. Eşref Bey, divan-ı harbin teşkiline ve bilhassa mahkemenin mevzuuna şiddetle itiraz etmiştir. Kendisinin kanaatine göre, bu mahkeme, Şerif Hüseyin isyanına, Arab âleminde meşru bir müdafaa havası verecekti. Nitekim, menfi ve maksadlı propagandalar, aslında tamamen haklı ve kuvvetli mucib sebebleri olan Aliyye Divan-ı Harbini, yanlış zaman seçimi ve mahkeme mevzuları afakî ve acele hazırlanmış olmasından dolayı, bir terör hareketi olarak karşılanmış ve Şerif Hüseyin Paşa, Cemal Paşa nezdinde yaptığı idam cezalarının geri bırakılması yolundaki talebinin reddedilmesine dayanarak, yıllardır hazırladığı isyan bayrağını çekmiş ve kuvvetlerimizi en nâzik günlerde insafsız ve hayâsızca arkadan vurmuştur. Lavrens hatıratında, Aliyye Divan-ı Harbi ve kararları için der ki:

«— Cemal Paşanın heykelini Şeria nehrinin iki tarafına dikmek lâzımdır: Bizim, milyonlarca altun ve yıllarca emekle yapamadığımız işi, o Aliyye Divan-ı Harbi ile bizim hesabımıza yaptı.»

Bu hüküm elbette haksızdır, fakat hakikat payı da yok değildir.

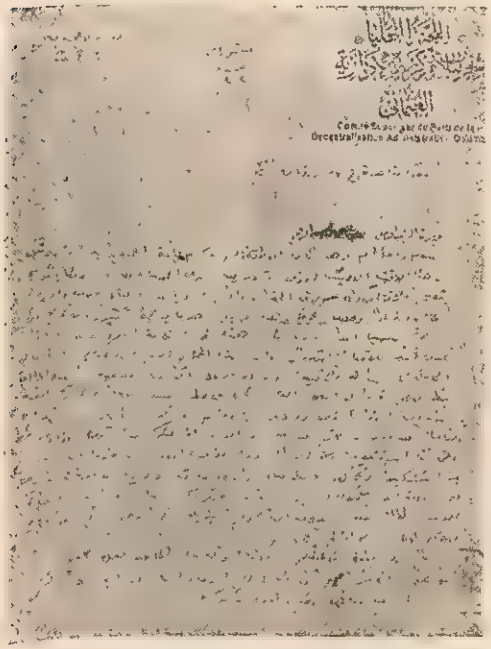

Teşkilât-ı Mahsusa'nın Kahire'de, Dr. İzzet-El-Cundi'den ele geçirdiği, Ellâ-El-Merkeziyye'nin liderlerinden Hakkı-El-Azm'in mektubu. (Şimdi, vatanlarının hâline ve dertlerine bakıp, şu ayırıcı emekler yerine, birleştirici himmetlerin hasretini acaba duymıyacaklar mı?)

★ — SÖYLENMİYEN SEBEBLER :

Teşkilât-ı Mahsusa dosyalarında, kısaca **«Arab iftirakı»** yâni «Arab ayrılığı» adını alan hâdise üzerindeki tetkikler gösteriyor ki, bu ayrılık, İkinci Meşrutiyetten çok evvel, pek çok evvel, Deli Petro zamanında başlamış ve Rus Çar'ı, Osmanlı İmparatorluğu hudutları içinde yaşıyan çeşitli milliyet, din ve ırkları ayaklandırmaya koyulduğu zaman, Necid çöllerindeki Vehabîlerle, Mısır'daki Kölemenleri de ele almıştır. İkinci Katerine zamanında bu faaliyet büsbütün art-

(1) Emir Abdullah, Şerif Hüseyin Paşanın dört oğlundan üçüncüsü idi. Daha sonra Ürdün Emiri oldu ve ihanetinin cezasını bir vatandaşının hançeri ile çekerek öldürüldü.

(2) Tafsilât için bak: İKİNCİ DÜNYA HARBİNDE TEŞKİLÂT-I MAHSUSA VE HAYBERDE TÜRK CENGİ, Yazan: Cemal Kutay, Tarih Konuşuyor yayınlarının ikinci kitabı. 320 sahife. İsteme adresi: P.K. 167.

Elbetteki, bu ayrılık hareketleri bütün azınlıklarda aynı bölücü tesiri yapacaktı: Musevîler de boş durmadılar... Bugünkü İsrail, o günün ekilen tohumlarıdır. Klişemizde, Ahd-ı Atîk'in anlattığı Arz-ı Mev'udun müstakil devlet günlerinde Kral Salamon, Ester'e kutsal emaneti veriyor.
(Bizim için ne kadar ibretli dersleri var... Kayıplarımız içinde hiç olmazsa kazancımız bunlar olabilseydi...)

mış, ve ilk Rus casusları Mısır ve Necid'e sızmıştır.

Üçüncü Sultan Selim zamanında ilk büyük iğtişaş ve ayaklanmaya sebeb olan Vehabî hareketi, Mekke'nin tahribi, Hac yolunun kapatılması, Rusyanın müdahale, Hind yolunun emniyeti bahanesiyle İngilterenin entrikaları, **Makamat-ı Mukaddese** sebebiyle Ortodoks - Katolik - Protestan çekişmeleri ve bu mezheplere sahib büyük Batı ülkelerinin **«Şark Meselesi»** adını alan Osmanlı imparatorluğunun taksimi, Petrol serveti üzerinde gizli-açık kavgaları takib etmiş ve bu arada, **ARAB MİLLİYETÇİLİĞİ** Türkleşme hareketinin önüne dikilmiştir: El-Münted-ül-Edebî, bir edebiyat kurumu olan şeklî hüviyeti içinde Arab Nasyonalizmini bizzat İstanbulda başarı ile yapabilecek kadar serbestlik ve saha bulmuştur.

Teşkilât-ı Mahsusa'nın dosyalarında (Arab iftirakı) nın malûm vasıflarına rağmen, neden ciddî bir mücadele yapılamıyacağına dair bugün de çok dikkate değer mütalâa ve teşhisler vardır. Bunlardan birisinde deniliyor ki:

«— Arab iftirakının manevî sebepleri arasında, dinî tefevvuk iddiası mühim bir mevki almaktadır. Saltanat-ı Osmaniyenin, Yavuz Sultan Selim Han'ın Mısır seferiyle Hilâfet-i İslâmiye ile tetviç ve tarsin edilmesi, Arab âleminin heyet-i Osmaniye olan itibar ve inkiyadını temin ettiği nisbette, Arab manevî tefevvukuna da sebeb olmuş ve ilk zamanlarda bir kuvvet ve kudret menbaı olan işbu zihniyet ve vaziyet, devlet azamet ve ihtişamından kaybettiği müddetçe menfi tesir icra etmiş ve fakat bir an'ane-i diniyye haline gelen bu tefevvuk ve masuniyet, Arablar arasında devletin vahdetine ve hâkimiyetine karşı ihanete kadar dayanmış olan teşebbüslere karşı, fiilî tedib tedbirleri alınmasına mâni olmuştur.»

Bu, cidden hazin bir itiraftı: Birinci Dünya Harbi içinde Osmanlı Türkleri en büyük ihanete, Arab ülkesinde rastladılar. Bu ihanetin mazeret sebepleri, yüzyılların kuvvetlendirdiği müşterek duyguları asla değersizlendirecek çapta değildi. Kaldı ki, Osmanlı İmparatorluğunun Şark'da nasıl muazzam bir muvazene unsuru olduğunu hâdiseler isbat etti: 1918 den günümüze kadar Arab Yarımadasında olup biten hâdiseler, Türklüğün âhının nasıl boş kalmadığını gösteren binbir ibret vak'ası ile doludur: Mekke Şerifi Hüseyin Paşanın ailesinden hiç birisi yatağında ölmedi: Ya vatandaşlarının hançer darbeleri altında öldü, ya mantığın zor kabul edeceği «kaza» ların kurbanı oldular.

Bütün bu hâdiseler içinde bugün üzerinde duracağımız temel gerçek şu: Arablar, en buhranlı mücadele devremizde böylecesine ayaklanmalarla siyasî istiklâllerini aldılar. Elde ettikleri neticenin değeri ve kendilerini ne ölçüde mes'ut ettiği ayrı bir bahistir. Fakat, Teşkilât-ı Mahsusa'nın daha o zaman işaret ettiği büyük hakikat ne oldu? Yâni Türk Milletinin **manevî istiklâli?**

Bu, hâlâ üzerine varılamıyan «tehlikeli» mevzudur: Öyle bir mevzu ki, aklın, mantığın ve millî hakikatlerin süzgecinden geçinceye kadar, **inanç esaretimiz** devam edeceğe benzer...

133 sene evvel İngiliz gemisinde verilen

İlk Sulh Balosuna Osmanlı devlet büyükleri nasıl gelmişlerdi?

İşte, Koca Husrev Paşa... Tanzimat devri öncesinin meşhur serasker ve sadrıâzamı... Bu sahifelerde Osmanlı ricâlinin ilk baloya nasıl geldiğini anlatan Müşavir Paşa (Sör Adolfus Slayt) **nın yakın ahbabı idi. Bu sebeple, balodan sonra duygularını, hiç bir şey saklamadan anlattı...**

(Bu duygular içyüzüyle öğrenildikten sonra, Batılaşma çabalarımızın neden yarı yolda kaldığı daha güzel anlaşılıyor: Düşündüğümüz gibi olamıyor, veya, olduğumuz gibi düşünemiyoruz!...)

★ — *OSMANLI DEVLET BÜYÜKLERİ İLK BALODA :*

Birinci sayımızda, memleketimizde hizmet ettiği İkinci Sultan Mahmut devrine ait bir hâtırasını neşrettiğimiz, İngiliz amirali Sör Adolfus Slayt'ın, ikinci bir hâtırasını neşrediyoruz. İskoçyalı asîl bir İngiliz ailesinin denizcilik tahsil etmiş ve memleketinde binbaşılığa kadar yükselmiş, kısa fasılalarla memleketimizde on yedi yıl hizmet etmiş olan Sör Adolfus Slayt'e tarihlerimiz *MÜŞAVİR PAŞA* der. Donanmamızda Koramiralliğe kadar yükselmişti. Donanmamız NAVARİN'de, İngiliz - Fransız - Rus donanmasının elbirliği ile ve bir HAÇLI SEFERİ olarak yaptıkları anî baskın ile yakılmıştı. Müşavir Paşa, donanmamızın yeniden inşasında büyük hizmet ve himmet gösterdi.

Müşavir Paşa, İkinci Mahmut'tan sonra, Abdülmecid devrini de gördü. Kırım Harbinde, Osmanlı Türklerinin Fransız ve İngiliz kuvvetleriyle beraber Ruslara karşı dövüşürken, Müşavir Paşa, Kaptan Paşa ile beraber Kırım kıyılarında idi. Tanzimat hareketlerini adım adım takib etti. Hâtıralarında bir çok yersiz, hattâ haksız hükümler olmakla beraber tasvirleri canlıdır. Bilhassa Türkiye halkının meziyet ve kusurlarını açık ve samimî bir dille tesbit etti. Bunlar, bugün de merak ve ibretle okunabilirler.

Aşağıda okuyacağınız yazısı, 1829-1831 seneleri arasındaki «ikinci vazife devresi» ne aittir: Ruslarla Edirne sulhü imzalanmıştı. İngiliz elçisi Sör P. Gosdon, Amiral gemisinde sulhün imzası şerefine büyük bir balo veriyordu. Bu baloya, ilk defa olarak da, Türk Devlet Adamları gideceklerdi. Muhafazakârlığın bütün tecellileriyle hâkim olduğu bir devir ve zihniyet içinde, kadınlı - erkekli bir toplantıya gitme, onların yaşayışlarına uymıyan bir mevzu idi.

Müşavir Paşanın bize, hâtıra olarak kalan biricik resminin klişesini ilk sayımızda neşretmiş ve hayatı için kısa bir izah yapmıştık. Şimdi O'nun kaleminden, Osmanlı Devlet Büyüklerini 1831 de, yâni, Tanzimat'ın ilânından sekiz sene önce gittikleri ilk baloda beraberce izliyoruz:

★ — *AVRUPALI KADINLARIN TELÂŞI :*

«— Amiralin hareketinden sonra biz, yani Beyoğlunda yaşıyan Avrupa kolonisi Osmanlı devlet adamlarını bu vakte kadar imparatorluğun tarihinde hiç eşi gö-

rülmemiş bir içtimaî vaziyette görmekle hayretlere düştük. Bu hâdise İngiliz büyük elçisi Sir Gordon'ın sulhün akdi münasebetile limanda yatan Blonde firkateyninde verdiği çok parlak balo idi. Bütün Türk devlet ricali de bu baloya resmen çağrılmıştı. Biz erkekler Türklerin hiç görmedikleri, bilmedikleri bu içki, kadın, musiki ve dans muhitinde nasıl davranacaklarını anlamak istediğimizden muayyen akşamı merak ve sevinçle bekliyorduk; lâkin davet Türk paşaları, efendileri bizim Avrupalı genç kadınlar üzerinde oldukça endişe verici bir tesir uyandırmıştı. Bizim Avrupalı bayanlar «Bizi baloya sırf Osmanlıları eğlendirmek için dans etmeğe çağırıyorlar...» tarzında söyleniyorlardı ki; bu bizim nâzik büyük elçi hakkında doğrudan doğruya bir haksızlık, bir isnat idi, Avrupalı bayanlar «Osmanlıların kadınlar hakkındaki telâkkileri malûm olduğu halde bizi de baloya çağırmak yakışıksızdı..» diyorlardı, ne bileyim belki de haklı idiler; lâkin ne olursa olsun balo zamanı gelince bütün bu nazlar, itirazlar hep unutuldu. Bütün davetli madam ve matmazeller güle oynıya davete icabet ettiler. Osmanlı ricalinin baloda bulunabilmesi için ise bazı büyücek şartlar lâzımdı: İlk önce padişahın müsaade etmesi, sonra millî ve dinî kayıtların bu şekilde bir içtimaa engel teşkil eylememesi. Padişahtan bu cihet istizan edilince vükelâsının baloya gitmesine büyük bir memnuniyetle izin verdikten başka resmî vaziyet müsait olsa kendisinin bile gelmekten hoşlanacağını nazikâne bildirmiştir. Hıristiyanların kadın, içki, oyun kepazeliğile kendisini kirletmeğe en güç razı olan zat reis efendi [yani Hariciye Nâzırı] idi. Lâkin kendisinden başka bütün vükelânın daveti kabul ettiklerini, zaten padişahın da öyle istediğini duyunca o da en sonra rıza göstermişti. Şu kadar ki; durmadan yağan şiddetli yağmurlar Osmanlıların girecekleri bu yeni ahlâk imtihanını birkaç gün geciktirdi, İngiliz firkateyninin güvertesinde yapılan süslerin, açılan tentelerin bir iki kere bozulmasına sebep oldu.

★ — *DİVAN ÜZERİNDE TÜRK PAŞALARI* :

En sonra göklerden bulutlar açılıp tatlı maviliği görüldü, öğleden sonra herkesin de yüzü gülmeğe başladı. Akşam saat dokuzda Türkiyenin en büyük ricali, üç tuğlu, iki tuğlu, tek tuğlu paşaları Blonde firkateyni kıç tarafında İngiltere, Türkiye ve Rusya sancakları altında toplanmış bulunuyorlardı.

Bu toplantıda Türk bayrağının dostça bir temayülle Rus bandırasile birleşmiş manzarası ve kıç kasarası üzerine süslü ve büyük harflerle yazılmış «Sulh.. Sulh!..» kelimeleri Türk devlet adamlarının yüreklerinde zehirli duygular uyandırmış olsa gerektir.

Bununla beraber içtimada Türkler bu acı duygularını ihsas edebilecek tavırlarda bulunmadılar ve nezaketlerini, tabiilklerini, muhafaza eylediler.

Mizana direğinin gerisine (yani geminin kıç tarafına) Türk vükelâsı, paşaları ile büyük elçilerin oturmaları için çok mükellef, müzeyyen bir divan (sedir) kurulmuştu; her tarafa kişmir şalları asılmış, serilmişti. Onların karşısında da bizim Avrupalı bayanların oturacakları sedir vardı, onlar burada şık ve zarif oturacaklar, karşılarındaki - o dört zevceli denilen - heybetli Türk paşalarının muayene ve tetkikinden geçeceklerdi. Zaten paşalar sedire şimdiden rahatça yerleşmişler, hattâ bazıları daha fazla rahat etmek için kunduralarını çıkarıp bağdaş bile kurmuşlardı, kendi haremlerinde imiş gibi tabiî davranıyorlardı.

★ — *«GÖZÜM AÇIK ÖLMİYECEĞİM...»*

Kahveler, çaylar içildi, sonra pruva ve grandi direkleri arasındaki sahada dans başladı. Mızıka pek güzeldi, hafif bir rüzgâr baş kasarası üzerine konulmuş çiçek sepetlerinden ve saksılarından lâtif kokular getiriyordu. Osmanlı misafirler, valse seyretmek için çocuklarını bırakıp kıç taraftaki sedirden kalktılar... Cübbeleri olmasa belki onlar da bu işe girişeceklerdi!

Misafirler arasında bulunan ihtiyar kapıcıbaşı zevk ve şevkinden vecd halinde idi. Bana şöyle diyordu:

«— Hayret edilecek şey!... Elli yedi yıl yaşadım, böylesini ilk görüyorum... Bu baloyu gördükten sonra gözüm açık ölmiyeceğim...».

Kaptan paşa, şakacı ve ihtiyar kapıcıbaşı gibi değildi. O çok vekarlı ve tabiî bulunuyordu. Elçi ve bazı büyük subaylarla ecarté oynamağa oturdu ve kibarca parasını kaybetti. Öteki paşa kardeşi, yani

YİRMİ BEŞ YIL SONRA...

Bu sahifelerde tafsilâtını, Müşavir Paşadan dinlediğimiz İLK BALOdan yirmi beş yıl sonra, yâni, 1831 + 25 = 1856 da, Kırım Harbinden sonra Paris'te toplanan sulh konferansının şerefine, Paris sefaretimizde verilen «sulh balosu» nu yukarıki klişede görüyoruz. Bu baloda, Paris sulh anlaşmasında İmparatorluğumuzu temsil eden Mehmet Emin Âli Paşa ile, sefirimiz Mehmet Cemil Paşa ve o tarihte sefarctimizin ikinci kâtibi olan Ahmet Vefik Efendi (istikbalin sadrıâzamı ve Molyer mütercimi), **Mahşer Midillisi meşhur Kâmil Bey, erkânıharb (kurmay) zabitlerimiz, Paris'teki** Mekteb-i Osmanî'den **bazıları bulunmuştu. Üçüncü Napolyon'un şereflendirdiği Balo, çok muhteşem olmuştu. 1831 de, İstanbul'da İngiliz gemisi Blonde'de verilenin üzerinden 25 sene geçmişti amma, biz, Tanzimatla beraber, Batılı hayat ölçüleri içinde oldukça mesafe alabilmiştik.**

(1856 dan 25 yıl sonra da Sultan Hamid devri gelecek ve resmî hayat da, evlerin içi de, ürkek ve nefsine güvenmez bir ölçünün içinde başını kuma saplıyacaktır...)

ufak tefek, topal, sırtı eğilmiş kanlı Serasker Hüsrev Paşa, geçen bir ay esnasında İstanbul sokaklarında sıra sıra adam boğazlatan o başcellât ta pek neş'eli görünüyordu. Her şeye bakıyor, her şeyi tetkik eyliyor, herkese iltifatlar ediyordu. Bütün bildiklerinin kulaklarından tutarak şaka ediyor, yanaklarını okşuyordu. Lâkin Türklerin onun iltifatlarına karşı bir yılana dokunmuşlar gibi, tiksinerek tahammül etmekte oldukları pek iyi fark olunabilirdi. Biz Avrupalılar bile bu adamın o riyakârane hareketlerine karşı bir çekinme, ikrah duymaktan kendimizi alamıyorduk.

★ — *SİLÂHTAR PAŞA ve HALİL PAŞA :*

Davetliler arasında Sultan Mahmudun iki baş gözdesi, yani Silâhtar Paşa ile kâtibi Mustafa Efendi de bulunuyordu ki; bunların ikisi de otuz yaşlarında çok yakışıklı adamlardı. Silâhtar Paşa esasen Giridin Kandiye kasabasındandı, Mustafa Efendi ise, çocukluğunda Göksuda bir kahvehanede çıraklık eden bir Anadolulu idi. Padişah bir gün orada atla gezerken çocuğun çehresi ve zekâveti dikkatini celbettiğinden Enderuna aldırmıştı. Mustafa bundan sonra mizaç okşıyan hareket ve kabiliyeti ile padişahın büsbütün teveccüh ve emniyetini celbeylemiştir.

Bu baloda davetli olan mühim şahsiyetlerden biri de Halil Paşa idi. Halil Paşa ayni zamanda kölelerin Türkiyede çok kere mazhar oldukları büyük talih ve ik-

balin bir örneğini de göstermekte idi. Esasen Çerkes olan Halili gençliğinde İstanbulda esir pazarından Hüsrev Paşa satın almıştı. Şurasını da söyliyelim ki; Hüsrev Paşa Halili terbiye etti, kendi oğlu da bulunmadığından onu -şarkta âdet olduğu veçhile - kendisine ahret oğlu yaparak en yüksek devlet memuriyetlerine kadar çıkardı.. Halil Paşa Rusya harbinde bir tümene komuta ediyordu. 1828 seferinde Köstence yakınında Rus Hussar süvarilerine karşı yaptığı bir süvari hücumu ile şecaat ve kudretini göstermişti. Halil Paşa balonun verildiği sıralarda çok kıymetli hediyelerle Rusya Çarına fevkalâde elçi olarak gitmek üzere bulunuyordu, vazifesi ise kat'i sulh şartlarını mümkün olduğu kadar yumuşatmağa çalışmaktı. Dönüşte de padişahın on sekiz yaşındaki kızı ile nikâhı yapılacaktı. İhtiyar serasker Hüsrev Paşa evlâtlığının böyle parlak mevkilere yükselmesinden dolayı çok memnundu. Onun elçi ile konuşurken söylediği sözler, kölelikten gelen bu Türk paşalarının bu hali hiç te utanacak birşey saymadıklarını gösterdiğinden burada nakledilmeğe değer. Hüsrev paşa elçiye şöyle demişti:

«— Çok şaşılacak şey değil mi? İşte Halil en sonra Rusyaya gidiyor... Allah büyük, ne kısmet etti ise o olur. Ben Halili esir pazarından aldım, şimdi bir elçi oldu... Halili bin beş yüz kuruşa almıştım. Bin beş yüz kuruş, ucuz değil mi?»

«— Evet, böyle meziyetli bir zat için çok ucuz... Hiç şüphesiz zatı âliniz daha yüksek bir baha ile satılmışsınızdır.»

«— Ben mi, o... benimki büsbütün başka iş... Ben daha değerli idim. Efendim beni iki bin beş yüz kuruşa satın aldı!»

Bu naklettiğimiz konuşma şarkta, hususile Türkiyedeki esirlik, kölelik hakkında Avrupalıların besledikleri telâkkilerin ne kadar yanlış olduğunu gösterir. Türkiyede köleler vaziyetlerini hicap ve kederle değil, iftihar ve sevinçle kabul ederler. Bu da esirlik aleyhinde bulunanların «Esirlik dünyanın neresinde olursa olsun insanlık için bir şerefsizliktir!» tarzındaki iddialarını yalancı çıkarır. İşte karşımızda en büyük bir imparatorluğun en büyük bir mevkiini işgal eden bir adam görüyoruz ki; hayatının - herkesten hicapla saklamak istiyeceğini sandığımız - kölelik ve satılma devresini gururla anlatıyor!...

★ — *AVRUPALI GİBİ AVNİ BEY :*

Baloda bu büyük, yaşlı paşalarla maiyetlerinden başka bir takım binbaşılar, sırmalı Hussar elbisesi giymiş padişah yaverleri de vardı ki; bunların arasında Türkiye sarayının Hamleti olan Avni Beyi mutlaka saymalıyım. Avni Bey İstanbulun yukarı sınıfını saracak olan alafrangalığın tam bir aynası idi.

Eğer başında bir fes olmayıp da açık olsaydı kendisini herkes hakikaten bir frenk, bir Avrupalı zannederdi. Elbisesi çok güzel yapılmıştı ve Türkler içinde ilk Avrupa usulü boyunbağı kullanan adam Avni Bey olup bu boyunbağı da her zaman çok zarif bağlanmış bulunuyordu; kunduraları, ipek çorapları da kendisine yaraşıyordu. Avni Beyin alafrangalığa intibak etmekteki bu mahareti ve hevesi padişahı memnun etmiş, İngiliz elçisi Sir Robert Gordon İstanbula geldiği zaman ona mihmandar olarak Avni Bey tâyin edilmişti. Bu zat ilk defa olarak, İngiliz elçisinin verdiği mühim, büyük bir ziyafette bulunduğu zaman bütün bütün muhitinin, itiyatların kendisine büsbütün yabancı olmasına rağmen sofrada da, salonda da mükemmel bir alışıklık, tabiîlik ve nezaketle davranmış, tavrı lâtif, hoş ve terbiyesi mükemmel bulunmuştu. Bu hususta Avni Beye zaten Türk terbiye ve âdabının temeli olan nefse hâkimiyet, muhit ve yabancılık karşısında telâş ve hayret göstermemek, herkese saygı gibi hususların çok yardım ettiğine şüphe yoktur. Eğilmesi, Türklerin, vekarlı, saygılı serfürusu ile Fransızların birdenbire ve pek şiddetli olan reveransları arasında pek biçimli bir şeydi. İyi bir muallimden birkaç ders görse son derece güzel raksedeceği de anlaşılıyordu. Kadril'den hoşlanmıyor, biraz bayağı buluyor, lâkin valslere oldukça iştirâk eyliyordu.

Ziyafet çok iyi ve eğlenceli devam etti, zaten bu kadar çok tenevvü ve yeniliği olan bir cemiyet elbette çok güzel ve enteresan olmağa namzetti. Önce itirazlarda bulunan, hoşnutsuzluk göstermek istiyen güzel, şık Avrupalı bayanlar bile sakallı, bıyıklı yabancılar tarafından seyredilmeyi hoş bir lâtife telâkki ettiler ve Osmanlıların takdirkâr bakışları önünde de güzelliklerini biraz saklamak yolunu tutmadılar.

Yemek haber verildi, o zaman her bü-

yük Osmanlı bir Avrupalı bayanın koltuğunda palavra (aşağı güverte) ye indiler. Sofra oraya çok mükemmel bir şekilde kurulmuştu. Herşeyin bolluğu, nefaseti, tertibatın güzelliği, İngiltere gibi büyük bir milletin mümessili olan sefirimize şeref verecek derecede idi. Umumî manzara gerçekten muhteşemdi: Bıçaklar ve gemici kılıçları; çatallar ve harp baltaları; kaşıklar ve top uskuncuları; kadehler, bardaklarla top tomarları; şişelerle toplar; peşkirlerle flâmalar; sancaklarla fandıralar; parlak gözlerle parıldıyan likör ve şaraplar hepsi geminin bu küçük sahasında birleşmiş olmakla beraber öyle karışık bir manzara değil, birbirini tamamlıyan, birbirini daha vâzıh ve güzel gösteren bir tertip arzeyliyordu.

★ — *NEŞ'E VE GÜRÜLTÜLER İÇİNDE...*

Bundan daha neş'eli, daha gürültülü bir ziyafet tasavvur olunamazdı. Avrupa hükümdarlarının şerefine içildi, büyük elçilerin şerefine içildi... Sonra herkes tekrar tekrar birbirinin şerefine içerek istediği gibi saçma savurdu. Zaten Avrupalı kadınlar Türkçe anlamadıklarından, bereket versin Türkçe saçma savurmakta mahzur da yoktu. Türklerden bazılarının, alışamadıkları içkileri sık sık içmeleri yüzünden, oldukça sarhoş hale geldiklerini söylemeyi de unutmıyalım. Kaptan Paşanın hazinedarı ve evvelce donanma bahsinde söylediğim gibi Şerefseran firkateynının süvarisi olan Nuri Bey, kısmen edilen tekliflere dayanamıyarak, kısmen de hoşuna gittiği için fazlaca içmişti. En sonra nöbetle bir (Port) şarabı; bir şampanya doldurulmakta olan kadehini masanın üzerine bıraktı, elimi tutup bana yavaşça, artık içmek kudreti kalmadığını söyledi. Doğru söylediğini anlıyordum... Kendisine o kadar çok ve karışık içki vermişti ki; hele hayatında sudan başka şey içmemiş bir adam için bunu içip akıllı kalmaklığın, yahut tek söz söyliyebilmekliğin imkânı yoktu... Nuri Bey bu sarhoşluk içinde çok güzel bir kadını işaretle bana bir iki söz de söyledi, ben onun bu hal ve düşüncesinden nihayetsiz bir zevk alarak yarı gülme, yarı ciddiyet içinde kendisine danseden madamlarla çengi kızlar ve dansözler arasındaki büyük farkı anlatmağa çalışıyordum. Nuri bütün bu sözlerime, hiç te inanmadığını gösterir surette gülümsiyerek dedi ki:

«— Çok iyi, çok iyi... Öyle olsun... Hakkınız var, bu güzel kadınları sade kendinize saklıyabilirsiniz!»

Doğrusunu söylemek lâzım gelirse kadınlarımızın dans şekillerini gören Türklerden başkaları da bizim saf ve ciddî dostumuz Nurinin fikrine düşmeleri, bize böyle büyük bir iftirada bulunmaları tabiî idi. Kimbilir kaç vekarlı, doğru düşünür Osmanlı Efendisi bu gece, herkesin gözü önünde erkekler tarafından kucaklanmalarına müsaade eden kadınlara vüsal teklifinde bulunmaklığın hiç te ayıp olmıyacağı muhakemesini akıllarından geçirmişlerdir!...»

Meraklılar!

Sör Adolfus Slayt (Müşavir Paşa), ilk balo gecesinden bir kaç gün sonra, Kaptan Paşa ile görüştü ve balo için ne düşündüğünü sordu. Aldığı cevabı şöyle anlatır:

«— Kaptan Paşa, çubuğunu bir kaç defa hızlı hızlı çekti. Bu, O'nun heyecanlandığı zaman yaptığı hareketti. Biraz düşündü, sonra dedi ki:

«— Biz kadınlarımızla yalnız kaldığımız zaman dahi, sizin kalabalıkta konuştuğunuz gibi çok konuşacak mevzu bulamayız. Daha çok onlar, bizim sorduklarımıza cevap verirler. Fakat zannediyorum ki bizim sorduklarımız da, onların cevapları da iki tarafa kâfi geliyor.»

Şuna dikkat etmiştim: Türk Devlet Büyükleri, bizim kadınlarımızı ne kadar merak etmişlerse, bizim kadınlarımız da Türk erkeklerini o nisbette merak ediyorlardı. Türk erkekleri, kadınlarımıza açıkça ve gözgöze gelmekten çekinerek bakıyorlardı. Bizim kadınlarımız daha cesaretli ve cüretkâr idiler: Hattâ Balonun ilerlemiş saatlerinde biraz fazla alkol alan bazıları Türklerin elbiselerini ve süslü cepkenlerini daha yakından tetkik için pek yakınlarına sokulmuşlar, sanki karşılarındakiler birer heykelmiş gibi, birbirlerine, bu süslü elbiselere dokunarak izahat veriyorlar, hafif kahkahalar atıyorlardı.

İki taraf da birbirini çok merak etmişlerdi. Fakat itiraf edeyim ki bizim kadınlarımız bu merakı yenmekte Türk erkeklerinden daha hareketli ve cesur idiler.»

Samıyoruz ki bu merak hâlâ devam etmektedir!..

★★★★★★★★★★★★★★★

Zarif bir Padişahdan fıkralar

Geçen sayımızda, Sultan İkinci Mahmuda dair bir kaç fıkra sunmuştuk. Osmanlı Padişahları arasında, devri en kanlı ve çetin hâdiselerle geçmiş olmasına rağmen, zarafetini daima muhafaza edebilmiş ve kendisine tarihlerimizin Mahmud-u Adlî dedikleri Padişaha ait bir fıkracık daha takdim ediyoruz.

★ — CUMA SELÂMLIĞINA MI GİDECEK?

İkinci Sultan Mahmut bir gün, musahibi olan Sait Efendiye sordu:

«— Kuzum Sait.. Bu tiryakilik ne demektir? İnsan iradesini pekâlâ kullanabilir ve istediği müddetçe heveslerine ve itiyatlarına hâkim olabilir.»

Sait Efendi bu fikirde değildi. Ramazan ayı içinde idiler. Dedi ki:

«— Efendimiz... Sizi iftardan yarım saat evvel, İstanbul'un en titiz tiryâkilerinden birisine götüreceğim. Orada tiryâkiliğin ne olduğunu gözlerinizle görürsünüz.»

Padişah ve musahibi, iftardan yarım saat evvel kalktılar, İstanbul'un sayılı çubuk, nargile, kahve tiryakilerinden olan Hamidiye Türbesi türbedârını ziyarete gittiler. Malûmdur ki bu türbede, Sultan Mahmud'un babası Birinci Abdülhamid'in de kabri vardı. Bu da, Padişahın babasının mezarını ziyaret etmesi gibi tabiî bir imkân veriyordu.

Padişah ve Sait Efendi türbeye geldikleri zaman, ihtiyar türbedarın yaklaşan iftarı karşılamak üzere dörtlü cezveyi mangala sürdüğünü, nargilesini hazırlamış, çubuklarını doldurmuş olduğunu gördüler. Türbenin içi, yanan mangalın dumanı içinde idi. Türbedar, o saatte karşısında Padişahı görünce hem şaşırdı, hem keyfi kaçtı. İftar topu da, gittikçe yaklaşıyordu.

İçeri girdikleri ânda, Sait Efendi, sahte bir heyecanla Padişaha hitap etti:

«— Efendimiz... Pederiniz cennetmekân efendimizin şu türbesinin hâline bakınız. Dumandan gözgözü görmüyor...» **ve, hiç cevap beklemeden, mangalı, üzerindeki dörtlük kahve cezvesi ile yakaladığı gibi dışarı attı, bu arada, nargile ve çubukları da fırlatmayı ihmal etmedi, hemen eline bir bez alıp, sandukanın tozunu almıya girişti, bir taraftan da eliyle, sandukanın üzerindeki sarığı kasden bozuverdi ve söylendi:**

«— Sen böyle şerefli bir yerin türbedârı olacaksın.. Şu sarığın hâli nedir?»

Padişah, Sait Efendinin maksadını anlamıştı. Kaşları çatık, türbedâra seslendi:

«— Hakkın var Sait... Babamın sarığı ne zamandır düzeltilmemiş. Türbedâr Efendi şimdi onu çözer, yeniden sarar!..»

Bir Padişah sarığının sarılması, merkad üzerinde de olsa, en aşağı bir saat sürerdi. Zavallı tiryâki dedenin dizleri titremiye başlamıştı. Oruç keyfi, kahve, nargile, çubuk hasreti başına vurmuştu. Canını dişine taktı:

«— Efendimiz... Kulunuz ihtiyarım. İftara pek az kaldı. Lutfedin, orucu bozayım, biraz aklım başıma gelsin, iradenizi yerine getiririm.»

Padişah kaşlarını çattı:

«— Olmaz... Babama hürmetsizliktir. Sen benim nasıl bir hükümdar olduğumu bilirsin...»

Türbedar, Hünkârın ayaklarına kapandı:

«— Hünkârım.. Ben tiryâkiyim. Bu menhus keyfimi yerine getirmezsem, divâne olurum, elim ayağım titrer. Kurbanınız olayım, izin veriniz, sarığı iftardan sonra sarayım.»

Sultan Mahmut, bir tiryâkinin itiyadına ne kadar mukavemet edebileceğini anlamak kararında idi:

«— Olmaz dedik ya.. Babamın sarığı şimdi sarılacak...»

Türbedâr, son kozunu kullandı, yaşlı gözlerle sızlandı:

«— Efendimiz.. Merhametinize iltica ediyorum.»

Padişah sahte bir gazabla gürledi:

«— Artık yeter!.. Sarığı şimdi çözüp saracaksın...»

Tiryâki Dedenin gözleri dönmüştü. O ânda iftar topu da patlayınca, dünyayı değişemediği keyfini, belki başını cellâda götürecek olan meydan okumasına ekliyiverdi:

«— Yâni ne olacak? Baban olacak herif yarın Cuma selâmlığına mı çıkacak? Şu sarığın sarılması bir saat sonraya kalsa ne olur? Patladı mı?»

Ve, başı bedeninden ayrılmışcasına oraya çökerken, Padişah, gülmiye başladı:

«— Hakkın varmış Sait... **dedi.** Şimdi bize düşen, tiryâkinin düzenini hemen tazelemek... Getir mangalını, cezvesini, çubuğunu...»

Ve, oraya bir kese altın bırakarak uzaklaştı.

PATRİKHANE!

Lozan'dan öncesi ve sonrası !..

★ — *SALİH EFENDİNİN TAKRİRİ :*

Zaferi kazanmıştık... Murahhas heyetimiz, Lozan'da, bir başka mücadelenin, yânî, Mehmetçiğin süngüsünün tarihe işlediği destanı kin ve gayızları bitmez tükenmez düşmanlarımıza tescil ettirmek yolunda savaşıyordu. Birinci Büyük Millet Meclisi, sulh görüşmelerinin gidişinden memnun değildi. Başvekil Hüseyin Rauf (Orbay) Bey, Meclisin sadece cuma günü fâsıla verdiği toplantılarında, mebusların her gün dozunu yükselten tenkidlerini karşılıyor, Lozan'dan gelen haberleri: - *çok zaman metin halinde...* - okuyor ve Millî Misakdan hiç bir fedakârlık yapılmıyacağını her fırsatta tekrar ediyordu. Rauf Beyin bu münasebetle sık sık kullandığı tâbir şuydu:

«— *Çünkü bizim Millî Misakımız, bir şahsın, zümrenin veya siyasî fırkanın malı değildir. Bütün bir milletin gaye-i meşruudur. Türk milleti bu ahdini kanıyla tarsin etti. Elbette alacaktır.*»

Ve, işte bu hava içindeki günlerden birisinde, 3 Kânunusani *(ocak)* 1339 *(1923)* Çarşamba günü, Meclis, Konya mebusu Musa Kâzım Efendinin riyasetinde toplandığı zaman, Erzurum mebusu Yeşilî zâde Salih Efendinin bir takriri okunuyor.. Erzurum mebusu bu takririnde, Lozan'daki sulh müzakerelerinin çıkmaza girdiğine ve murahhas heyetimizin meşru haklarımızdan fedakârlık yapma bahasına görüşmelerin devam ettiğine dair olan rivayetlerin açıklanmasını istiyor ve *Misak-ı Millî ile Türk milletinin meşrû emel ve haklarından zerresinden fedakârlık yapmıya kimsenin hakkı olmadığının dünyaya ilânını ve bu hususta hey'et-i murahhasımıza tebligat icrasına* karar verilmesini taleb ediyor. Salih Efendinin takriri alkışlarla karşılanıyor ve Meclis, takririn: «— *Heyeti vekile riyasetine acele gönderilmesine ve hükûmet namına Meclise izahat verilmesine*» ittifakla karar alıyor.

Ortodoks Papazı için DİN, bir mânevî hayat mevzuu değildi: O, daha Bizans Devletinin kurulmasından çok önce, politikanın içinde idi, hattâ, politikayı bir dünya konusu yapmaktan çıkararak, inançları sömüren yol haline O soktu. Bizans tarihinin bin bir ibretle dolu sahifeleri içindeki gerçek, Fatih'in bambaşka düşüncelerle ele aldığı mevzuu, İmparatorluğumuzun çöküş sebeplerinden birisi haline sokarak, on yedinci yüz yılın başından sonra bir fesad ve felâket kaynağı yapıverdi. Ortodoks papazı, Devletimizi yıkan ve dertlendiren her hâdisenin içinde ve çok zaman başında idi. Bu tarihî gerçeğe rağmen, Lozan'da, Patrikhane çıbanının nasıl olduğu gibi **bırakıldığı, sadece ibret değil, dehşet mevzuudur...**

(Yukarıki klişede gördüğünüz ve bir Yunan korsan gemisinde «top başında» olan Papaz Sofyanos, Girit isyanının elebaşısı idi: Millî Mücadelede, Meletios, Hristosmos O'nu takip ettiler. Bugün Makarios aynı yolda... Ve, hiç birisi bizim için ibret değil!...)

★ — *RAUF BEY KÜRSÜDE :*

Zaten zamanlardır Meclis kulisinde, basında, çeşitli mahfillerde cereyan eden hâdiseler ve münakaşalar, hükûmete sulh

müzakereleri üzerinde bir «umumi görüşme» açılması temayülünü vermiştir. Bu mevzu üzerinde Mustafa Kemal Paşanın düşüncesi ise, mevzuların teferrüata dökülmeden halledilebilmesidir. Çünkü Birinci Büyük Millet Meclisindeki umumî hava hiç de müsait değildir: Meclisin her gün genişliyen ve kuvvet kazanan görüşü odur ki, murahhas heyetimiz aşırı müsamahalı ve gayelerimizden tâvize doğru sapmıştır: Lozan'da toplanmış olan tanınmış fikir ve kalem adamlarımız da, yazıları ile bu havayı kuvvetlendirmekte ve geçen her günün Türk meşru emellerinden bir veya birkaçını zedelediğini açıkça ifadeden çekinmemektedirler.

Başvekil Rauf Bey kürsüye geliyor. Diyor ki:

«— *Arkadaşlar... Kırk dört günüdür Lozanda cereyan eden müzakereler, her ân daha asabî bir havaya girmektedir. Yılbaşı dolayısiyle girilen iki günlük tatil ve hafta başları fasılalarına rağmen aralıksız devam eden görüşmeler neden neticelenmemiştir?*»

Rauf Bey sualinin cevabını, konferans gündemini teşkil eden bütün maddeler üzerinde ayrı ayrı veriyor: Bu izahat, bugün de ibretle, hayır sadece ibretle değil, dehşetle dinlenecek gerçeklerin geçit resmidir. Meclis, cidden tarihî celselerinden birisini yaşamaktadır. Türk milletinin böylecesine meşru ve haklı dâvalarının neden dünyanın tasdikinde olmadığı noktası üzerinde asabîleşen dimağlar, murahhas heyetimizin daha enerjik ve kesin davranmamış olmasından acı acı şikâyet ediyorlar. Rauf Beyin son sözleri cidden düşündürücüdür:

«— *Efendiler... Lozandaki Türk murahhas heyetinin vazifesi muayyendir. Bu vazifeyi tevdi eden Türk milleti, bütün cihanı hayrette bırakan azim ve imânın sahibi aslîsi olarak yüksek heyetimizi, Sizler de hey'et-i murahhasamızı tevkil etmişsinizdir. Eserin sahibi yegânesi olan Millet, kanı ve haysiyeti bahasına elde ettiği neticelerden fedakârlık yapmayı düşünmüyor ve düşünmiyecektir. Çünkü bunlar, ana südü kadar helâl haklardır.* (Bravo sesleri, şiddetli ve sürekli alkışlar).

★ — «*AYNAROZ'a, ATİNA'ya GİTSİN SESLERİ...*»

Başvekil Rauf Bey, Lozan'da konuşulan mevzuları bir bir Meclise arzederken, sıra, PATRİKHANE'ye gelmişti: Bilinmesi gereken şu idi ki, Birinci Büyük Millet Meclisinin gizli celsesinde kararlaşmış olan «ana hükümler» içinde birisi de, Patrikhane denilen fesad ocağının kayıtsız şartsız millî hududlar dışına atılması idi.

Lozan'ın birinci safhasında Patrikhanenin İstanbuldan sökülüp atılacağından hiç kimsenin en ufak şüphesi yoktu. Meclisin bu toplantısı günlerinde, Röyter ajansı, Patrikhanenin tamamen ve mücerred dinî bir müessese halinde İstanbulda kalmasının, Fatih Sultan Mehmed'in verdiği bir hak ve imtiyaz olarak düşünülmesi lâzımgeleceğine dair verdiği haber üzerine, İstanbul matbuatı, toptan ve elbirliği ile hücuma başlamışlardı: Mütarekede olup bitenleri hatırlatan gazeteler, Patrikhanenin Türkiye millî hudutları içinde kalmasını düşünmenin bile, *henüz kanları kurumamış olan şehitlerimizin aziz hâtıralarına karşı en büyük hakaret olduğunu* heyecanlı bir dille savunuyorlardı. Nitekim Rauf Bey de, İsparta mebusu Hüseyin Hüsnü Efendinin bu mevzu üzerindeki suali dolayısiyle ayni hakikati sarahatle tekrarladı. Birinci Büyük Millet Meclisinin, üçüncü içtima senesi, yüz altmış yedinci toplantısı zaptının 153 üncü sahifesindeki sual ve cevab aynen şudur:

Hüseyin Hüsnü Efendi (İsparta) «— *Müsaade buyurur musunuz? Bir şeyi söylemediniz: Patrikhaneler İstanbulda kalacak mı?*»

Rauf Beyefendi (devamla): «— *Arzedeyim efendim. İstanbulda Patrikhanenin kalmasını zâhiren dinî noktai nazardan arzu ediyorlar. Hakikatte başta Yunanistan olmak üzere memleketimizi daima ihtilâl idaresinde görmek ve ihtilâfat-ı siyasiye içinde bulundurmak istiyen bir takım bedhâhlar taraftar oluyor. Zannediyorum ki malûmatları olmıyan rüesay-ı hükümetleri de bunu iltizam eder görünüyorlar.*

Halbuki Efendiler... Fatih Hazretlerinin bir lûtuf ve atıfet olarak ihsan ettiği müsaadeta ahfadı, bizler, kemal-i hürmetle riayet ettiğimiz halde mukabilinde hiyanet, hayatımıza kasdedildiğini gördük. Hem bize, hem hemcinslerimize ziyan getirdiklerini gördük. Biz artık aynı hatayı tekrar etmek istemiyoruz ve edemeyiz, biz etmek istersek de bu millet bize müsaade

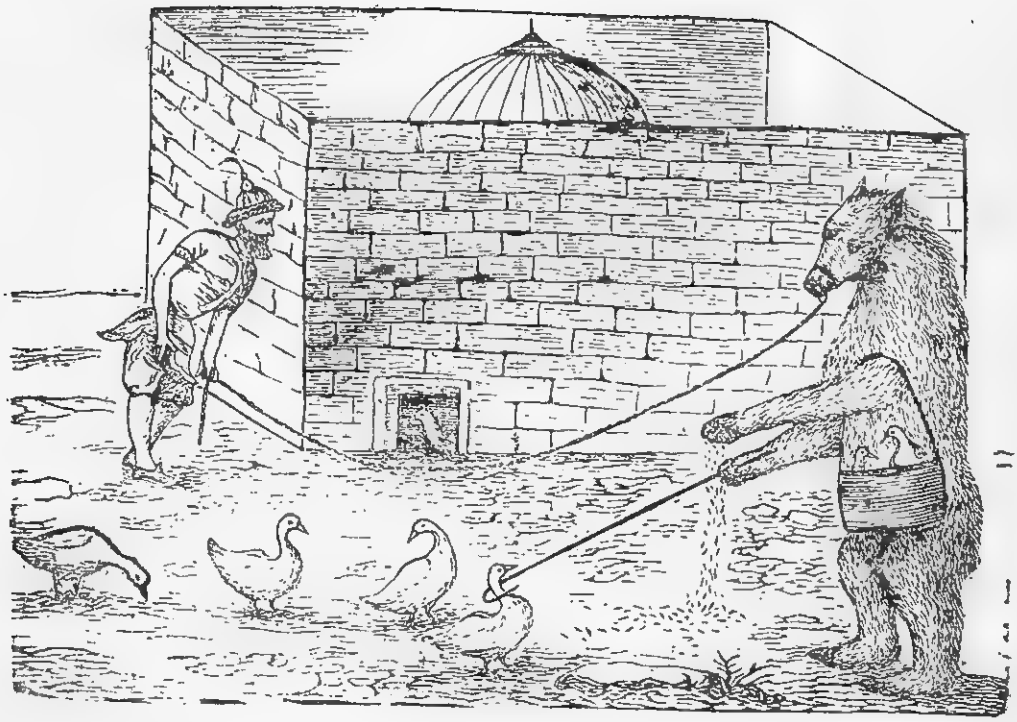

DOKSAN YILLIK İBRET **Yukarıdaki klişe, doksan sene önce, vatan şairi Namık Kemal ve Teodor Kasab tarafından çıkarılan (Hayâl) mizah mecmuasının 12 teşrinievvel 1290** (25 ekim 1873) **tarihli sayısında çıkmıştır. Altında şu not var:** Aynaroz'da bir manastırın Hacıvad mârifetiyle alınmış olan fotoğrafisi. **Klişede görülen ayı, Rus Çarlığının sembolüdür: Ayı'nın avladığı kazlar da Ortodoks Papazları...** Hayâl, **doksan bir sene önce şu gerçeğe dokunuyor:** «— Bunlar din adamı, papaz, kilise mensubu falan değil!... Bunlar, Rus siyasetinin kara cübbeli malzemesi... Gözümüzü açalım...» **Çünkü bugünkü Kıbrıs gibi, o gün de, Balkanlarda kaynıyan Sırp - Karadağ fesad kazanının kaynatıcıları, yine Ortodoks Papazları idiler. Tarih meydanda... O tarihten önce de, ondan sonra da, bu gerçek değişmedi, olduğu yerde kaldı... Hattâ Ortodoks Papazı, dünya dâvâlarına daha selâhiyetle el atabilmek için kafasını ve ruhunu cihazladı. Neden inkâr etmeli?**

(Peki... Bizim «din adamları» mız ne ile uğraştılar? Cevap verelim: Ağrıyan diş'e yapılan dolgu gusul abdestini bozar mı, bozmaz mı? Veya, ölüye devir hatimi yapılmazsa, münkir ile nekir gelir mi gelmez mi?

Facianın neresinden tutarsınız?... Eh, böyle bir ortam içinde, emsalsiz bir zaferin mümessili bile olsanız, sulh masasında bu çapta bi çıbanı kökünden atabilecek kafa'nın aramızdan çıkamamış olmasına neden şaşmalı?)

etmez.» (Alkışlar, Aynaroz'a, Atina'ya gitsin sesleri...).

★ — *SONRA NELER OLDU?*

Daha sonra neler olmuştur da, Patrikhaneler, İstanbulda kalmıştır? Patrikhaneler diyoruz, çünkü memleket dışına çıkması prensip olarak kararlaştırılmış olan sadece Fener Rum Patrikhanesi değildi: Ermeni Patrikhanesi vardı, hattâ, Musevî Hahambaşılık makamının da sadece dinî mevzularla meşgul olması, içtimaî ve iktisadî faaliyetini durdurması kararlaşmıştı.

Lozan'ın birinci safhası yarıda kalıncaya, yâni müzakereler çıkmaza girip kesilinceye kadar Patrikhaneler üzerinde esaslı bir münakaşa cereyan ettiğini görmüyoruz. Bu meselenin, daha çok, hususî sondajlar sonunda yeni bir cereyan ve yola girdiği anlaşılmaktadır. O sırada, Musevî Hahambaşısı meşhur Hayim Naum Efendi Lozan'da idi ve murahhas heyetimizin dış temaslarına delâlet eden bir

şahsiyet olarak gözüküyordu. Müzakerelerin ikinci safhasında, müttefikler, uhud-u atika'nın ele alınması sırasında, tam bir rota değiştirmesi halinde, bu *eski imtiyazlar*'ın başında olarak mütalâa ettikleri Patrikhaneler'i *(yâni Rum ve Ermeni Patrikhanelerini)* münakaşa mevzuu bile yapmak istemediler: Çünkü Onlar, mevzu itibariyle bir *«düyun-u umumiye»*-de değildi: Doğrudan doğruya devletlerin mânevî şahsiyetlerinden daha sonraki rejimlere intikal eden mükteseb haklardı!.. Bu oldu-bitti havasının nasıl olup da, açık celselerde ve hey'et-i umumiye toplantılarında münakaşa mevzuu olamamış bulunması hâlâ çözülememiş bilmeceler arasındadır.

Patrikhane'nin mevcudiyetinin, Türkiye millî hudutları içinde düşünülmesi bile imkânsız mevzuların başında olduğu böylece kronolojik seyrin içinde apaçık görünen hakikat iken, Lozan'ın ikinci safhasında Patrikhane'nin Rumların sadece dinî mevzuları ile meşgul bir makam olması fikrinin kabullenilmesi gibi mahiyet bakımından bambaşka bir görüşün belirdiğine şahid oluyoruz. Muahedenin imzasından on sekiz gün önce, evet, sadece on sekiz gün önce, Türk Murahhas hey'eti reisi İsmet Paşa, Patrikhaneler mevzuu üzerinde şunları söylüyordu:

«— Biz Rumların ve sair unsurların umur-u mezhebiyelerine tamamen hürmetkârız ve onların kiliselerine kemâ-ssabık riayet edeceğiz. İstedikleri ruhanî reisi intihab haklarını kabul ve teslim ederiz. Ancak Patrikhane müessese-i hâzırasının ipkasına kat'iyyen muvafakat edemeyiz. Patrikhane müessesesi zaten hukukan tebeddül edecektir. Patrikhanenin dahilî meclisleri ki ruhanî ve cismanî ve muhtelit meclislerden ibarettir. Artık bugünkü şeklinde kalamaz. Çünkü ortada artık Anadolu ve Rumeli metropolitleri yoktur. Patrikhane devletin hudud-u hâzırasına ve Rumların ancak İstanbulda bulunulmasına göre şekil ve mahiyet değiştirmek mecburiyetindedir. Patrik Efendinin artık İstanbulda işi yoktur. Bu, bir şahıs meselesi değildir, bir müessese meselesidir.»

Karşımızdakiler, bu kadar kat'i ve de-

Droteos ve cübbenin kerameti

Loyt Corc, Venizelos'un İzmir işgalinin bir tarihî kader olduğunu söylediği gün, klişesini bu fıkranın içinde gördüğümüz Patrik Droteos, işgal altındaki İstanbul'dan kalkıyor, beraberinde Patrikhanenin o meşhur cübbesi Londra'ya gidiyordu. Efsaneye göre bu cübbe, İstanbul'da yarıda kalan o son âyini yapan Tazyansoz'un **cübbesi idi: Ortodoks Kilisesi ile Anglikan kilisesi arasındaki bütün anlaşmazlıklara, yüzyıllarca birbirlerini afaroz eden, müşriklikle ve dine hiyanetle ittiham eden patırdılarını bir tarafa bırakıp, Londra'ya koşan Droteos, falcı'lıkla meşhurdu: Londra'ya vardığı gün, gazetelere, bir rüya'sından bahsetti: Papas, rüyasında son Bizans imparatoru Konstantin Dragazes'i görmüştü. İmparator, kendisine, İsa'nın Ayasofya'yı salib'e iade için Venizelos'un memur olduğunu, bu hakikati bütün Hıristiyanlık âlemine bildirmesini, kendisine de, Tazyanzos'un cübbesini giyerek bu âyine riyaset etme şerefinin verildiğini, ve seyahatinin sadece kendisine tevdi edilen bu dinî vazifeyi ifa gayesiyle olduğunu anlatmıştı.**

Ne garibtir ki, Ayasofyanın yeniden kiliseye çevrilmesinde dinî âyine riyaset etmesi, Konstantin tarafından «rüya» sında kendisine tebliğ edilen papaz, dört gün sonra, birden ölüvermişti!.. Altmış iki yaşındaki komiteci kara cübbelinin beklenmiyen ölümünü, bir hayâlin ilk acı tecellisi sayacak kafa ne Fener patrikhanesinden çıktı, ne de Atina'dan... Fakat, ecelin ilk işaretini, dört yıl sonra, kendisine Droteos'un devamı ilân eden o zâlim Hristostomos'un cezasını eliyle vererek Yörük Ali Efe tamamlıyacaktı.

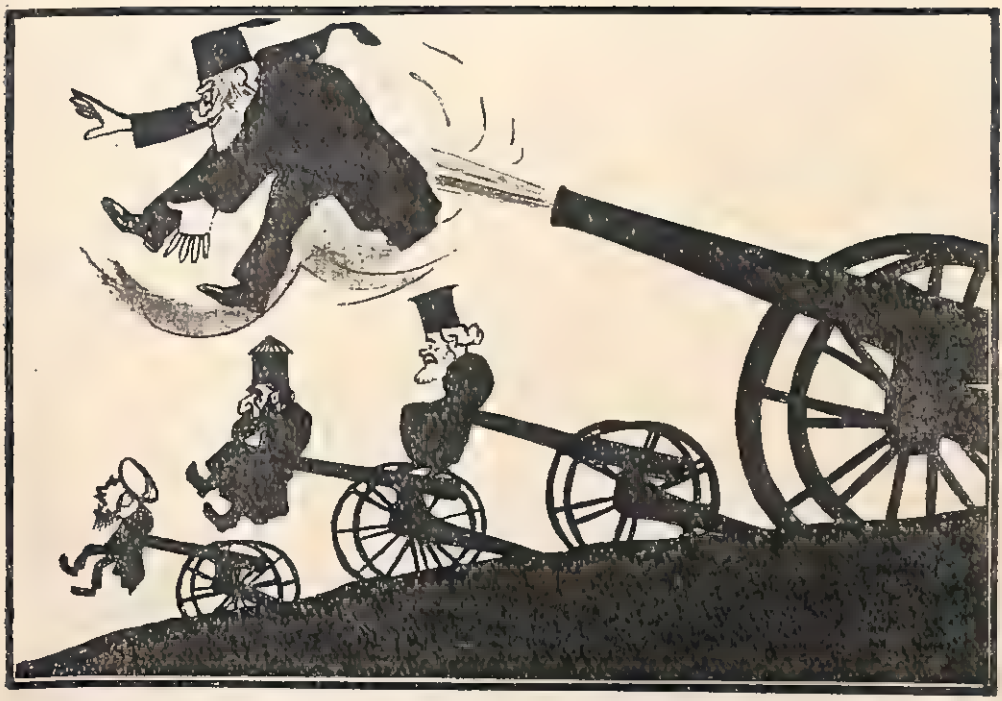

SÜPÜR MUBAREK SÜPÜR!..

Yukarıdaki klişe, 13 Mart 1340 (1924) tarihli Zümrüt Anka mizah dergisinde çıkmıştır. O tarihte, Hilâfet ilga edilmiş, son halife Abdülmecid Efendi, Osmanlı Hanedânının bütün mensuplarıyla beraber millî hudutlar dışına çıkarılmıştı. Gaye de, din işlerini devletten ayırmak ve mânevî inançları siyasete sokarak rejimi tehlikeye düşürmemek **idi. Müslüman dünyasının en büyük makamı bu gaye ve maksadla kaldırılırken, vatanda, Rum Patrikhanesi, Ermeni Patrikhanesi, Yahudi Hahambaşılığı kalıyordu. Yukarıdaki klişeyi mevzu olarak ele alan Orhan Seyfi Orhon, vatanı temizliyen süpürgeye** «süpür mubarek, süpür...» **derken şu gerçeğe parmak basıyor:**

«— Fakat bu tılsımlı, muazzam süpürge, henüz kocaman bir mezbeleye dokunmadı: Patrikhane!... Orada hâlâ taht var, âsâ var, hattâ Yunan sürüleri ve leşleri için mum var, tütsü var ve dua var!... İşgal esnasında düşman duasıyla kıpırdıyan o uzun sakalların, İstanbul'u alacağız diye etekleri zil çalan o siyah cübbelerin birer kuyruk gibi birbirine eklenerek hududa doğru yollandıklarını seyretmek zamanı gelmedi mi?»

Tarihi lütfen hatırlayınız: 1924.. Yâni kırk yıl öncesi.

(Ve, kırk yıl, bu zaman, o «mubarek süpürge» **nin asıl süpürmesi gereken himmeti beklendi, durdu, hâlâ da duruyor. Ne denir? Anlaşılan gücümüz, sadece kendimize yetiyormuş. Bu yeten güç'ün başarabildiği de işte meydanda...)**

ğişmez gözüken tavrın yumuşaması ve Patrikhane için duyulan haklı infialin ve menfî düşüncelerden kaybolması için zaman kazanmayı tercih ettiler. Bunda muvaffak da oldular. Bütün bu değişmeler sırasında, karşımızdakilerin dayandığı tarihî ve hukukî temel de şu olmuştur: Fatih Sultan Mehmed'in vermiş olduğu imtiyaz...

★ — *VERENİN DÜŞÜNCESİ ve ALANIN HÜNERİ :*

Halbuki aslında, Fatih Sultan Mehmed'in verdiği «imtiyazlar», bu tâbirin içine sığacak hiç bir fevkalâdeliği taşımıyordu. Meselenin aslı şuydu:

Bizans, yâni *Şarkî Roma İmparatorluğu* ile Roma, yâni *Garbî Roma İmparatoriuğu,* Katoliklè, Ortodoksluğun bitmez tükenmez dinî inançlar kavgası içinde idiler. Türklerin yine bir Türk iktidarı olan Selçukluların devletini takib ederek Anadoluda, Kayı oymağının liderliği altında kurdukları Osmanlı Türk Devleti, Marmara kıyılarına dayandığı zaman Bizanslılarla karşılaşmış ve İznik Sen Sinod'unun

vardığı kararların iki kilise arasındaki uçurumu doldurulmaz hale getirmesi dolayısiyle tazelenen kavgalar, gün geçtikçe zayıflayan Bizans namına dışarıdan bir kuvvet ve kudret arayınca, artık çürümüş olan Vlakerna sarayının sahibleri, genç ve kudretli Osmanlı Padişahlarına dayanmayı ganimet ve kazanç saymışlardı. Dünya görüşü olan ve hâdiseleri, ferdî dehası içinde sahib olduğu ilim ve mantıkla kucaklaştıran yüce Fatih için ise bu hakikat, İstanbul'u elde etmenin başlıca sebeblerinden birisi oldu ve Grandük Notaras'a, *«Papa'nın hotozunu görmektense Padişahın sarığını selâmlamayı tercih ederim.»* dedirten bu taassub Bizans surlarını Türk dilâverleri zorlarken, içerde sürüb giden fikir ve ruh buhranının devrini tamamlamış Bizans saltanatını yıkan âmillerden birisi oldu. Fetihden sonra da Fatih bu gerçeğin yabancısı elbet de kalamazdı. Ölüsünün nasıl bulunduğunu, Fatih'e ait önceki iki sayımızda verdiğimiz son Bizans İmparatoru Konstantin Dragazes'in cesedinin gömülmesi işini Patrik'e terkeden Fatih'in Ortodoks Kilisesinin cismanî varlığını muhafazası ve himayesi altına alması ile, Roma'ya karşı nasıl bir meydan okumaya girdiği ve Gedik Ahmet Paşayı İtalyan sularına gönderirken, Papa'nın kendisine Hiristiyanlık teklif edecek kadar şahsiyetinin ve zaferlerinin haşmeti içinde, kiliseye verilen dinî hürriyet haklarının, daha sonra böylecesine meş'um maksatlar için kullanılmış olması, hakikatine rağmen Lozan'da Fatihten ve Fatih'in «imtiyaz» larından bahsedilmiş olmasına şaşmamak elden gelmiyor...

İşte Koca Fatih, kilise'nin devam hakkını, kendi himayesi altında İsa'nın başka inançlarına sahib kalabalığın diledikleri gibi ibadetlerine hakları olduğunu söylerken, İsa'dan dört yüz yıl sonra, adı BÜYÜK KONSTANTİN olan bir Lâtin imparatorluğunun, henüz vaftiz edilmemiş dünkü müşrik'in kurduğu kiliseye, ondan on bir asır sonra daha geniş bir hayat hakkı tanıdı: Rum Ortodoks Patrikliğinin asıl manevî hâkimiyetini temin eden Konstantin değil, bizzat Fatih Sultan Mehmed'dir.

Fatih Sultan Mehmed'in kendisine Konstantin Dragazes'in cesedini teslim ettiği Gınatyos'un Fatih'e şükran konuşmasında söyledikleri, kendilerinin bu lutfu nasıl kötüye kullanacağının daha o zaman delili idi:

«— *Ey tâcidarlar tâcidarı... Ey kudretler kudreti... Ey bize ibadet hakkımızı iade etmiş olan saltanatın hâkimi... Bizim bir kürsümüz yoktu... Onu bize sen lutfettin, verdin...*»

Nedir bu kürsü?

Bu, Patrikhanenin kapısına asılan Etniki - Eterya'nın fesad başısı, kanlı Mora ihtilâfının kundakçısı hain ve âsî Patrik Grigoryos'un Ayasofya'dan, İstanbulun fethi gecesi başlıyan ve yarıda kalan âyinin önünde yapıldığı iddiasiyle bugünkü Fener Patrikhanesine getirilen (sahte masa) dır... Onun, Aynaroz'a veya Atina'ya taşınması zor mu idi? Hayır, hayır!.. Rum Patrikhanesinin İstanbuldan ayrılmamasının asıl sebebi başkadır. Bugün bile, bir Türk - Müslüman kalem için bu gerçeği olduğu gibi ifşa etmek ne kolaydır, ne de sanıldığı kadar basit... Bu ifşanın göze görünür, görünmez bir çok ukubeti, başa geldiği zaman güç karşı konulacak dertleri vardır. Şudur: Ulubatlı Hasan, Türk bayrağını sur'ların üzerine diktiği ân, Ayasofya'da son âyin yapılıyordu. Tazyanzos'un idare ettiği bu âyin Türklerin şehre girişi ile yarıda kalınca, papaz, İsa tarafından Ayasofya'nın Meryem'in tasvirinin altına gelen zemininde, günlük kokusu neşreden bir çile hücresine konuldu. Burada hâlâ yaşamaktadır ve Ayasofya, tekrar kilise olduğu gün, yine aynı Ruh - ul - Kudüs tarafından olduğu hücreden çıkarılacak ve *yarıda kalmış âyin* tamamlanacaktır... Beklenen gün, işte *o gün*dür!...

Bütün bu mâzisi ile Patrikhane, Lozan'ın birinci safhasında aslâ mevzu değilken ve Başvekil Rauf Bey, metnini aynen bu sahifelerde okuduğumuz resmî beyanla *PATRİKHANENİN YERİ ASLÂ TÜRKİYE DEĞİLDİR* derken, mebuslar Atina, Aynaroz sesleriyle bu Millî Misak kararını tekrarlarken, kimler, neden, nasıl ve niçin bir oldu-bitti'yi kabul ettiler?

YASAK KANUNLARI'nın gerçek tarihlerin ve hakikatlerin önüne dikilmediği mes'ut ülkeler için bu meçhuller zihinleri ve vicdanları aslâ tırmalamaz. Türkiyemizin de böyle ülkeler içinde, oldu-bittilerin kangrenleşmiş çehrelerini tarihin röntgenine sürme devri elbet de bir gün gelecektir.

İnançlar yoluyla
İktidar mücadelesi: 5

Ahî'liğin Anadoluda hayat kurumları

KARAMÂNOĞLU MEHMET BEYİN CESARETLİ BİR KARARI

Buraya kadar gördük ki, Arab Yarımadasında devlet iktidarı kaybolduktan ve İslâm dünyasının bütün siyasî ve fikrî varlığı İran - Turan eline geçtikten sonra, Moğul yayılışının önünden, fikirlerin geldiği ülkelere doğru kayan taht ve tâç sahipleri, eğer bir din inancını beraberlerine alamamışlarsa tutunamıyacaklarını anlamışlar ve bu sebeple tarikatler ve mezhepler, mânevî hüviyetlerini şeklen ve görünürde muhafaza etme çabası içinde iktidarın basamakları oluvermişlerdir. Selçuk saltanatının çöküş yıllarına rastlıyan bu senelerde Anadoludaki mânevî havayı izlemiye devam ediyoruz.

★ — *GARİBNAME ve DÜNYANIN KURULUŞU:*

Türkçe dilinin ve Türk düşüncesinin, Arab ve Acem dilleri karşısında, millî varlığın temel kaynaklarından birisi olabilme mücadelesi, Anadoluyu sadece dil bakımından değil, devlet anlayışı ve yaşama düzeni bakımından da tesiri altına alan İran tarzı karşısına dikilince, görünürdeki ayrılık daha derinlere doğru sarktı ve bu yönde gelişen düşünceler, kaynaklarının aynı olmasına rağmen birbirinin karşısına dikildiler: Mevlevîlik'le Bektaşîlik böylece, ayrı birer düşünce dünyasının sahibleri elinde, birisi Türkçe, diğeri Farsça aynı neticeyi, aynı hasretle konuştular... Öyle bir zaman oldu ki, Türk-Müslüman, Müslüman-Arab, Fars-Müslüman bilginleri, inançlar yoluyla, kendi öz milliyetlerini dile getirmek istediler. Bu mücadele çok zaman görünürde izini belli etmedi. Çünkü Türklerin Müslümanlığı kabul etmelerinden sonra öyle bir değişmez netice meydana çıktı ki, dünyaya hâkim olabilme kudreti gösteren büyük Müslüman devletlerin temel unsurunu Türkler teşkil ediyordu. Osmanlı İmparatorluğu bu gerçeğin en son, fakat en devamlı misali oldu.

Hacı Bektaş, Türk'e, dünyanın kuruluşunu kendi öz dili ile anlatmak ihtiyacını duyunca, Türk Şamanlığının sazı ile, *Gök Tanrı* ve *Toprak Ana'yı* metafizik'in derinliklerine doğru götürdü:

Saz'ı ilkin ol işitti saldı baş,
Fî veya OL, kâf-ı Nun'a oldu baş,

Yani şöyle diyordu: *Yüce varlık, dünyayı yaratmak istedi. Bu İSTEMEK iradesinin tanrısal belirtisini işitince «baş saldı», yâni düşünceye daldı. KÂF ve NUN, yâni, «KÜN = OL!..» buyruğu duyulunca eldeki SAZ'ın telleri titremiye başladı ve OL buyruğu yerine geldi, dünya bir varlık ve onu yürüten düzen meydana çıktı.*

Garibnâme'de Hacı Bektaş, titriyen bu SAZ'ın tellerinin ancak TÜRKÜN RUHUNA cevab vereceği iddiasında ve inancında idi. Bu inancının bir de kuvveti olmak gerekiyordu. Çünkü karşı kuvvetlerin hepsinin böyle bir dayancı vardı. Gözlerini kaparken, Karaman oğlu Mehmet Bey, kendi buyruğu altındaki ülkelerde, TÜRKÇENİN RESMÎ DİL olduğunu ilân edecek kadar TÜRKLÜK varlığını hissettiriyordu. Hacı Bektaş, onu takib eden Hacı Bayram, Hacı Şaban gibi yalnız Türkçe ibadet ve âyin yapan müesseseler,

zaman zaman, kendilerini bir kuvvete bağlamak ihtiyacını duydular. Tarikatler, böylece kendilerini günlük hayatın içine sokmak ihtiyacını duydu ve karşı fikirler, sayıları onları, yüzleri bulan tarikatler varlığı içinde devam etti.

★ — *AHİLER ve BABAİLER :*

Hacı Bektaş böylece yeni bir inanç yolunu Türk Anadolu'da denerken, kendisinden önceki fikir ve inanç hareketlerinin bıraktığı manevî mirası ve müesseseleri ya yanında buldu, ya karşısında...

Bunların başında AHİLİK geliyordu: Atatürk, AHİ'lik hareketinin esas gayeleri ile çok yakından alâkadar olmuş, Alp Arslan'ın 1070 Malazgirt zaferi ile elde ettiği netice, aslında, Anadoluyu, on ikinci yüz yıl Türklerine İADE etmiş, yâni asıl sahiblerine geri vermişti. Atatürk, Sümer - Akad - Eti devirlerinin birer TÜRK VARLIĞI olduğuna olan inancını, Turanlı ırkların ana kaynaklarının tabiî ve ilmî sonucu olarak düşününce, Birinci ve İkinci Tarih Kongrelerinin milletlerarası bilim otoriteleri önünde tartışılan ve hiç bir karşı fikir olmadan, Sümer'lerin ve Eti'lerin birer TURAN IRKI oldukları gerçeği üzerinde, O'nlardan zamanımıza kadar süregelmiş müesseseler ve kuralların incelemesini, günümüze kadar değişik yüz ve sonuçlarla süregelmiş kalıntılarını birbirine bağlayınca, Ahî'lerin Eti'lerle bağı, Hitit deyiminin Arab'cadan Lâtin'ceye ve eski Yunan'caya geçişi içinde bularak, mantığın ve ilmin tasdiki içinde kendisinden sonrakilerin araştırmalarına emanet etti: Ankaranın yanı başındaki Ahî Mes'ut semtinin adının Eti Mesgut olmasının bile, bu izleyiş içinde değeri vardır...

Hitit'lerin, yâni bugünkü tarih deyimimizle ETİ'lerin, biliyoruz ki sosyal ve ekonomik kurumları devirlerine göre çok ileri idi. Müslümanlığın Alp Arslan'dan sonra Anadolu Selçukluları elinde devam eden devlet hâkimiyeti içinde Eti'ler, AHÎ'ler oldu ve bu sosyal ve ekonomik yaşama tarzı, dünyanın en büyük kervan yolu olan Anadolu üzerinde Türklüğü, Müslüman inançlarına göre cihazlıyan manevî yol olmayı denedi: Kendi özel sosyal ve ekonomik düzenini bozmadan.

Ahî'ler, bütün Türk tarikat ve inanç

****

İlk günler ve Sonraları

İran'ı ele geçiren Arab orduları Türk Ana-Vatanına girince, karşılarında başka bir millet bulmuşlardı: Türklerde, BİR ve EŞSİZ TANRI ideali zaten eski ve köklü idi.. İslâmiyetten önceki Arab Yarımadasında insan eseri olan PUT, Türk'ün ruhunu ve gönlünü tatmin etmiyordu. Tabiata âşık olan Türk, yüce mefhumları tabiatın ihtişamlı eserlerinde buluyor ve onları yaratan üstün bir varlığa inanıyordu. Bu, ilkel bir ALLAH FELSEFESİ idi. Yeni Din, Türk'ün ruhundaki bu inancı akıl ve mantığın ışığına sürüyordu. Böylelikle İslâmiyetin Türkler elinde cihan değeri kazanacağı yolundaki Peygamber sözü, tarih gerçeği oluyordu.

* * *

Fakat bu arada, DİL'lerine çok bağlı olan Türkler, İslâm dininin Asr-ı Saadet denilen ve dünyanın en büyük insanlarından birisi olduğu söz götürmiyen Hazret-i Muhammed'in hürriyetçi, fertçi, kişinin duygusuna yer veren ve saygı gösteren hoşgörürlüğü içinde, Allaha ibadetlerini KENDİ ÖZ DİLLERİ ile yaptılar: İbadetler, Türkçe idi, Kur'anın bütün ana dillerle okunmasında din bakımından asla zarar olmadığına fetvâ verildi. Fetâvây-ı Gıyasiye'de devrin bütün müçtehitlerinin birlikte verdikleri bu hakkın metni vardır. **Bütün bunlar, seksen beşinci hicret yılında oluyordu.**

* * *

Bugün kaçıncı hicret yılındayız? 1383!..

Aradan 1300 sene geçti: Dünya, kendi içine sığamıyor. Gelin görün ki, biz, Cumhuriyet Türkleri, hâlâ, Allahımıza kendi öz dilimizle kulluk ödevini yapıp yapamamanın tartışmaları, çekişmeleri içindeyiz. O mükemmel, yıkılmaz, yanılmaz Fetâvây-ı Gıyasiyeye **rağmen!.. Böyle bir din hücceti'ni akıl ve mantık süzgecinden geçirtebilecek bir devrin nimetlerine rağmen.. Nihayet gerçek bir derleniş ve toparlanışın, dünya yüzündeki son müstakil Türk devletini, mânevî bir kalkınmanın ruh ve gönül kudreti içinde mümkün olabileceğini her günkü olup bitenlerin feryat etmesine rağmen...**

Bir ülkede en derin felâket, idare edenlerin tarihin ya cahili, ya da gafili olmalarındadır.

Moltke'nin hâtıralarında bir Kadirî tekyesi ve âyin.
(Klişeye dikkat edilirse, Batı'nın en dikkatli ve tarafsız şehsiyetlerinin bile bu mevzu üzerinde nasıl bir hayâl âlemi içinde olduğu görülür. Bu gerçeklerden uzaklaşmış olmak, Tarikat ve Tekyelerin sır perdesine bürünmesine de sebep olmuştu. Çünkü, asıl maksadı göründüğünden başka olan müesseseler için en büyük dayanç, iç yüzünü belirtmemek ve onu esrar içinde bırakmaktır: Molla'lık alâmeti olan sarık, tekye ve tarikat külâhlarının sahipleri ile aynı dinî merasimde nasıl birleşebileceğini düşünemiyen Batı'nın hayâlî fırçası, bu bağdaşmaz ve anlaşmaz iki unsuru aynı çatı altında gösterince, ikisi birlikte iki ayrı felsefe ve inancı temsil etmelerine rağmen, kendi öz ülkelerinde de yanyana yaşadılar, fakat hiç bir zaman aynı düşünmediler, hattâ birbirlerine karşı sönmez kinlerin ve nefretlerin mümessili oldular... Hepsi de, inançlar yoluyla iktidarı aradıklarından, hüküm ve karar kendi ellerinde olduğu ânda da karşılarındakileri ezdiler...)

yollarında olduğu gibi Hazret-i Muhammed'e ve onun evlâtlarına bağlı ve saygılı idiler. Hazret-i Ali'ye dost'tular. *Fütüvvetnâme* adlı gizli âdâb ve âyinlerinde Ali'nin BAŞ olduğunu kabul etmeleri bu sebebledir. İbn-i Batuta, Ahî'lerin içtimaî ve iktisadî teşkilâtından büyük bir saygı ve hattâ heyecanla bahseder. Onların, Anadoluyu Türkleştirmek için, sosyal ve ekonomik bir varlığa dayanma ihtiyacını önceden duymuş olmaları çok önemlidir. Çırak, Usta, Nakîb, Pîr gibi unvanları, daima, sanat hayatının merhaleleri idi. Kooperatifçiliğin ilk büyük ve tam örneğini Ahî'ler verdiler. Ziraat ve sanayiin bütün dallarında Pîr, Nakîb, Yiğitbaş, Usta, çırak gibi emek ve alınteri silsilesi, bir LONCA'da birleşiyor ve bugünkü sendikalizm'in asla gerçekleşememiş gayeleri, Ahî'lerde, hiç bir sosyal karışıklığa, inanç kavgasına yol açmadan varlığını isbat etmiş bulunuyordu. Selçukluların haşmet devrinde bile, Ahî'ler, şehirlerin idarelerini ellerine alacak kadar varlık göstermişlerdi. Böylelikle Ahî'ler, esas ülküleri olan Türkçülükle, Bektaşiliğin çıkışında, birer manevî millî temel olabildiler. Çünkü Ahî'lerde *fütüvvet ve müruv-*

Benim kanım, Benim canım!

Yıldırım Bayazıt, enîstesi Emîr Şemsettin Buharî'ye, kendi adına yaptırdığı tekye ve zâviye için ülkenin neresinde vakıf yaptırılmasını istediğini sormuştu. Emîr Buharî şu cevabı verdi:

«— Bu ülkede benim kanım, benim canım olan o kişiler vardır ki, bu toprakların nimeti ile yaşarlar. Mevsimlerin ardından giderler. Allahın verdiğini değerlendirmek uğruna alınteri dökerler. Onlar, kekiklerden bal yaparlar. Yürekleri, emekleri kadar ak ve pâktir. Onların emeklerini kendi himmetim sayarım...»

Emîr Buharî'nin Bursa'daki ilim ve irfan hayatını devam ettiren medrese ve zâviyesine, Kazdağı çevresinde yaşıyan Yörüklerin, Devlet Hazinesine ödedikleri vergiler ayrıldı ve bunların vakfı yapıldı. Türk Ana-Vatanından gelen din ve ilim üstadları, Anadolu'nun dört çevresine yaygın kendi gibi «temelden kopup gelen» lere karşı kalblerinde muhabbet duydular, onları kendî öz duygularından ayırıcı baskılara karşı korudular.

*
* *

Bugün Toroslar'da, Antalya çevrelerinden, Kazdağı eteklerinde, Ege'nin dağlık bölgesinde yaşıyan YÖRÜK'ler, bu ilgilerin halkaları içinde özlüklerini sürdürüp gidiyorlar...

****

vet'in bütün âdâb ve erkânı, yâni onların deyimi ile *yol-yordamı* TÜRKÇE idi. Ahî fütüvvet erenlerinin on altı inanç kuralı, Bektaşî meydanlarının da esas bağlantısı oldu.

★ — *KARAMANLI MEHMET BEYİN HAREKETİ:*

Ahîler, Selçuk saltanatı devresinde, sosyal ve ekonomik varlıklarını muhafaza etmişler ve ana kaynakları olan Türkçülüğü, idare ve günlük hayatta bir temel varlık saymalarına karşı Selçuk hükümdarlarından karşı koyma görmemişlerdi. Fakat Selçuk saltanatının çözülme devresinde Horasanlı Baba İshak, inançlar yoluyla iktidara gelmenin ilk kanlı tecrübesine girişince, devletin din inançlarına karşı durumu değişti: Kendisini bu akımlardan birisinin safında görmek zorunda kaldı.

640 Hicrî, 1221 Milâdî senesinde, Baba İshak fitnesi söndürülmüştü. Fakat bu din yoluyla iktidar kavgası Anadolu'da ne ilk oldu, ne de son... Selçuk Türkiyesinde Baba İshak'ın ekdiği Tasavvufculuktan SALTANAT TÂCI yakalamak riyakârlığı, Osmanlı Türkiyesinde de çeşitli fesad ve kargaşalıklara sebep oldu: Cüneyt'ler, Şâh İsmail'ler, Şah Kalenderler, Sakaryye Şeyhi gibi yüzlerce örnek bu acı ve elemli yolun sönüp gitmiyen denemeleri oldu. Cumhuriyet devrinde de, Şeyh Said hareketini, aynı yolun bir başka belirtisi saymakta hata yoktur.

Baba İshak fitnesinin söndürüldüğü yıl, Mevlâna Celâlettin Rumi hayata gözlerini kapıyordu. 1253 de son Selçuk Sultanı İkinci Alâettin Keykubat, tahtını bir manevî kuvvete emanet etme ihtiyacı içinde Şeyh Baba Mürted'i kendisine BABALIK ediniyordu. Tarihlerde BABA MUHLİS olarak anılan GARİBNÂME'nin Türkçe şairi Âşık Ali Paşanın babasının altı aylık Selçuk Sultanlığı makamını elinde tuttuğu da malûmdur. Görülüyorki, inançlar yoluyla iktidar makamının açılması, Selçuk devletinin son senelerinde, bir fikir olmaktan çıkmış, fiilî hareket olmuştur. BABAÎ'lik hükumet içinde bir karışıklık ve kargaşalık unsuru olunca, bu gerçek, kendisinden sonraki dinî inanç yollarına da irsiyyet yoluyla geçmiş, hattâ unvanlar bile aynı olmuştur. BABA'lar ve ŞEYH'ler, halk yığınlarını böylecesine, inanç yolundan şahsî iktidarları için kullanan malzeme sayınca, bunun ilk maddesi de, halka, dil'ini kaybettirmiş olmakla belirdi. İşte, 1272 yılında, Karaman Oğlu Mehmet Bey, ilk divan'ında verdiği kararla:

«— Divan'da, Dergâh'da, Bârigâh'ta ve Meydan'da bundan sonra Türkçe konuşulacak, Türkçe yazışılacaktır...» derken, sadece millî kültüre değil, kendi ulusal egemenliğine de hizmet ettiğine şüphe yoktu. Hacı Bektaş, bu tarihte Karaman Oğlu Mehmet Beyin hâkimiyeti altındaki Kırşehirde iken, Ahî Ören gibi devrin evliyâ sayılan bir zatı, Âşık Paşanın babası Muhlis Paşanın irşadı ile Kırşehirde gönül aydınlığı yaratıyordu. Kızılırmak vâdisinin çevresindeki Türk uruklarını, Amasya-Sıvas, Ankara-Sıvas hattı üzerinde adetâ, bir millî duvar kurmuşlardı.

Bu ibretli sayfaları ele almaya devam edeceğiz.

GEÇMİŞ ZAMAN OLUR Kİ... **Mustafa Kemal, milletin sinesinde bir ferd olarak 1920 yılı Aralık ayında Ankara'ya gelirken, Kayseri'de İhtiyat Zabitleri Cemiyetini ziyaretinde Hey'et-i Temsiliye âzâlığında da kendisiyle aynı ağır mes'uliyeti bölüşen Rauf Beyle. Soldan sağa doğru: Hakkı Behiç, Hüseyin Rauf, Mustafa Kemal, Ahmet Rüstem.**

(Zafere kadar olan safha, dâvâ ve gaye birliğinin heyecan telkin eden tecellileriyle geçecek, Rauf Bey 1926'da daima selâmet ve saadetini istediği Mustafa Kemal'in şahsını hedef tutan bir suikasda adı karıştırılmak gibi feci bir haksızlığın acısı ile vatanı terkedecek, dokuz yıl gurbet çekecek, 1935 de vatana dönünce, adı artık ATATÜRK olan KARA GÜNLERİN KADER BİRLİĞİ DOSTU, eski günleri ihyâ etmek istiyecek, fakat, bu yazıda da bütün çıplaklığı ile görüleceği üzere GÜCÜ YETMİYECEKtir... Çünkü, her kudret sahibi gibi ATATÜRK'ün nüfuzu da mübalâğa edilmiştir. O da, istediklerinin bir çoğunu yapamamıştır...)

Atatürk Rauf Beyle ne görüşebilmiş, ne de O'nu mebus yaptırabilmişti...

★ — *(KALBİ) OLAN ADAM:*

Çoğu akıl, mantık, hattâ vicdanı tatmin etmiyen sebebler, Mustafa Kemal'le, Millî Mücadeleye beraberce başladığı arkadaşlarını kendisinden ayırmıştı. Neler olmamıştı? Cumhuriyetin ilânının birinci yılı sonunda kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası sebebleri büsbütün BAŞKA olan Şeyh Said isyanının havası

içinde kapatılmış, aralarında Kâzım Karabekir Paşa, Ali Fuad Paşa, Hüseyin Rauf Bey, Refet Paşa gibi, kurtuluş savaşının temel insanları politikadan çekilmişlerdi. Bu çekilişle yetinilmemiş, iki yıl sonra Mustafa Kemal'e İzmirde hazırlanan meş'um suikasdın lekesini yayma çabası içinde bu zevat siyaset sahnesine bir daha itilmişti.

Bütün bu olub bitenler içinde hâdiselere muhatab olanlar, o bir insan karakterinin binbir tecellisi ile geçen ve yüz akı ile çıkmış olan buhran günlerinin hâtıralarını nasıl unutabilirlerdi? Eyyam duygularının depreştirdiği olaylar yatıştıkça, Mustafa Kemal'de de, bu hâtıralar kımıldamıştı: O, zaferin bütün neticelerini, daha gençlik çağından beri ruhunu ve kafasını dolduran vatan dâvâlarına vermişti amma, O'nun bir de *İNSAN KALBİ* vardı. Bir taraftan inkılâblarını inanılmaz hızla başarma yoluna girer ve bu yolda hiç bir tâvize ve pazarlığa girmeyi düşünmezken, tatbikatta sistem ayrılığı gözetebilmiş olan eski arkadaşlarının kırık kalblerini alabilme duygusu da, kalbine hâkimdi: İstikbalin tarihçisi, 1933'le 1938 arasında, yâni ömrünün son yılında, günlük yaşayışını adım adım takib ederse, O'nun bu yolda nasıl bir çaba içinde didindiğine dair ibretli misaller verecektir.

★ — *FAKAT... DİLEDİĞİNİ YAPAMAMIŞ OLMAK!..*

Ve, işte bu emek esirgenmezse, MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ün DİKTATÖRLÜĞÜ İDDİASI DA, ilk ânda düşünülebilen ve karara sebep olan unsurların, daha başka ölçüler içinde ele alınmasına sebeb olacaktır...

Çünkü böyle bir dikkatli incelemenin sonunda görülecektir ki, Mustafa Kemal Atatürk'ün hükûmet, bilhassa reisi olduğu Halk Partisi içinde şahsî kudret ve nüfuzu, devrinin çağdaş kudret erbabı ile, meselâ Hitler, Mussolini, Stalin, hattâ Franko ile tatbikattaki tecellileri bakımından mukayese edilemez... Bir iktidarın şahsiyetlerini, diğer geniş tâbiri ile k a d r o s u'nu hiyerarşik tasnife tâbi tutmak ve onların bu kadro içindeki nüfuz ve kudretlerine dokunmamak şartiyle, Mustafa Kemal, adını verdiği rejim'de temel prensiblerin konulmasında ve bunların tatbik şeklinde dilediği gibi hareket edebilmiştir. Burası muhakkak... Fakat bunun dışında, meselâ bu nüfuz hiyerarşisine, bilhassa *KAPANDIĞINA KAT'Î GÖZLE BAKILAN* ve kapanması için tarihî gerçeklerin bile zorlandığı «Millî Mücadelenin ilk günlerine ve şahsiyetlerine dönüş» haklılık ve vefâkârlığı bahis mevzuu olduğu zaman, Mustafa Kemal'in şahsî kudret ve nüfuzu, böyle bir *ASLINA DÖNÜŞ*'e asla yetmemiştir. Hattâ, en yakın arkadaşlarına verdiği vaadleri yerine getirememe bahasına... Hattâ, bir nevi mahcubiyeti nefsinde tecelli ettirme bahasına... Bunlar, öyle gerçeklerdir ki, birgün bunlar tesbit edildiği zaman, Atatürk'ün resmî ve hususî hayatındaki çehresi, daha açık hattâ bir çok yersiz inanç ve teşhislerin üstünde belirecektir.

★ — *İKTİDARLARIN GÖRÜNMEZ KUVVETLERİ:*

Hâdiseler şunu gösteriyor: 1931 de, yâni, 1930 da denenen SERBEST FIRKA macerasından sonra, memlekette kuvvetler şöylece mihraklaşmıştı:

1) — Mustafa Kemal'in şahsî kudret ve prestiji. 2) — Halk Fırkası Hükumeti ve bu hükumetin değişmez reisi İsmet Paşa, 3) — Halk Fırkasının umumî kâtiblik mekanizması çevresinde toplanan ön-plân şahsiyetleri. Ki, bu üçüncü kuvvet, Receb Peker merhumun genel sekreterliği zamanında, Parti'nin mutemed şahsiyetlerini *siyasî müsteşar* adı altında hükûmet kadrosuna sokmak, Parti Umumî Kongresinde vekillerin mahallî teferruat üzerinde bile Parti Kongresine izahat vermeleri, kongreden itimad almaları gibi, bir *PARTİ HÜKÛMETİ*nin o güne kadar ancak Faşist İtalya ve Nazi Almanyasında benzerleri görülebilen bir *PARTİ HEGEMONYASI* tecrübesine girişilmişti.

Bu tarz içinde iktidarlarda *GÖRÜNMEZ KUVVETLER*'in tesirlerini yapması gibi, kendisinden sonraki devirlerde, tarihlerin tesbitine kolay kolay imkân bulamıyacağı *perde arkası varlıklar* belirmişti. Zaman zaman, başka ülkelerde de rastlanmış olan benzer hâdiselerde olduğu gibi, 1931'le 1938 arasında da, yâni, Serbest Fırka macerasının son bulmasından ölümüne kadar, Atatürk'ün hayatında da aynı neticeler belirmiştir: Yâni, bir çok olaylar ve sonuçları, Atatürk'ün şah-

sına bağlanmakla beraber, aslında bunlarda Atatürk'ün şahsî tesiri olmamış, hattâ bir çok hâdiselerde vak'alar, Atatürk'ün teşhis ve arzusunun rağmına, daha açık tâbirle O'nun isteklerinin dışında cereyan etmiştir. Bazılarında da, bu sahifelerdeki gerçekde görüleceği üzere, netice, Atatürk'ün isteğinin ve gönülden bir arzusunun *tam aksine* cereyan etmiştir.

Rauf Bey, dokuz sene gurbet çektikten sonra vatana dönünce, Mustafa Kemal neler düşünmüştü? On bir yıldır göremediği eski arkadaşıyla buluşmak arzusunu nasıl gönülden bir dilek halinde hissetmişti? Kimin delâletini istemiş, neler olmuş, bu gönülden istek nasıl ve kimlerin karşı koymasıyla yarıda kalmıştı?

Bu suallerin cevablarını, hâdisede temel vazifeyi ifa etmiş olan, Atatürk'ün de, Rauf Beyin de, en eski ve yakın dostu, muhterem Ali Fuad Cebesoy'dan dinliyeceğiz... Hatırlanmalıdır ki, Ali Fuad Cebesoy, hâdisenin geçtiği 1935 senesinde, *KONYA MÜSTAKİL MEBUSU* idi. Ali Fuad Paşanın ara seçimlerinde, Konya'dan müstakil olarak mebus intihabında, Atatürk, kendi imzasıyla, bu seçimin Konya için nasıl bir vazife ve şeref olacağını açıkça belirtmişti. Anlaşılıyor ki, Mustafa Kemal, Ali Fuad ve Refet Paşalardan sonra, Rauf Beyi de, Meclise sokmak kararında idi. Muhakkak ki daha sonra, Kâzım Karabekir Paşa da aynı yoldan *emektarlar topluluğu*na dönecek, Millî Mücadelemiz, beraber başlıyanların beraber yürüttükleri zafer kervanı halinde, tarihe «*BİR BAŞKA ÖRNEK*» daha verecekti.

Bu, güzel ve asîl olduğu kadar, hak ve fazileti temsil eden, insanî ve âlicenab hareketin nasıl *yarıda* bırakıldığını, hâdisenin temel vazifelisi muhterem Ali Fuad Cebesoy'dan dinliyeceğiz:

«— Atatürk uzun müddet memleket dışında kaldıktan sonra, 5 Temmuz 1935 de İstanbula dönen Hüseyin Rauf Beyden bir kaç defa sitayişle bahsetmişti. Hattâ bir gece onun memlekete dönmesi münasebetiyle duyduğu memnunluğu göstermek için rakı içilirken şampanya ısmarlamıştı.

Bundan bir müddet sonra bir gece sofrada, yanında oturduğum esnada, bana doğru eğilerek: «— Rauf da senin gibi, aynı şartla aramızda bulunamaz mı?» de-

Kapağımızdaki Klişe

Ali Fuad Paşa

Kapağımızdaki klişe, bu sahifelerde bâkir ve cidden ibretli bir hâtırasını dinlediğimiz muhterem Ali Fuad Cebesoy'undur. Klişede kendisini Millet Meclisi Reisi ve İkinci Ordu Müfettişi olarak görüyoruz.

1885 de İstanbulda doğdu. Babası, Millî Hükûmetin ilk Nafia Vekili Ferik (korgeneral) İsmail Fazıl Paşa, dedesi 1877-1878 Türk-Rus harbinin Başkumandanı meşhur Müşir Mehmet Ali Paşadır.

Erzincan Askerî Rüştiyesini, Sen-Jozef Fransız Lisesini bitirdi, imtihanla Harbiyeye girdi, 1905 de kurmay yüzbaşılıkla orduya katıldı. Çalışkanlığı, kıymeti, ahlâkı ve bilhassa aşırı cesaret, metanet ve kumanda vasfı ile dört defa «müntazen» terfi ederek, İngiliz taarruzuna karşı Kudüs'ü sukuttan kurtaran muvaffakiyeti ile 1916 da henüz 33 yaşında iken mirliva (tümgeneral) oldu.

Mütarekede, Adana çevresindeki kuvvetleri İstanbul hükûmetinin rağmına Ankara'da toplıyan, İngilizleri Eskişehir havalisinden atan âlicenab ve mütevazi şahsiyeti ile Orta-Anadolu'da millî mücadelenin sağlam mesnedi olan, nihayet Büyük Millet Meclisinin Ankarada toplanabilme şartlarını yaratan, Garb Cephesi kumandanı iken de millî kuvvetleri basiretli müsamaha ve iyi idaresiyle Yunan ilerleyişini durduran ilk müdafaa hattı haline getiren, iç isyanların yayılmasını önliyerek yeni devletin merkezini koruyan Ali Fuad Paşadır. Moskovaya fevkalâde selâhiyetle gidişi, Rus yardımını azamî haddine çıkarmakla beraber, Moskof emellerini durduran hakikî âmil olmuştur.

Millî Mücadelenin İLK ÜÇ PAŞASI *olan Mustafa Kemal ve Karabekir'in ölümü ile, o müstesna günlerin yegâne hâtırası olarak hayattadır.*

mişti. Bu sözlerinden Rauf'a karşı bir tahassür duyduğunu hissettim. Rauf Beyle birlikte arzusunu yerine getirmeğe çalışacağımı söylediğim vakit yüzünde gördüğüm sevinç alâmeti hâlâ hatırımdadır.

Âlicenap olan Atatürk'ün bu insanî hareketleri daimî surette hâfızamda kalacaktır.

★ — *RAUF BEYİN ENDİŞESİ :*

Ertesi sabah, Başvekil İsmet Paşanın da bu hususiaki muvafakatini alarak, İstanbula hareket ettim ve muvasalatımda Rauf Beye mülâki oldum. Atatürk'ün ona karşı olan ruhî hâletini sırasiyle anlattığım zaman, dokuz sene gibi uzun bir müddet memleketten uzak kalmanın bütün acılarını hâlâ muhafaza eden Rauf Bey, bana derhal: «— Atatürk büyük adamdır. Etrafında toplananlar, hiç bir vakit ona lâyık olamamışlardır. Benim de ona karşı daima büyük hürmet duygularım vardır. Allah onu memleketin başından ayırmasın. Ben ona derhal mülâki olmak isterdim. Fakat etrafındakilerin bir oyun yapmasından çekinirim» demişti.

Rauf Beyi daha fazla ikna edebilmek için Atatürk'ün arzularından İsmet Paşaya bahsettiğimi ve onun da muvafakatini aldığını söyledim. «— Atatürk'ün ve İsmet Paşanın tasvip ettiği bir şeyi etrafındakiler nasıl karıştırabilirler?» gibi sözlerim üzerine Rauf Bey Ankaraya beraberce hareketimizi kabul etmemiş ise de, red de etmemişti. Nihayet bir kaç gün sonra benimle Ankaraya kadar seyahate razı olmuştu.

Ankaraya muvasalâtımızda, yalnız beni Çankaya köşküne çağıran Atatürk'ün yanına çıkmazdan evvel; Halk Fırkası Umumî Kâtibi Receb Beyin onun yanından hal ve tavrını beğenmediğim bir vaziyette çıktığını gördüğüm zaman, Rauf'un İstanbulda: «— Etrafındakilerin bir oyun yapmasından çekinirim» sözlerini hatırladım.

Recep Beyden sonra Atatürk'ün yanına ben girmiştim. Kendisinin memnun olmıyan ve bunu gizlemek istiyen bir tavrı vardı. Buna rağmen her zamanki nezaketiyle iyi bir seyahat yapıp yapmadığımızı, Rauf'un nerede misafir olduğunu sormuştu. Ben de kendisine rahat bir seyahat yaptığımızı ve Rauf'un da hemşiresinde misafir olduğunu söylemiştim.

Atatürk sözlerine şöyle devam etti:

«— İkinizi birden çağırmak isterdim. Fakat Rauf Beyin Halk Fırkasından senin gibi, normal bir surette istifa etmediğini Umumî Kâtip Recep Bey bana şimdi anlattı. Fırka riyaset divanının ve mehafili-

★★★★★★★★

Bir Hafıza Muhasebesi

Lutfen, bu sahifelerdeki hakikatı, yepyeni bir İFŞA olmanın hususiyeti içinde dikkatle, tekrar tekrar okuyunuz ve bugüne kadar yerleşmiş, kökleşmiş, hattâ münakaşa ve tefsir kabul etmiyecek kadar değişmez olmuş hükümlerden hangilerini zedelediğinin muhasebesini yapınız...

Kudretinin en haşmetli devrinde Mustafa Kemal Atatürk, Millî Mücadeleye beraber başladığı ve bu BAŞLAMA sırasında, hayat muhassalasında bir Hamidiye Kahramanlığı, bir Bahriye Nazırlığı ve tertemiz vatanperverliğin her türlü şaibeden masûn şereflerini taşıyan, Millî Mücadeleyi zafere götürmüş Hükûmetin REİS'ini müstakil mebus seçtirmek istiyor.. Samimî olarak istiyor. Hattâ bunun için Ankaraya davet ediyor... Ya Rauf Beyi seçecek olan şehir halkı ne düşünüyor? O şehir halkı, nasıl bir saadet içinde, bir vefa ve kadirşinaslığın kendilerine isabet etmesinin nasıl sevinci içinde olacaktır? Şüphe mi var?.. Elbet de yok!. Fakat Atatürk, 1935 de, yâni kudretinin zirveleştiği bir yılda bunu yapamıyor!...

Bugün yürürlükte olan kanunlar, bu temel mevzuların üzerindeki sır perdelerini arama hakkından bizleri mahrum bırakmaktadır: Boşlukları doldurmak ve doğru tarihe sahib olabilme nasibesi, sadece, hâfazalarınızın muhasebesine *emanet ediliyor..*

Elbetteki güç.. Fakat başka çâre de yok!..

Rahmetli Recep Peker, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin en haşmetli devri olan 1936 Büyük Kongresi günlerinde...

(Kısa bir zaman sonra, Anadolu Ajansı şu tebliği verecektir: Cumhurbaşkanı Kemal Atatürk, C.H.P. Genel Sekreteri Recep Peker'i vazifesinden affetmiştir. Bir asîli tâyin edilinceye kadar bu vazifeyi Genel Başkan vekili sıfatiyle Başbakan İsmet İnönü ifa edecektir.» Daha sonra da, C.H.P. nin vilâyet başkanları valiler olacak, Dahiliye Vekili Şükrü Kaya merhum da, Genel Sekreterliğe getirilecektir. Bütün bu «kaynaşma» ların iç sebebi nedir? Bu sahifedeki «ifşa» nın iç yüzünde, daha sonra patlak veren ve çok zaman **sahnenin önüne** çıkınamış olan nüfuz çatışmalarının unsurları var...

Rahmetli Recep Peker, inkılâb derslerinde de açıkça ifade ettiği üzere, TEK ŞEF, TEK PARTİ sloganının değişmez taraflısı idi. Türkiye, hiç bir zaman, ne istediğini açıkça söyliyen ve tatbikatta da istediğinin ardında giden insanlardan zarar görmemiştir: Çünkü O'nlar, istenmedikleri zaman, neden istenmediklerini bilmişlerdir. İstememiş olan Halk da, kimi neden istemediğini bilerek **«evet - hayır»** diyebilme aydınlığına kavuşmuştur. Asıl dertler, **ne olduğu malûm olmıyan** ve şahsiyet meçhuliyetini politika pazarına her derdin şifası olarak kabul ettirebilenlerden gelmiştir.)

nin Rauf Beyin evvelâ bu hususu tashih etmesi lâzım geldiği kanaatinde bulunduğunu ve bunda ısrar ettiğini söyledi. Bunun üzerine ben de: «— Rauf Beyi münhal olan müstakil bir mebusluğa değil, fırka mebusluğuna namzet göstermek suretiyle noktai nazarları birleştiriniz» dedim. Recep Bey, arkadaşlarının, Rauf Beyin vaktiyle vermiş olduğu istifanâmenin geri alınmasında ısrar ettiklerini ve başka türlü muvafakat edemiyeceklerini ileriye sürünce: «— Böyle bir şeyi ben de olsam yapmam. Eğer Rauf Beye fırka namzetliğini kabul ettirebilirsek bu mesele en şerefli bir surette halledilmiş olur. Gidiniz arkadaşlarınızı bu noktai nazar etrafında toplayınız» cevabını vermiştim. «— Fırka müntehibi sanîlerinin reyleriyle mebus seçileceğine göre müstakil ve fırka namzetlikleri arasında bir fark olamaz. Bütün arzum Rauf Beyle olacak ilk mülâkatımızda herhangi bir münakaşayı mucip olacak bir sebeb bırakmamaktır. İstiyorum ki, aramızda en küçük bir gücenme de kalmasın. Sen, ona işin bu cihetini ve arzularımı iyice anlatır ve bana beraber gelirsiniz..» dedi.

Rauf Beyin Halk Fırkası namzetliğini kabul etmesi demek, tekrar Halk Fırkasına girmesi demekti. Halbuki Rauf Beyin fırkadan çıkmasını icabettiren sebebler hâlâ mevcuttu. Rauf Bey bu yüzden do-

Politika Duvarları

Rahmetli Başvekil Ali Fethi Okyar, Cafer Tayyar Paşaya anlatmıştı:

«— Paris Sefiri idim. Atatürk bana Rauf ve Adnan Beyleri (Adnan Adıvar) görüp görmediğimi sordu. Rauf'u ziyaret etmiştim. Demek onu da haber vermişlerdi. Gördüğümü söyledim.

«— Nasıl?» dedi. Bu nasıl derken kalbinin kanadığını da söyliyebilirim. Sonra, âni bir iç çekişle mevzuu değiştirdi. Belki ortada söylenebilecek bir şey kalmadığı için...»

*
* *

Söylenebilecek bir şeyler **olduğu anlaşılan 1935 de ise olup bitenler bu yazının içinde...**

Fakat ne yazık ki, kuvveti sonsuz sanılanlar bile iki karışlık politika duvarlarının önünde sendeliyor!

Hazin, fakat neylersiniz ki gerçek!

kuz sene memleket haricinde kalmamış mıydı? Tekrar onu fırkaya girmeğe mecbur etmek aynı acıları tekrarlamaktı.

Gerek benim ve gerekse onun için en mühim mesele Atatürk'ten ayrı kalmamak, onun samimî arzularını yerine getirmekti. Yoksa, hiç birimizde tekrar siyasî hayata girmek arzusu kalmamıştı.

Atatürk, Rauf Bey hakkındaki tertip ve arzularını anlatırken ve onların yerine getirilmesi için bana izahat verirken, ben, yukarıdaki fikirlerin tesirleri altında uğrıyacağım güçlükleri yenemiyeceğimi anlıyor ve başladığım hayırlı bir işin sonunu getiremiyeceğimden korkuyordum. Nihayet kendisine şunları söyliyebildim:

«— Paşam! Arzularınızı yerine getirmek benim de gayem olacaktır! Fakat takdir buyurursunuz; memleket haricinde çekmiş olduğu acılar, onu çok hassas bir hâle getirmiştir. Size karşı olan hürmet ve yakınlığında hiç bir eksiklik yoktur. Hepimizin, daha hayatta iken, sizden ayrı kalmamak ve sizinle eski samimiyetimizi iade edebilmek en mühim gayemizdir. Yalnız etrafınızda bulunanların samimiyetine itimad etmediğimizi huzurunuzda tebarüz ettirmek isterim. Çok hassas bir hâle gelmiş olan Rauf Beyin bir değişiklik karşısında mukavemet edeceğinden korkarım. Mebus intihabı hakkındaki fikirlerinizden büsbütün sarfı nazar buyurup, onu sadece kabul etmeniz mümkün olamaz mı?»

Bu cevabım üzerine Atatürk, bana hak vermekle beraber, Rauf Bey meselesinin artık kendisiyle onun arasından çıkıp Halk Fırkası divanı ve Umumî Kâtibi ile kendi arasına intikal ettiğini, onlara behemehal kendisinin bulduğu şekli kabul ettirmek mecburiyetinde olduğunu izah ettikten sonra:

«— Rauf Beyin mebus intihap edilmesinden ne vaz geçebilirim, ne de onu müstakil mebus intihap ettirebilirim» demiş, şunu ilâve etmişti:

«— Bu söylediklerimi Rauf Beye anlatırsanız, o çok anlayışlı bir arkadaştır, teklifimi kabul eder. Fuat Paşa, bu meselenin hallini senden beklerim...» diyerek sözlerine son vermişti.

Bunun üzerine kat'î vaidde bulunmaksızın Atatürk'ten müsaade istemiş ve yanından çıkmıştım.

Burada istidrat olarak söylemek mecburiyetindeyim ki, ben Rauf Beye Atatürk'ün kendisini mebus yaptırmak arzusunda olduğunu söylememiştim. Karşı karşıya geldikleri vakit bunu kendi aralarında halletmelerini daha münasip görmüştüm.

★ — *NETİCEDEN HÂLÂ ÜZÜNTÜ DUYARIM...*

Rauf Bey ve diğer arkadaşlarla Atatürk'ün arzularını yerine getirmek için bir hal sureti bulmağa çalışmış, fakat bulamamıştık. Halk Fırkası ifratçılarının münasebetsiz hareketlerine hedef olan Rauf Beyin, vaktiyle verdiği istifanameyi geri alarak fırkanın mebus namzetliğini kabul etmesini, siyasî hüviyeti namına münasip görmemiştik. Rauf Beyin yeniden siyasî hayata atılmağa niyeti yoktu. Onun da, bizim de arzumuz, Atatürk'le aramızda en küçük bir gücenik hâlin kalmaması idi. Bu maksatla mebusluktan büsbütün sarfı nazar edebilirdi, olmadı.

Maatteessüf etrafındaki kıskanç ve muhteris bir çok insan bu arzunun hususlüne mâni olmuşlardı.

Başvekil İsmet Paşa vasıtasiyle yaptığım teşebbüslerden de bir netice alamayınca, Rauf Beyin Atatürk'le eski yakınlığı maatteessüf iade edilememişti.

Bu neticeden hâlâ çok üzüntü duymaktayım.»

Ne mutlu Türküm diyene

(Kendi el yazısı ile)
ATATÜRK

TÜRK ŞECERESİ

(Şecere-i Türk)

Yâdigâr Han Oğlu Ebûl' Gazi Bahadır Hanın ölümsüz eseri

— 6 —

★ — **ÇİN İMPARATORLUĞUNUN SONU :**

Cengiz'in ülkesi artık, bütün Türk Ana-Vatanı'nın sınırlarını içine alıyordu. Kendisinden önceki bütün Türk cihangirlerinin sönmiyen ve dinmiyen özlemi, artık O'nun da ruhunu sarmıştı: HITAY (ÇİN) i ele geçirmek!.. ÇİN, yüzyıllar öncesinde, Türkelinin iç varlığındaki kargaşalıktan faydalanarak korkusunun belirtisi olan duvar'ını aşmış, Türkelini talan etmiş, çok sayıda insan öldürmüş, bayındır ülkeleri yakmış, yıkmıştı. Cengiz, bütün uruk başbuğlarını topladı. Karakurumda böylecesine bir Kurultay daha görülmemişti. Dedi ki:

«— Çin Hakanı, tümümüzün atalarına kötülük yaptı. Şimdi hesab günü geldi. Eğer ben, Tanrının bana esirgemediği gücü böylecesine kullanmazsam, yüzüm kara olur. Öcümüzü alacağız ve Hıtay'ın bir daha üzerimize çullanmasını önliyeceğiz.»

Türkler, Su-Çeh soyunun bu Padişahına **Altan Han** derlerdi. Kurultayın ihtiyarları dediler ki:

«— Güzel dersin. Elbet Tanrı bu gücü bize verdi, atalarımızın uğradığı haksızlıkları düzeltelim diye... Amma töremiz önce barışı ister. Altan Han'a elçi gönderelim. Eğer baş eğmezse kılıçlar konuşsun.»

Cengiz Han, Çakar Hoca'yı Çin'e gönderdi. Aklı çevreyi tutan bu aksakal, Çin Hakanına varıp Cengiz'in şu önergesini iletti:

Leon Kahun'a göre: Timuçin (Cengiz Han) ve kayıblardan haber veren Gökçe.
(Türkler, İslâmiyeti kabul etmeden evvel, Şamanlığın inanç ölçüleri içinde, BİR ve YÜCE TANRI'ya inanır idiler. Türk'ün mizâç ve yaradılışında tabiat aşkı, Tanrı'nın yarattığı dünyanın benzersiz güzelliklerine, engin denizlerine, başı daima dumanlı yüce dağlara, güneşe, aya, yıldızlara hayranlık duygusu vardı. Türk'lerin yaşadıkları yerlere verdikleri adlar arasında gerçekçilik duygusu olduğu kadar tabiatın yüce varlıklarına olan bağlılık nesiller boyu devam etti. Ruhun ebedîliği ve aşırı duygulu kişilerin ön-sezileri Türk'ün değer verdiği his idi. Cengiz'in hayatında da böyle bir Gökçe vardı.)

«— Tanrı bana yürü dedi. Bunca ülke benimdir. Yeryüzünün Hakanlığı bana lâyık görüldü. Sen ki Altan Han'sın. Ünümü elbet duymuş olman gerekir. Beni ulu Hakan

bilirsen, bize ettiklerini düzeltirsen, ülkelerimiz barış içinde kalır. Eğer bu dediklerime hayır dersen işte er meydanı. Sınaşırız: Bakalım Yüce Tanrı devlet tâcını kimin başına, tutsaklık ezgisini de kimin omuzuna kor.»

Çin Hakanı bunları dinleyince öylecesine kızdı ki, handiyse Çakar Hoca'nın başını vurduracaktı. Kükredi:

«— Var git Cengiz'e söyle... O beni alt ettiği Türkmen Beyleri mi sanır? Benim askerim meydanlara dizildi mi insan gözü âciz kalır. Rüzgâr yönünü değiştirir. Gemilerim bin kere on asker alır. Atlılarım yola düzülünce dört mevsimin otu yetmez. Ben Cengiz'le dövüşmeyi aşağılık sayarım. Benim bir tek kumandanım onu yüz kere on sınır kalesinden dilediğinin burcuna asar.»

Çakar Hoca akıllı kişiydi. Çin Hakanına karşılık vermedi, izin istedi, geldiği yere döndü amma, yolda, Hıtay'ın yollarını, konaklarını, dağlarını, sularını güzelce görüb akıl defterine yazdı. Sonra gördü ki, Hıtay'da söz sahibi olanların içleri çökmüş. Yiğitlik masal olmuş. Halk dertli. Anladı ki, böylesine bir ülke iyilik ve genlik getirecek bir davranışın içine katılabilir, ona gönülden karşı komaz. Çinliler, Türklerin geçmiş yüzyıllarda kendilerine nasıl egemen bir ulus olduklarını da unutmamışlardı. Türklerin düşkün zamanlarında yapılmış olan haksızlıkların korkusu da yüreklerinde idi. Çakar Hoca'dan bunları dinliyen Cengiz Han, uzun uzun düşündü. Han, böylesine büyük işlere karar vereceği zaman, Gökçe'ye danışırdı. Tanrının buyruğuna gönlü açık olan Gökçe, ona dedi ki: **«— Bu senin başardıklarını kim yaptı? Demek ki, senin yolun Tanrının izni üzerinde. Kan dökücü olma. Acunu bayrağın altına aldığın zaman, halka kemlik değil, iyilik yap. Eğer Çin'i sen alt etmezsen senden sonrakilerin yüreğine korku yerleşir. Senin ulusun bugünü yüzyıllardır bekledi. Yürü yiğitim... Yolun açık olsun...»**

★ — GÖK MOGULLAR ÇİN İÇİNDE :

Cengiz Han, buyruğu altındaki bütün uluslara haber saldı. Oğulları Sabotay Noyan, Cebe Noyan gibi ünlü komutanlar beraberinde idiler. Karakurum'daki unutulmaz şölenden sonra, Moğul Orduları yıldırım gibi Hıtay'a girdiler. Çin Hakanı, Kül Dağı ile Fu Dağı arasındaki dar geçidi, tümü demir zırhlı askerle doldurdu. Öylece ki, bunlar ö-

Hasan Sabbah ve Harzemşahlar

Elinizdeki sayıdaki olaylar, Türklük ve Müslümanlığın kaderini çizerken, dünyanın gördüğü en büyük anarşist gizli hareket olan Batınilik, bütün Asyayı kasıp kavuruyordu: Bu yıllar, Hasan Sabbah'ın Elemut kalesinde fedaîlerini yetiştirerek dünyanın dört bir tarafına saldığı zamandır.

Dünyayı kan ve ateşe vermek, büyük kuvvetleri birbirleriyle çatıştırarak eritmek, insanlığı arkasından gidecek çapta Lider'lerden yoksun bırakmak, şahsiyetini büyük hareketler başarabilecek kadar öne geçirebilenleri fikir ve siyaset alanında tasfiye edemezlerse zehirle, hançerle ve hatıra gelebilecek her çeşit vasıta ile öldürmek, bunun için de, hiç bir tehlikeye gözünü kırpmadan atılacak «fedaî» ler yetiştirerek çevreye dehşet salmak, arzuladıkları hayat düzeni kuruluncıya kadar mücadeleden vazgeçmemek, Batınî'liğin yolu idi. Harzemşahlar'ın bilhassa Mehmet Töküş devrinde İsmailî Batınîlik, bütün kuvvetlere hâkim duruma geçmişti. Moğullarla olan savaşı da bu gizli kuvvet hazırlıyordu.

İsmailî Batınî'lerin Lider'i olan Şeyh-ül-Cebel (Dağların Başbuğu) *Cengiz'i ve onun ünlü komutanları Sabutay ve Cebe Noyan'ı da öldürmek istemişti. Bütün başka kuvvetlerin önünde âciz kaldığı* Elemut = Kartal Yuvası *kalesini kuşatan Cebe Noyan, burayı da sildi, süpürdü ve on dört yaşındaki yeni Şeyh-ül-Cebel-i etrafındaki fedaîlerle birlikte astı. Fakat Batınî'lik sönmedi. yayıldı, gizli kuvvet olarak beden-lerden fikirlere el attı, nihayet 18 inci yüz yılda, Nihilizm, Anarşizm gibi adlarla Doğu'dan Batı'ya geçti: Dâvâsını da DİN'den ayırdı, POLİTİKA'ya verdi.*

Tarih, gerçekten bir tekrarlamadır...

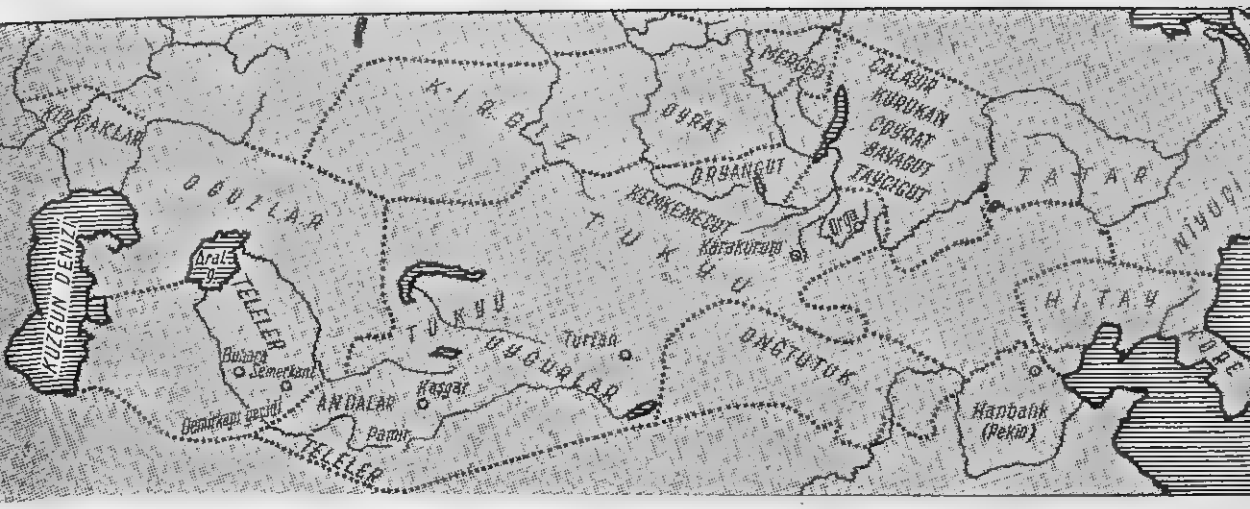

Cengiz Han Türk - Moğul İmparatorluğunun ilk on yıl sonundaki sınırları. Bundan sonraki devrelerde bütün Asya'yı içine alan bu sınırlar daha genişliyecek ve Rusya ortadan kalkarak, Moskova - Novograd Knezliği Altın - Ordu devletinin kesin egemenliği altında eriyecektir. Bugün bu topraklarda, Asya'nın ve Avrupa'nın en geniş toprakları olan iki devlet yaşıyor: Rusya ve Çin. Onlardan arta kalan yerlerde de bir çok küçük devletçikler...
(Ünlü İngiliz tarihçisi Wels, bu asırlara **Türk - Moğul Yüzyılları** adını verir. Bu yüzyıllar, bir çoklarının sandığı gibi, sadece at üstünde geçen çapul devri değildir: Teşkilât, organizasyon, medeniyet, idare ve temsil unsurları bakımından eşine dünya tarihinin rastlamadığı bir devir idi. Kendi ölçüleri kıymet vasfını muhafaza ettiği müddetçe dünyaya yön verdi ve sonra devrini tamamladı. Temel olduğu yerde duruyor.)

lecekler, amma Türk atları bu demir ölüler üzerinden kayarak başkaca yolu olmıyan geçidi aşamıyacaklardı. Çin Hakanı, burayı savunacak olanlara iki ellerinin alacağının on keresi altın dağıtmıştı.

İlk büyük savaş Beş-Balık önlerinde oldu. Savaş iki gün iki gece arasız sürdü. O-luk gibi kan aktı. Sonunda Cengiz Han öyle bir utkuya erdi ki, seksen iki şehir, yüz yetmiş kale aldı. Çin Hakanı bu bozgunu öğrenince, dar geçide kendisi gelip komuta etti. Cengiz sonucu alma direncindeydi. En seçkin askerleriyle doğruca Çin Hakanının üzerine yürüdü. Burada da pek çetin savaşlar oldu. Cebe Noyan, Çin ordusunun ardına düşmüştü. Çin Hakanı, kaçmaktan başka yol bulamadı. Canını zor kurtardı. Han-Balık **(bugünkü Pekin)** şehrine kapandı. Cengiz, Cebeyi dört tarafı aşılmaz duvarlarla çevrili Han-Balık'ı kuşatmıya bıraktı, kendisi kuzeye Sabotay Noyan'ı güneye döndürdü, o uçsuz bucaksız Çin memleketinin ulu şehirlerini bir bir elde etmiye başladı. Kim karşısına çıksa tepeliyor, eziyordu. Kendisine kulluk dileyenlere bağışlık veriyordu. Moğul türesi, Çin'e de baysallık getirmişti.

Han-Balık'a kapanan Çin Hakanı, kızını Cengiz'e gönderdi. Barış istedi. Cengiz barışı kabullendi. Çin Beylerinden bazılarının barışı istememesi, görüşmeleri sonuçsuz bıraktı. Savaş yine başladı. Bu sefer Çin Hakanı da barış isteğine pişman oldu. Var gücüyle savaşa girdi. Han-Balık önünde iki aya yakın çetin savaşlar oldu. Gök-Moğullar sonunda Çin'in Başşehrini de aldılar. Çin Hakanı, bu acıya dayanamadı. Zehir içti, öldü.

Han-Balık'da ele geçen hazinelerin sonu yoktu. Gök-Moğulların Çin seferi dört yıl sürmüştü. Bu dört yıl sonunda, Türkelinden Çin içine kadar o yıllarda bilinen dünyanın yarısı Moğulların eline geçmişti. Tankut'ların yaşadığı buzlu yerler de ele geçti. Artık bundan ötesinde insan yaşamıyordu. Cengiz kendisine bu utkuları öncesinden söylemiş olan Gökçe'ye haber salamadı. Çünkü Gökçe Tanrıya kavuşmuştu.

Naymanların Başbuğu Tayang Han öldükten sonra, yerine geçen oğlu Köçlük, Harzem Şahı Mehmet Töküş'den yardım görmüş, Gür-Han'la da elele vererek Cengiz'i ardından vurmak için hazırlıklar yapıyordu. Cengiz, en ünlü komutanı Cebe Noyan'ı Küç-

lük'ün üzerine gönderdi. Cebe Noyan'la Köçlük Bedhaşân vâdisinde büyük bir savaş yaptı. Onu yendi, karlı dağlarda kovaladı. Köçlük üç kişi ile kalmıştı. Cebe Noyan kendisini sıkıştırınca, yiğitçe vuruşa vuruşa öldü. Yanındakiler de tutsak olmamak için kendilerini öldürdüler. Bunlar gömülürken, birisinin Köçlük'ün karısı, Tokta Beyin kızı olduğu anlaşıldı. Cebe Noyan bu yiğit kişilere, şanlarına lâyık anıt-mezarlar yaptı.

★ — CENGİZ, MAHMUT YALAVAÇ'I SULTAN MEHMET HARZEMŞAHA GÖNDERİYOR :

Şurası gerçektir ki, Cengiz, Harzemşâhlarla savaş istemedi. Pek güvendiği ve İslâmın bilginlerinden özü sözü doğru Mahmut Yalavaç'ı, Harzemşah'a gönderip dedi ki: **«— Tanrı, Doğudan Batıya, güneşin çıktığı yerden kaybolduğu ülkeye kadar tüm yerleri bana verdi. Sen benim oğlum ol, iyilik yolunda yürü. Müslümanlar rahatta olsunlar.»**

Mahmut Yalavaç uz kişi idi. Bilirdi ki, eğer Cengiz isterse Harzemşâhları devirir. Bir çok Müslüman kanı akar, Türk ölür. Elinden geldiği kadar gerçeği anlatmıya çalıştı. Amma ne ki, Harzemşâh Sultanı Mehmet Töküş, gerçeği görmez olmuştu. Bir gün Mahmut Yalavaç'ı huzurunda kimse olmadan kabul etti. Halvet oldular. Ona dedi ki:

«— Sen Müslüman kişisin. Bana Allah ve Peygamber adına yemin et ki, Cengiz Hanın Çin'i ele geçirdiği doğru mudur?»

Mahmut Yalavaç, yemin etti, sonra da dedi ki:

«— Sultanım... İnan ki, bana, Cengiz bütün ömrü boyu yalan söylemedi. Hıtay elini, baştan sona elde etti.»

Sultan Mehmet Töküş, boyun atkısını bağlıyan dünyada eşi emsali görülmemiş inci dizisini çıkarıp Mahmud'a verdi:

«— Tanrı hakkı için söyle ki, Çin'de zafer kazandı, hile ile, kandırarak değil de savaş meydanında erlik ile kazandı. Ben duydum ki, Çin Beylerini kandırmış, kaleleri hile ile almış. Öyle mi?»

Mahmut Yalavaç, Harzemşâha gerçeği olduğu gibi söyledi:

«— Sultanım... Tümü yalandır. Bütün kaleleri, şehirleri, savaş meydanında, erce dövüşüp aldı. Böyle olmasa idi Çin Hakanı kendisini zehirler miydi? Anlarım ki, senin çevrendekiler, doğruyu gizlerler. Bunların Seni, Cengiz Hanla tutuşturmaktan çıkarları vardır. Amma sonu iyi olmaz. Zafer kimde kalırsa kalsın, oluk gibi günahsız insanların kanı akar, şehirler yıkılır, Moğulların atlarının geçtiği yerde yıllar yılı ot bitmez olur. Cengiz Han senden baysallık, barış ister. Sen buna karşı koyma.»

Harzemşâh Sultanı Mehmet Töküş, bu son sözlere kızdı, bağırdı:

«— Be Mahmut Yalavaç!.. Sen bilir misin ki benim ülkemin sınırlarını bilen yoktur. Senin Han'ın kim oluyor ki, kendisini benden ulu bilip bana «oğlum» diyor. Sen bilmelisin ki Cengiz'in askerleri, benim askerlerimin yanında ayın ışığının, güneşin ziyasına nisbeti gibidir.»

Mahmut Yalavaç, bir savaşı önlemek ve Cengiz'in taşmasına sebeb olmamak için Han'ın yanına döndüğünde iyi şeyler söyledi. Cengiz de Sultan Mehmet Töküş'den kötülük gelmeyince onunla iyi geçinmiye karar verdi. Öyle ki, o günlerde Harzemşâhdan dertlenmiye gelen Halife Nasır'ın elçilerini geri gönderdi.

Cengiz, böylece barışı korumaya kararlı iken ve Harzemşâh'a «oğlum» derken, Harzemşâh, olub bitenleri göremiyecek kadar dar görüşlü, kişisel çıkarlarına bağlı kötü kişilerin söylediklerine kapılarak, kendi yıkılmasını, kendi eliyle hazırlıyordu. Sultan Mehmet, verdiği sözden dönmüş, Gabir Han'a gizli buyruk göndermiş, Cengiz Han'ın elçilerini öldürmiye, Moğul kervanlarını vurdurmıya başlamıştı.

Oysa ki o tarihe kadar Turan ile İran arasındaki geniş ülkeler öylecesine güvenlik altında idi ki, bir adam başına altun dolu bir tabak koyub Doğu'dan Batı'ya kadar yürüse, ona hiç kimse dokunmıya cesaret edemezdi. Moğulelinde şehirler yoktu. Tüccarlar istenen malları beraberlerine alırlar, istedikleri yere güvenlik içinde giderler, satacaklarını satarlar, alacaklarını alırlardı.

Cengiz Han, Harzemşâhlar ülkesinden gelen tâcirlerin güvenliğini korumak için Uc Beylerine buyruk gönderdi, her kervanın yanına koruyucular kattı. O, bu yolu tutmuşken, Harzemşâh'ın elçilerine ve tüccarlarına yaptıkları haberi gelince, bunlara inanmak istemedi ve Mehmet Töküş'e tekrar elçiler göndermeğe karar verdi.

*
* *

Ebul Gazi Bahadır Han'ı dinlemiye devam edeceğiz.

Bu Kimdir ?

HÂFIZANIZI
VE
GÖZLERİNİZİ
HAKEM YAPARAK
CEVAB VERİNİZ:

Bu Kimdir ?

Yandaki genç erkânıharb (kurmay) zabiti (subayı) kimdir? Bu resimle bugünün çehresi arasında benzerlik, daha fazla gözlerde toplanıyor: Aradan geçen altmış beş yıl, çehrede ve bedende bir çok değişiklikler yaptı, fakat bakışlar aynı...

Şu kadarını söyliyelim: Bu klişenin sahibi, son kırk yılın hâdiselerinde, adını daima ön plânda duyurdu.

Lûtfen hafızanızı hakem yaparak ve bugününü gözleriniz önüne getirerek cevap veriniz:

Bu Kimdir ?

NOT:

Beşinci sayımızdaki (BU KİMDİR?) sahifemizdeki genç, yatılı yüksek tahsil talebesi, İstiklâl Marşı şairi Mehmet Âkif Ersoy'dur. Malûmdur ki Mehmet Âkif, Halkalı Baytar Mekteb-i Âlisi mezunu, yâni veteriner hekim idi. O klişede kendisini, Veteriner Fakültesi öğrencisi olarak görüyoruz.

BİR CESARET MESELESİ

★ — ESERİN SAHİBİ VE SONRASI...

Milli Mücadele, Türkiye Birinci Büyük Millet Meclisinin eseridir: Bu Meclise girebilmek, yâni «Türk milletinin meb'usu olabilmek», zaferden sonraki safhalarda olduğu gibi aranan ve özlenen netice değildi: Birinci Büyük Millet Meclisinde Türk Milletinin temsilciliğini kabul edebilmek CESARET meselesi idi: İşini gücünü kaybetmek, meşrû sayılan ve nizamî olduğu kadar işgal kuvvetlerinin, yâni dünya hâkimlerinin kendisini desteklediği İstanbul hükûmetine karşı isyan etmiş olmak, bir devlet asîsinin başına gelebilecek ve sonunda hayatını vereceği mes'uliyetler ve günahlar serisine girmek.. Birinci Büyük Millet Meclisinin mebusları böylecesine çetin dâvâlar karşısında idiler... Ve, asıl mühimi de, millete karşı vatanın hürriyet ve istiklâlinin savunması sorumluluğunu yüklenmiş olmak!..

İşte bu Meclis, zafere kadar, çalışmasına fasıla vermemek üzere vazife gördü: 23 Nisan 1920 de toplandı. 1 Nisan 1923 tarihinde, seçimleri yenileme kararı verinceye kadar işinin başında kaldı.

Millî Misak, bu Meclisin eseridir: İstanbul'da toplanan son Osmanlı Mebusan Meclisindeki Felâh-ı Vatan Grubu'nun, yâni Birinci Meclisin İstanbul'daki nüvesinin kabul ettiği bu millî yemin, Ankara'da her bakımdan mânasını buldu, şekilleşti ve Millî Mücadelenin gayesi oldu: İşte Lozan anlaşması, Birinci Büyük Millet Meclisi yerini İkinci Meclise bırakıncaya kadar geçen bu safhaların sonu'dur. Acaba, elde edilenle, elde edilmesi Türk milletine vaadedilmiş, bedeli kanla ödenmiş ve şerefle teminat altına alınmış olan arasında ne farklar vardır? Yâni eserin asıl sahibinin istedikleri ile, kendisinden sonra olabilmiş olanlar, bugüne kadar hiç mukayese edilebilmiş midir?

★ — SADECE UNUTKANLIK MI?

Bu suale maalesef müsbet cevap vermek mümkün değildir: Yâni, hükûmetin emri, kararı ve yardımı ile yazılan Lozan'a ait yarı resmî eserlerle, devlet arşivi, böyle bir himmeti esirgemiştir: Yâni, bugün, Lozan'ı terkib eden çalışmaların derli toplu, kronolojik bir eseri yoktur. Ne Lozan sırasında, ne Lozan'dan önce ve sonrasına, yâni bizzat Lozan'a ait ciddî bir eser, hiç olmazsa dökümanların ve vesikaların sıralanmış tasnifi hâlâ ortada yok!...

Bu, sadece bir unutkanlık mıdır? Sanmıyoruz!.. Çünkü, bu memlekette, hoşa gidecek, övünülecek, bir istisnalık ve mümtazlık basamağı olabilecek hiç bir şeyi ihmal etmemek, hattâ bunları icad etmek devri geçmiştir. Böyle bir mukayesenin unutulmasında daha başka sebepler aramak mantığın ve aklın yoludur.

★ — BİR TEK MİSAL :

İşte, elinizdeki derginin çıkış tarihi, Lozan sulh anlaşmasının Kırk Birinci Yıldönümüne rastlıyor. Yine, büyük törenlerle, şükranlarla, minnetlerle anılacak olan bu yıldönümü içinde, bilhassa Lozan'ın öncesi ve sonrası için, yâni, TÜRK MİLLÎ MÜCADELESİNİN GAYE EDİNDİĞİ SULH İÇİN resmî ağızlardan söylenmiş, millete vaadedilmiş olanları derli toplu veren bir emek var mı ortada? Yine yok!.. Çünkü, hakikatte böyle bir emek, kırk bir sene sonra da aşırı cesaret meselesidir. Çünkü Lozan, Millî Mücadelenin gayesi olan sulhle mukayese edilemez, çünkü Lozan, birinci safhası başladığı zaman içinde de, Büyük Millet Meclisi kürsüsünde söylenmiş, istenmiş, karara varılmış olan neticeler önünde de hudutlar bakımından da, tazminat gibi zalim istilâcıdan alınacak milletin hakkı bakımından da, Türk Milletinin harsî ve kültürel tamlığı bakımından da, vatanın emniyet ve stratejisi bakımından da eksik ve hatalıdır. Bir tek küçük misal vermekle yetineceğiz: Birinci Millet Meclisinin, Lozan müzakereleri devam ederken yaptığı toplantılardan 1 Kânunusanî 1339 (1 Ocak 1923) tarihli toplantısında, o zamanın Başvekili Rauf Beyin resmî beyanatı ile, mebusların «Millî Mücadelenin gerçek bedeli olan bir sulh anlaşmasını izah eden beyanları» nı, evet, sadece bu uzun ve heyecanlı celseyi resmî zabıtlardan ele alıp Lozan'ın getirdikleri ile karşılaştırmak yeter.. Birinci Meclis, toplantıya başlamasının onuncu gününde, zaferin sulhü'nü konuştu. Bu, bir hayâl değildi. Bütün vesikalar ve hâdiselerin kronolojik tasnifi yapılabildiği zaman, varılacak netice şudur ki, eğer Birinci Büyük Millet Meclisi, yâni zaferin sahibi olan o eşsiz Parlâmento, vazifesine devam edebilmiş olsa idi, bugünkü hâliyle Lozan'ın Meclis tarafından kabulü, yâni millî iradenin tasvibini alması mümkün olamıyacaktı.

İsbatı kolaydır: ZAFERİN SULHÜ'nü, sınırlarda, millî haklarda, gayelerde ve neticelerde tesbit ve tâyin eden hâdiselerle, elde edileni mukayese edebilecek bir emek sonunda gerçek karşımıza çıkar. Fakat bu emeği kim verecek? Üniversiteler mi? Yığın yığın Prof. lar mı? Yıllık geliri milyonları bulan «ilim kurumları» mı? Hakikatleri otantik vesikaların izahında yaparak tenkidlerini ve gayelerini ilmin ve tarihin yoluna sokmakla vazifeli olan muhalefet mi? Bir köşeye çekilip, devrinin muhasebesini yapmakla, millî hizmetinin en şereflisini yerine getirmekle mükellef olan, buna rağmen ya dedikodu yapan, ya susan, o günün mes'ulleri mi?

Bütün bunların hepsi, medenî cesaret ister: Böyle bir cesaret de, Türkiye'de, kıymetlerin enflâsyonunu önliyecek, millî hafızayı yaratacak ve hâdiseleri yeni değer kıstasına götürecek büyük, asîl, cesur ve gerçeği benimsemiş bir himmet devresi olur. Yâni vatan, hakikî kurtulma ve kurulmanın yoluna girer. Efsaneler, yerlerini, çetin olduğu kadar şerefli gerçeklere verirler.

Hangi yiğit, kendi emeğini de, böyle bir değerlendirmenin kıstasına sürecek kadar yeterlik duygusu içindedir?

★ — **VESİKALAR KAYBOLUYOR :**

Öte yandan, asıl büyük tehlike, o günler'e ait vesikaların kaybolmakta olmasıdır: Bir kere, hayat kanunları, insan ömrünü çerçeveliyen ölçüler içinde, Millî Mücadele kadrosunu durmadan aramızdan alıyor... Birinci Büyük Millet Meclisinden kala kala, kaç emektar aramızdadır? Elinizdeki derginin çıkış tarihinden şu güne kadar geçen altı ay içinde, dördü daha göçtü: Kalanların sayısını ve adlarını, derlemek için bile sıkıntı çektiğimiz üçüncü sayımızdaki listeden kendiniz takip ediniz!..

Öte yandan, Birinci Büyük Millet Meclisi zabıtlarından tam koleksiyon sayısı, emin olunuz ki, ON'u geçmez.. Evet, o sarı, arada bir kırmızı veya yeşil «biletlik» kâğıda bile basılmış olan Birinci Millet Meclisinin «hakiki» zabıtlarının sayısı ON'u geçmez... Geride asıl, gizli celseler zabıtları var: Bütün temel meseleler üzerinde Birinci Meclisin sık sık baş vurduğu bu «gizli celseler» deki fırtına havası, Millî Mücadelenin neticeleri üzerinde nasıl titiz, örnek bir didişmenin kıyasıya cereyan ettiğinin tipik ve harikulâde misalleriyle doludur. Peki!.. Aradan bunca zaman geçmesine rağmen, bu bilinmesi şart safhalar, ne zaman tarihin hükmüne intikal edecektir, ne zaman «milletin ve bilhassa yeni nesillerin hafızasının malı» olacaktır?

Sadece «canlı şâhitler» değil, bu yeri doldurulmaz, aslı tek, arşive resmen intikal etmemiş vesikalar da kayboluyor. Bütün bunlar, yarım ve noksan eserleri erişilmez merhaleler olarak göstermek, fânilere değer ölçüleri çizmek gibi tarih ve millî haklar önünde pek küçük ve basit hesaplardan gelmiyorsa, böylecesine bir boşluğu hoş görmek, akıl ve mantığın, hattâ vicdan ve vatan sevgisinin kolay kolay kabul edemiyeceği umursamamazlıktır.

Vazife, bugünkü Millet Meclisine düşüyor: 1919 la, 1923 sonuna kadar olan DÖRT YILLIK bütün vesikaları, resmî ve hususî neşriyatı birer «doküman» hüviyeti içinde neşir vazifesini alâkalı makama vermek ve neticesini almak!..

Ancak böyle bir emekten sonradır ki, bu ülkede gerçek tarihler yazılır, gerçek kıymetler değerini bulur ve hangi eserlerin, hangi ölçüde kutlanması veya hayıflanması gerektiği, efsanelerden kurtulunmuş olarak yerleşir!..

Bahsi kaparken : NETİCE!

Birinci Büyük Millet Meclisinin, Lozan sulh müzakereleri üzerindeki iki gün süren ve Başvekil Hüseyin Rauf Beyin (sayın Orbay) sekiz defa «söz aldığı» 3 Ocak 1922 (1339) tarihli toplantısından sonraki hâdiseler, Lozan'ın kabulü için seçimlerin yenilenmesine sebep olacak kadar derin ihtilâfların belirmesiyle yepyeni bir safhaya girmişti.

Bırakalım diğerlerini bir tarafa... Fakat, sadece bu iki günlük müzakerelerde, millî misak'ın gerçekleşmesine kadar, arasız toplanarak tarihî ve kudsi vazifesini şerefle sona erdirmiş olan TÜRKİYE BİRİNCİ BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'nin seçimleri yeniliyerek, artık «tek fırka» sistemine girmiş olan Halk Fırkası ekseriyetinin kabul edebileceği bir anlaşma ile Meclisin tasdikine sunulan Lozan'ın «getirmesi beklenen» ler «getirebilmiş oldukları» arasındaki kıyaslamayı yapmanın günü acaba gelmemiş midir?

Tekrar edelim: Bırakalım diğerlerini... Birinci Meclisin, tarihini yukarıda verdiğimiz iki «unutulmaz toplantısı» nda, Türk zaferinin bedelinin ne olabileceği uzun uzun, çok zaman heyecandan Meclis salonunu ayaklandıracak hava içinde ortaya konulmuştur: Hudutlar içinde Garbî Trakya, Musul, On İki Ada, Hatay, Haleb'in kuzeyi vardır. Kıbrıs'dan, hattâ Yemen'den bahsedilmiştir: Kimisinden **Anadolu'nun devamı** olarak, kimisinden, meşrû ve tarihî mirasçısı olduğumuz Osmanlı İmparatorluğunun hakları bakımından...

Kırk yıl sonra «neticeler» üzerinde dururken şu gerçeği kabul edelim: Bir hakkı, o hakkın sınırları içinde eksiksiz alabilmek başka şey, o günün şartları içinde yapılması mümkün olanı yapabilmiş olmak başka şeydir.

Biz, ikisini birbirine karıştırma kolaylığı içinde, günün ve şartların getirdiklerini asıl haklarımız sayıyor ve sonra da illetlere başka sebep arıyoruz: İşte millî hudutlar, işte kendi kaderine terkettiğimiz milyonlarca Türk, işte Patrikhane, işte kendi kendimize yarattığımız «Yunan Uyruklu» lar ve işte nihayet Kıbrıs... Ve, Makarios'a lüzum kalmadan silinip gitmiş olan milyonlarca ırkdaşımız... Millî Misakı mânada ve gayede zedeleyen hududlar!..

Sonra da bunları konuşabilme korkusu = **Kırk yılın neticesi!..**

Uceymi Sadun Paşa ve ÇÖL'deki kahramanlık destanı

Bu sahifelerde, meraklı bir hâtırasını dinlediğimiz sayın Hamza Osman Erkan, büyük Türk - Kafkas mücahidi Şeyh Şamil'in torunudur. Yukarıki klişede gördüğümüz on altı yaşındaki delikanlılık çağında, Teşkilât-ı Mahsusa'da vazife aldı, 1914 den 1918 e kadar dört yıl, en tehlikeli vazifeleri cesaret ve basiretle yerine getirdi. Milli Mücadeleden bugüne kadar da, çeşitli memleket hizmetlerinde vazife gördü. Elli yıldır, durup dinlenmeden, vatan emrinde geçen ömrünün bâkir hâdiselerini, zengin arşivinden değerlenmiş vesikalarla, dinliyeceğiz. Memleketin huzur ve selâmetinin şahsî fedakârlıklara bağlandığı günlerimizde, bu çocuk çağından başlamış hizmetler serisinin, elbette ki ibret ve merakla dinlenecek safhaları vardır.

★ — **ÇÖLDE BİR DOST :**

Birinci Dünya Harbinin ilk haftalarında, (Teşkilât-ı Mahsusa) hücum taburları Reisi kurmay yarbay Süleyman Askerî Beyin maiyetinde Kafkas cephesine gitmek üzere iken vak'alar ve hâdiseler bizi Irak'a sevketmişti.

Müntefik mutasarrıflığının merkezi olan Nasırıyeden Nuhayle çöl karargâhına Ferhan isminde yerli bir kılavuzun delâletiyle ve bir kaç Kerküklü jandarma ile birlikte vazife ile gidiyorduk. Nuhayle mevkiinde setir kuvvetlerimiz kumandanı yarbay Seyfullah Beye ve aşairi teşkilâtlandırmak vazifesiyle yanında bulunan (Teşkilât-ı Mahsusa) subaylarından Fatihli Lûtfi Beye (*) merkezin gizli bir emrini ve bir miktar da para götürüp avdet edecektik.

Yolculuğumun üçüncü günü idi, çok sert bir kum fırtınası esiyordu. Mukabil taraftan kum rüzgârının içinden bir süvari müfrezesinin bize doğru gelmekte olduğunu gördük.

— Aşiret atlıları.

— Hayır, süvari, asker.

Diye tahminlerde bulunurken, atlılar müthiş bir kum rüzgârı şeklinde bir kaç saniyenin içinde yanımıza yaklaştılar.

Bunlar, tahminen otuz yaşlarında, kibar yüzlü, buğday çehreli, parlak siyah gözlü, çok zeki bakışlı, nahif, zayıf bir aşiret reisi ile muhafızları idi. Mütekabilen durduk, selâmlaştık ve bir an sükût içinde bakıştık. Genç aşiret reisi, çok tatlı bir sesle bir arzumuz olup olmadığını sorduktan sonra büyük bir tevazu ve nezaketle:

— Bana bir emriniz var mı? Müsaade ederseniz yanınıza adamlarımdan bir kaçını tefrik edeceğim, dedi ve sonra eliyle selâm işareti vererek hızla ayrıldı. Kim olduğunu iyice bilmediğim bu kibar (Çöl şövalye) si kayboluncaya kadar arkasından manyetize olmuş bir halde baka'kaldım ve yanımdaki kılavuz (Ferhan) a sordum:

— Kim bu adam?

Bedevî arkadaşımız mukabele etti.

— (Arzı Müntefik) müntehalarına (Necid) hudutlarına kadar ahkâm ve emirleri kayıd-

(*) **Geçenlerde vefat eden general Lütfi Suğman..**

sız ve şartsız câri olan Şeyhlerin Şeyhi Emir (Uceymi Sadun) işte budur. Emir Sadun Paşanın oğludur. Asalet, servet, mertlik ve şecaatile bütün Irakta meşhurdur.

Bağdattanberi menkıbe ve hikâyelerini işitmekte olduğumuz, düşman kuvvetleri ileri karakollarının rüyalarına giren ve uykularını kaçırarak dehşet uyandıran Müntefik aşiretleri reisini o gün ilk defa görmüş oluyordum.

Konuşmalarına, tavrındaki yumuşaklığa baktım da hakkında mübalâğaya varan şekilde sayılıp dökülen methiyelerle esatiri bir cengâver kılığına sokulan genç bu mu? diye düşünmüştüm.

Vakta ki harb meydanında, ateş tufanı içinde, yelelerini şahlandırmış nasıl korkunç bir aslan kesildiğini, nasıl bir şimşek gibi parladığını, kendisinden bir kaç misli üstün düşman kuvvetlerini, maiyetindeki cengâver süvarileriyle nasıl tarumar ettiğini herkes gibi görünce gözlerime inanamıyacağım geldi. Hayretten hayrete düştüm. Müntefiklilere hak verdim. Bu asil çöl çocuğu cidden şahamet, sadakat ve hamasetin bariz bir timsalidir. Hakkında ne söylense ve ne methiyeler yazılsa sezadır. İşte bu satırları, Birinci Dünya Harbinin bidayetinden sonuna kadar, malını, mülkünü, efrad ve ailesini ve her şeyini feda ederek Türk saflarında kahramanca mücadeleye devam ve harbden sonra da Türkiyede yerleşmek suretiyle teferrüd ve temayüz etmiş olan (Uceymi Paşa) ya hasretmekle kadirşinaslık vazifemizi biraz geç de olsa, ifa etmiş oluyorum.

★ — ÇÖL ŞÖVALYESİ :

Yukarıda da söylediğim gibi, cüretkârane bakışlariyle düşman kıtalarının rüyalarına giren ve mütemadiyen tâciz eden bu kahraman kabileler reisinin muharebe esnasındaki heybetli tavır ve hareketlerini hakikaten esatirî kahramanlara benzetiyordum. Bu çöl şövalyesinin miğferi, zeytinyağı sürülmüş gür saçları, zırhı da düz ve beyaz elbisesi idi. Asil küheylânına bu sade kıyafetle biner ve pürsilâh aşiretinin başında muharebe meydanına yıldırım gibi inerdi.

Basra'nın tahliyesinden sonra anavatanla irtibat ve münasebetleri tamamen kesilmiş olan ve çok faik kuvvetler karşısında kahramanca müdafaalardan sonra merkezden verilen emir üzerine çekilmek mecburiyetinde kalan fedakâr cenup müfrezemizi kuş uçmıyan ve kervan geçmiyen ıssız bir çölden geçirerek muhakkak bir esaretten kurtaran Uceymi Sadun Paşadır. Müfrezemizin bu çöl ricati başlıbaşına bir maceradır. Müfreze kumandanı kurmay yarbay Trabzonlu Âdil Bey pek müşkül ve buhranlı bir vaziyete düşmüş, yanıbaşında müthiş bir karışıklık ve anarşi içinde çalkanan (Basra) şehri, önünde su basmış büyük bir saha, solunda pek yakın bir mâziye kadar hükûmete karşı silâha sarılarak isyan eden (Zübeyir) ve civar halkı, gerisinde ilerlemekte olan tehditkâr düşman kuvvetleri vardı. Bu çok müşkül durum karşısında tedbirli kumandan yegâne ümidi Uceymi Paşanın gösterdiği çöl yolunda buldu ve hemen hareket emrini verdi.

Uceymi Sadûn Paşa, Birinci Dünya Savaşında, İngilizlere, Osmanlı Türklüğüne bağlı merd bir insanın neler yapabileceği yolunda kahramanlık ve fazilet dersi verdiği günlerde, Irak Şeyh-ül Meşayih'i kisvesi ile.
(Resmin üstünde şöyle diyor: Birinci Dünya Harbinde Çöl Mücadelelerinde yanımda kahramanca savaşan çok sevdiğim kardeşim Hamza Osman Beye yadigârımdır.)

Talihsiz müfrezenin önünde hayattan tamamen hâli (150) kilometrelik bir çöl yolculuğu, bir ikinci (Sahrayı Tih) seyahati belirmişti. Irak kuvayi müdafaasının âkıbeti meç-

Emîr Uceymi Sadûn Paşa, Hamza Osman Erkan'la, 1959 senesi yazında. Bu, rahmetlinin son resmidir.
(İhanetler ve vefasızlıklar içinde, Uceymi Paşa gibi, son nefesine kadar Türklüğe sadakat ve civanmertlikle bağlı kalmış, İmparatorluğumuzun en buhranlı günlerinde kendisine vaadedilen çok câzip ve karşısında kolaylıkla dayanılmaz imkânları tereddütsüz reddetmiş bir insanın adının ve himmetlerinin tarihin meçhulü kalması ne hazindir... Hain ve asî Şerif Hüseyin Paşayı biliyoruz da, onun ihaneti karşısında sadakati âbide gibi yükselmiş olan Uceymi Sadûn Paşayı lâyıkı gibi tanımıyoruz...)

hul bu bakayası günlerce aç susuz bir çok güçlüklerle mücadeleden sonra nihayet (Nasıriye) ye varabildi ve bu suretle kurtulmuş oldu.

Ricat esnasında ordugâhtan eşya çalan bir kaç bedeviyi Uceymi Paşa adamları vasıtasiyle bulduranak umumun müvacehedinde kendi tabancasiyle öldürdü. Basra önlerinde (Şuaybe) muharebesinin ikinci günü idi, düşman süvarisinin âni bir ihata tehlikesine karşı, Irak ve havalisi umum kumandanı Süleyman Askerî Bey, daha evvelden (Basra - Şuaybe) yolunu kesmeğe memur ettiği Uceymi Paşadan istimdat etti. Uceymi tam zamanında hızır gibi imdada yetişti ve maiyetindeki atlılara gür sesle hücum emrini verdi.

Koca Müntefik kahramanının cidden emsali nâdir görülen bu cüretkârane hücumu, kıtaatımızı ve kumandanın karargâhını muhakkak bir tehlikeden kurtarmış bulunuyordu. Yıldırımla vurulmuşa dönen düşman süvarisi de bu korkunç ve müthiş fırtınadan çekinerek geri çekilmişti. Başka bir gün de müsademe meydanına süvarileriyle geç yetişen akrabalarından birisini, rövolverle ateş ederek yaralamıştı.

İngilizler Basra'yı işgal ettikten sonra Uceymi Paşaya bir mektup göndererek Türklerden ayrılıp, Iraka kurtarıcı olarak gelen ordulariyle teşriki mesai ettiği takdirde istiklâlini aldığı zaman Irak tahtının uhdesine tevdi edileceği vâdolunuyordu. Büyük Britanya hükûmeti fahimesi namına yapılan bu teklif, Uceymi Paşanın, 24 saat sonra İngilizlere yaptığı müthiş bir baskınla cevaplandırılmış oluyordu.

İşte bu asîl çöl çocuğu tâ Basra kapılarından Urfa'ya kadar ordumuzun kahraman bir muavini olarak harb ede ede çekilerek geldi.

Daha sonra da Millî Mücadelenin ilk ve felâketli günlerinde Diyarbakır'a ve oradan da Ankara'ya gelerek vatanın hizmetine koşmuş ve cenup hudutlarımızda da mühim ve unutulması küfran olacak hizmetler etmişti. Büyük zaferden sonra Urfa'da Atatürk'ün emriyle hükûmetimizin kendisine verdiği bir çiftlikte ziraatle iştigal ettiğini işitmiştim.

★ — **SENELER SONRA...**

Seneler sonra Uceymi Paşaya Ankara'da rastgelmiştim. Üstünde setre pantalon, başında fötr şapka, ufalmış sakaliyle onu âdeta güçlükle tanıdım. Yanında çok vefakâr silâh arkadaşı rahmetli —Kolordu Kumandanı— Kenan Paşa vardı.

Gençliğinin bütün zindeliği, bütün atılganlığı ve bütün varlığı içinde bıraktığım (Arzı Müntefik) in genç kahramanını, gözlerinin feri biraz kaçmış, saçları dökülmüş gördüğüm zaman duyduğum acı çok şiddetli oldu. Gözlerim nemli nemli Uceymi Paşanın açılan kollarına atıldım. Aynı acıyı o da duymuş olacak ki hasret ve melâl dolu bir bakışla hatırımı sordu, beni kucakladıktan sonra birdenbire adresimi istedi, döndü ve yoluna devam etti. Onda yıkılan, kırılan bir hal vardı.

Arkasından uzun uzun hürmet ve minnet dolu yaşlı gözlerimle bir müddet takip ettim.

Lavrens, Sanıklar ve Hainler

İngiliz altınını, Osmanlı İmparatorluğunu yıktıktan sonra kurulacak devletlerin tâc ve tahtı ile birleştirerek ihanetler ve hiyanetler devrini açan meşhur casus Lavrens de, hâtıralarında, Uceymî Paşa'dan bahseder: Kırgın, kızgın, kindar; fakat gıbta ve hattâ hayranlık duygularıyla... Şimdi onu dinliyelim:

«— Şerif Hüseyin isyan hazırlığını tamamladığı zaman, Hicaz'da ve Irak'da, bu ayaklanmaya karşı Türklerin safında olan yegâne adam, Irak Şeyh-ül Meşayihi Ucey mî Sadûn Paşa idi. Şöhret ve nüfuzu Irak'ın sınırları dışında da hissedilen bu zatın hangi şartlar içinde Türkleri terkedebileceğini öğrenebilmek için Şerif Hüseyin Paşanın oğullarından Emîr Abdullah'ı kendisiyle temasa memur etmiştik. Emîr Abdullah bu vazifeyi kabul etmek istemedi:

«— Uceymî Paşa'ya bunu teklif edebilmek tehlikelidir. Bize iltihak etmiyeceğini biliyorum. Kendisinin Türklere sadakat ölçüleri, bizden öğreneceklerini olduğu gibi ortaya dökecek kadar da kuvvetlidir. Sonra hâlimiz ne olur?» dedi. Buna rağmen, babasının ısrarıyla, Uceymî Paşa ile temasa geçti. Bizim namımıza ve Şerif'in adına, Irak ve Hicaz'ın en nüfuzlu insanlarından birisi olabilme ve hatıra gelebileceklerin en tatminkârı olan miktarda, da servet teklif etti. Tabii bunların asıl sebebi de, Arabların hakkı olduğuna inanılmış istiklâl ve ayrı devlete kavuşma ümidleri idi.

Ben ilk zamanlarda, Şerif Hüseyin ailesinin hâdiseyi olmaz göstererek bu delâletten de menfaat temin etmek yolundaki bir plânları olarak karşılamıştım. Bu sebeple kendi vasıta ve imkânlarımla da ayrıca teşebbüse geçtim. Neticede Emîr Abdullah'ın düşündüklerine hak verdim. Uceymî Paşa kendisine, doğrudan doğruya teklifi yapamıyarak, emin olduğu bir vasıta ile başvuran Abdullah'a:

«— O hain elime geçmesin. Bir insan sadakati bilmiyebilir. Fakat kendi ihanetini başkasında düşünmesi için sebep lâzımdır. Ona bir gün, böyle bir teklifi bana yapabilme cesaretini nereden buldu, bunu ona soracağım.» demişti.

Bu, Arab Yarımadasında Osmanlı Türklerinden ayrılma hareketinin tek istisnası olarak kaldı.»

* * *

Uceymî Paşa, merd, sadık, faziletli, kahraman bir insan olmanın şan ve şerefi içinde hayata gözlerini kapadı: Kendisine ihanet teklif eden Emîr Abdullah ise, bir «vatandaş»ının hançeri altında can verdi...

★★★★★★★★★★★★★★★

Ölüm ve ateş içinde savaşan yiğitler arasında geçirdiğim günleri, onun şerefli mâzisi, fedakârlıkları ve hizmetleri bir an içinde hayalimden geçti ve dudaklarımdan gayriihtiyarî şu cümle döküldü:

— Unuttuğumuz kahraman...

Uceymi Paşa, 1960 yılında Ankara'da hayata gözlerini kaparken, geride çok şerefli bir mâzi bırakıyordu.

Bu çöl destanını; kadirbilir Büyük Atatürk'ün Irakın bu asil çocuğuna Amasya'dan göndermiş oldukları tarihî kıymet ve ehemmiyeti haiz bir mektuplarından almış olduğum ve bugün pek çok mâna ifade eden, bazı parçalarla bitiriyorum.

Irak Şeyhülmeşayihi Uceymi Paşa Hazretlerine

«— Diyarbekire teşrifinizi istihbar ile, harbi zailde, ikinci ordu kumandanlığı ile Diyarbekirde ve dördüncü ordu kumandanlığı ile Halepte bulunduğum zamanlarda nesli necibinize hâs olan evsafı merdanelerini duymuş, minelgıyap şahsiyeti muhteremelerine karşı büyük bir muhabbeti kalbiye hâsıl eylemiştim. Bütün cihanı islâmın iki gözbebeği olan (Türk ve Arap) milletlerinin iftirak yüzünden ayrı ayrı zayıf olması, ümmeti Muhammed için şanlı bir halde buna karşı elele vererek ümmeti Muhammedin hürriyet ve istiklâliyeti uğrunda mücahede eylemek bizler için farzı ayındır.

Unsurların sufuf ve an'anatını siyanet ile istilâcıların esaretinden tahlisi giriban eylemeğe mücahedatınızda zatı necibaneleriyle beraber olduğumu arzederim. Bu baptaki mütalâalarının 13 üncü kolordu vasıtasiyle iş'arı suretiyle müdavelei efkâr etmeyi reyi necibanelerine terk ile takdimi ihlâs eylerim efendim.»

15 Haziran 1335
Üçüncü Ordu Müfettişi
MUSTAFA KEMAL

Bu mektubun fotokopisi bu yazıların nâçiz muharririnin koleksiyonunda mahfuz bulunmaktadır.

ANADOLU İHTİLÂLİ

★ — **BİR KİTABIN ADI :**

Cumhuriyete vücut veren Kurtuluş Savaşına ait ilk eserler, 1933 de, Onuncu Yıl dolayısiyle yayınlandı. Hazırlık komitesi, kimlerden, hangi konular üzerinde çalışmalarını istediğini önceden tesbit etmiş, Cumhuriyet Halk Fırkası Umumî Kâtipliği yedinci bürosu, sayısı dokuzu bulan bu «eser» leri baştırmıştı. Aralarında, rahmetli Neşet Halil Atay'ın, «**Birinci Meclis ve İnkılâp**» adlı on iki formalık kitabı da vardı. Büyük Millet Meclisi matbaasında basılmış olan kitabın ilk hazırlanışında adı **Birinci Meclis ve İhtilâl**» di. İHTİLÂL tâbiri, Parti'nin yedinci bürosu şefleri Necib Ali Küçüka ve Hakkı Tarık Us rahmetlilerin dikkatini çekmiş, «**daha yüksek kademelerin de tasvibi ile...**» İHTİLÂL, yerini İNKILÂB'a bırakmıştı.

Rejim ve devrimlerle ilgili yayınların, konu bakımından bir **ihtilâl** anlamına ne kadar yanaşırsa yanaşsın, bu kelimeyi kullanmaktan çekinme duygu ve kaygusu, uzun zaman devam etmiştir. 1935 de, **ihtilâl** kelimesinin mukabili olarak Sözlüğe alınan **Devrim** «révolution» karşılığı olarak yerleşince, évolution mukabili **evrim** olmuş, bütün bu çabalar içinde **ihtilâl** tâbirinden —mümkün olduğu kadar— uzak kalma gayreti güdülmüştür: O yıllardan, **beyaz ihtilâl** tâbirinin politika deyimleri modası olduğu çok partili devre kadar Türk Millî Kurtuluş hamlesinin safhaları için olduğu gibi, ondan önceki veya sonraki olaylar üzerinde de «**ihtilâl**» tâbiri yadırganan ifade sayılagelmiştir. Bu gerçeğin tipik tecellisi de, son elli yılın bibliyografyası içinde, **ihtilâl** konularını doğrudan doğruya kucaklıyan eserlerde bile kelimeye pek ender rastlanılmış olmasıdır.

★ — **ANADOLU İHTİLÂLİ :**

Bu dikkat aynı zamanda, Millî Kurtuluş mücadelesine bir «**coğrafî sınır**» çizmek cesaretinden uzak kalma dikkati ile muvazî gitmiştir: Umumî temayül o idi ki, 1919-1923 devresi, bütün İmparatorluğa şâmil uyanış ve derleniş - toparlanışın, dünya hâdiseleri içinde tarihî determinizm'in tabiî sonucu olarak sayılmalıdır.. Bu tarif ve benimseme, hem kolay, hem de şeklî mantığı daha çok tatmin eder tefsir idi.

Sayın Sabahattin Selek'in geçen yıl çıkan «Anadolu İhtilâli» adını taşıyan eserinde ise, (Millî Mücadele: 1 — Anadolu İhtilâli) adı, muharririn, Anadolu'yu, bir **coğrafî saha** olarak değil de, Batı Türklüğünün Yakın - Doğu'daki millî vatanı olarak benimseme fikrini anlatıyor. Eğer teşhisimiz doğru ise, bu, Türk Ocakları ile başlıyan Türkçülük anlayışının fikrî alanda artık bir tetkik ve teşhis ünitesi olacak kadar gelişmiş olduğunu anlatır.

320 sahifelik kitabın seri'nin birincisi olduğunu anlıyoruz: Mevzuların kronolojik seyri odur ki, muharrir, daha sonraki cildlerde «Anadolu İhtilâli» olarak vasıflandırdığı 1918 den sonrasının ideolojisini ve tatbikat neticelerini de incelemiye kararlıdır. Bu ihtimal gerçekleşirse elbette ki, böyle bir himmetin sağlam mesnedli olabilmesinin şart koştuğu derinlemesine emek bakımından olduğu kadar, rejim çalkantılarının kıvrandırdığı ülkemizin rahat ve güvenilir bir düşünce plâtformuna erişmemizde de ışık olabilme vasfı aranılacaktır.

Ve, sanırız ki, böyle bir çabanın başarısının temel mayası da budur: Çünkü, böylesine emek, bugüne kadar iki esas kaynakdan gelmiştir: Doğrudan doğruya devletin kendi bağrındaki müesseseler, kurumlar veya üniversiteler... Üç kaynak da, ilmî muhtariyet efsaneleri içinde, varlığını «hâkim kuvvetler» e bağlamış müesseselerdir. Gerçek böyle olunca, bu tip teşekküllerin mihrakında, akademik ve tarafsız tahlil ve terkib eserleri, hatta derlemeler yapmak bile çok güç göze alınabilen himmet olur. Sayın Sabahattin Selek, böyle bir «fasid daire» içinde olmadığına göre, çabası ile, gün geçtikçe derinleşen bir boşluk içine, üzerinde emniyetle durulmıya değer bir basamak kurabilirse, son devir tarihimizin en çok muhtaç olduğu sentez'lere girebilmeye imkân hazırlamış olan anahtar-eser'lerden birisini kazandırmış olmanın rahatını duyabilir.

Muharririn bu alandaki müsbet imkânlarından birisi de, emeklerini sulandırmak ve tecessüs bulvarına indirmekten müstağnî olmasıdır: Çünkü bilinir ki, bilhassa periyodik olan tarih yayınlarımızın başlıca illeti, alâkayı sağlama mecburiyeti karşısında, tarih ilminin şart koştuğu **seviye yeterliği**'ne gözü-

nü kapıyarak, hâdiseleri romanse etmek ve merakları harekete getirme çabası içinde basitliğe inme çâresizliğidir: ANADOLU İHTİLÂLİ'nde böyle bir zorlama da yok..

★ — ESERİN YAPISI :

Birinci cildde, 1918 i terkib eden iç - dış olayların panoramik izahı içinde, gerçekten dikkatle tanzim edilmiş bir **kronolojik takib** var: Hâdiseler sıralanırken, bunların tedvin ve tekvininde ya olayların kahramanları, veya en gerçek ve güvenilir yerli - yabancı tefsir ve tesbitçilerin hükümlerine değer verilmiştir. Zannediyoruz ki, muharrir, bu tesbitleri yaparken, çok çeşitli, fakat ekseriyetle politika kokan kaygılarla ele alınmamış, dokunulmamış, fakat aslında **Kuvay-ı Milliye Devrini** örmüş bâkir hâdise ve hakikatlere de, **kendi araştırma emeği olarak** ilerideki cildlerinde yer verecektir: Çünkü, birinci cildde ele alınan hâdiseler içinde, Neo-Helenizm'le onun babası Etniki - Eterya, aşırı Arab Nasyonalizminin bilhassa mânevî alanda beliren tazyikleri, Siyonizm'in ister istemez etkileri, diğer ekalliyetlerin iftirak hareketleri ve bütün bunların temeli Türklük olan bir derlenip toparlanmada —yine gayrî iradî de olsa..— tesirlerinin tahliline, hiç olmazsa bu bâkir konu üzerinde vesikalar verilmiş olmasına rastlanmıyor. Vakıa bu boşluğun temel mazereti —yukarıda da işaret ettiğimiz gibi...— en dikkatdeğer olan bu konunun çeşitli sebeplerle meskût geçilmiş olmasıdır amma, ANADOLU İHTİLÂLİ'nin ilk ve karakteristik tesiri, **gayrının dokunmadığı ana kaynaklar'a** cesaretle parmak basabilme kudretidir. Eser üzerinde böylece iyimser bir teşhisin. ileriki cildlerde tahakkuk etmiş olduğunu görmek, sadece millî tarih kitaplığımız bakımından değil, **Türk inkılâbını telâkki ölçüleri bakımından da** yeni ve gerçek kriteryum'ların teşekkülüne yol açacaktır: Türk Millî Mücadelesinin, muharririn tercihi ile **ANADOLU İHTİLÂLİ'**nin, hiç olmazsa yüz yıl için cihanın kaderi sayılan Versay Nizamı'nı, millî kurtuluşlar devresi ile parçalama evrensel neticesini, ancak, bu ihtilâl'i terkib eden tarihî vakıaların tümünü birden ve birbirleriyle olan bağları ve tesirleri ile ele alarak teşhis ve tefsir lâboratuvarına sokmakla mümkün olacağı da günümüzün realitesidir: Bu hakikate günümüzden bir misal olarak, Kıbrıs Meselesi'nin tecellilerini dahi gösterebiliriz. Hafızalarımızda ve tarih şuurumuzda, son elli yılın olup bitenleri için tarihî gerçeklerin aydınlık hükümleri olmadıkça, aslında asla yadırganılmaması gereken neticeler, bizde beklenilmiyen emrivâkilerin ya müsbet, ya menfî intibalarına devam edecektir. Bu keşmekeş içinde, hangi ana dâvâya doğru teşhis beklenebilir?

★ — İLERİKİ CİLDLER :

Mücadele-i Milliyye ve **Kuvay-ı Milliyye** tâbirlerinin, ne zaman, nerede, hangi şartlar içinde ve kimler tarafından kullanıldığını dahi tesbit etmiş değiliz: İkinci Meşrutiyet'in sahneden çekiliş şartları ve onu takip eden devirlerin hâkim ölçüleri içinde, Türk vatanının millî bir devletten mahrum kaldığı İzmir'in işgali (15 Mayıs 1919), Büyük Millet Meclisinin toplantı günü **(23 Nisan 1920)** arasını vak'alar ve şahıslarıyla tam aydınlığa sürebilme bugüne kadar mümkün olamamıştır. Bir klişesini bu sütunlar içinde gördüğümüz sayın Sabahattin Selek, ileriki cildlerini, yerli - yabancı malûm kaynakları titiz bir emekle bağdaştırır ve «doğru» yu böylece arama himmetine, çeşitli sebeplerle el sürülememiş kaynakları da eklemek hizmetini başarabilirse, hâdiselerin tarihî gerçekleri apayrı yönlere zorladığı günümüzde, cihan içinde son müstakil Türk devletini yaratabilme yolunda kan ve emek sahiplerini şâd etmekle kalmaz: boşluktaki nesle bir de tutamak vermiş olur.

Böylesini temenni ederiz.

★★★

ÜMİDLENEBİLMEK...

Osmanlı İmparatorluğunda tarih yazan veya yazılacak tarihe doküman hazırlıyacak olan vak'anüvîs, devletin resmî memuru idi: Tâyini, Padişahın şahsî iradesine bağlı olacak kadar som ve katıksız devlet memuru...

Meşrutiyetle beraber kurulan Tarih-i Osmanî Encümeni' **nin kadrosunu da Padişah tesbit eder, masraflar da hazine-i hassa'dan yapılırdı.**

Cumhuriyette ise gerçek tarih, çok zaman, hâkim kuvvetlerin istedikleri tefsirler**den örülmüştür.**

Kuvay-ı Milliyye **tâbiri ilk defa nerede, niçin, ne zaman ve kim tarafından kullanılmıştır? Bu sahifelerde takdime çalıştığımız eserin adı olan** «Anadolu İhtilâli» **nerede, ne zaman, nasıl bir ümidin bir** tâbir içine sığınmak **ihtiyacıyla söylenmiştir?**

Bunlar dahi —gerçek olarak telkin ve kabul ettirilen ölçülerin rahatsız edilmemesi altıncı duygusu ile...— ele alınması düşünülmiyen meçhuller'**dir.**

ANADOLU İHTİLÂLİ'nde **bu nizamlaşmış sathın derinliğine inebilme çabası göze çarpıyor: Daha sonraki cildler bu ümidin bir ışığı mı, yoksa bir hasreti mi temsil ettiğini gösterecek.**

Kalbimiz ve mantığımız birinci ihtimalden yanadır.

Siz de yazdınız, Teşekkürlerimiz

Sizlere ayırdığımız sahifelere, lûtfediyor, tarihin huzuruna çıkarmaya değerli gördüğünüz hâtıralarınızı, duyduklarınızı, hafızanıza tevdi edilenleri gönderiyorsunuz. Birinci sayımızın 45 inci sahifesinde hülâsalamaya çalıştığımız şekil ve ölçüler içinde göndereceğiniz yazıların, sizlere ayrılmış sahifelerde geliş sırasıyla neşrine devam edeceğiz. Emek ve himmetlerinize teşekkürlerimiz.

****

KAYBOLAN SIR VE HAMDİ BEYİN HAYIFLANMASI..

Rahmetli annem anlatırdı: Pederi bulunan Trablusşam Valisi Mustafa Ziya Paşa ile birlikte Trablusşamda bulundukları sırada İstanbul Arkeoloji müzesi Müdürü Hamdi Beyin SİDONDA bir takım lâhitler bulduğunu ve bunları açarken mutasarrıf paşanın da bulunması arzusu üzerine babamla birlikte SİDONA gittik. O sıralarda 14-15 yaşlarında idim. Sidona vardığımızda bütün lâhitleri açmışlar, sadece İskender'in mezarı kalmıştı. (Herkes bilir ki, İskender lâhti diye meşhur olup halen İstanbul Arkeoloji müzesinde bulunan bu mezar, Suriye Satrapı General LAOMEDON'a aittir) Lâhtin kapağını açtılar, birden herkesin ağzından bir hayret nidası çıktı. Lâhit, ağzına kadar hafif bulanık bir su ile dolu idi. İçinde büyük üniformasını giymiş, yanında silâhları bulunan GENERAL LAOMEDON (tabiidir ki annem o zaman generalin ismini bilmiyordu) uzanmış bir vaziyette yatıyordu. Ölü sanki yeni ölmüş gibi mütebessim bir şekilde olup yüzündeki kaşları, saçları, ve sakalı yerinde idi. Müdür dahil hepimiz şaşırdık. Hamdi Bey bir babama baktı, bir de yanındakilere baktı, ne yapacağını şaşırmıştı. Derken yanında bulunan adamlara dönerek lâhitteki suyu boşaltmalarını ve içinde bulunan cesedin çıkarılarak yan tarafta bulunan bir masa üzerine uzatmalarını söyledi.

Lâhit içinde bulunan suyu döktüler. Cesedi de masa üzerine uzattılar. Ben babam ile birlikte kazı mahallini gezmek üzere uzaklaştık, aradan 15 dakika kadar bir zaman geçmemişti ki, bir feryat koptu, tekrar mezarın yanına geldiğimizde generalin cesedi hemen dağılmaya başlamıştı, Müze müdürü Hamdi Bey, saçını başını yoluyor: «— Ben ne halt ettim de bu işi yaptım, haydi suyu döktüm, hiç olmazsa, bu sudan biraz alsaydım da tahlil ettirseydim!» diyordu. Fakat iş işten geçmiş, olan olmuştu.

Bahaettin AKOLU - Üsküdar

★

BİZ VE ONLAR

Dört sene önce, Brüksel'de vazifeli olan oğlumun yanına gitmiştim. İki ay kadar kaldım. Oturduğu apartmanda karşı dairedeki Belçikalı aile ile dost olmuştuk. Bir Türk kadını ile tanışmak istiyenlerle sohbet halkamız gün geçtikçe genişliyordu. Tanıştıklarımız arasında, bir de, Katolik rahibi vardı. Gerçekten bilgili bir insandı. Teoloji'den sonra Felsefe tahsil etmiş, doktorasını kadîm filozofi üzerine vermişti.

Beni, bilhassa inançlarımla incelediğine kani idim. Sözü, dönüp dolaştırıyor, Müslümanlığa getiriyordu. Rahmetli babacığımın bir Kadı olması ve bana Fransızcayı Notre dam de Sion'da öğretecek kadar açık fikir taşımasının nimeti ile, ana kurallarını bildiğim Müslümanlığı, rahat Fransızcamla kendisine izah edebiliyordum. Bu fikirler kadar, benim dış ve iç görünüşüm, muhatabımda sadece hayret değil, biraz hayâl kırıklığı uyandırıyordu: Tasavvur ettiği Türk'ü karşısında bulamamış olması bakımından...

Ayrılacağım zaman, şu samimî itirafta bulundu:

«— Kendinizi dünyaya tanıtınız... Yaşadığımız cihanda mesafe mefhumu kalmamıştır. Sadece günlük yaşamanızı değil, fikirlerinizi, inançlarınızı, iyiliğine ve kötülüğüne inandığınız duygularınızla kendinizi cihana tanıtınız. Göreceksiniz ki o zaman yabancı saydığınız âlemle aranızda, sizin üstünlüğünüzle neticelenen bir birleşme olacaktır.»

Bizim medeniyet ve yücelme için önümüzde duvar saydığımız duygularımızın aslında, hiç de menfi kuvvetler olmadığına bir daha inandım. Anladım ki, en büyük eksiğimiz kendi öz tarihimizi, yâni geçmişimizi bilmemenin çâresizliğinden kopup geliyor. Bu sebeple, aşağılık duygusuna saplanıp kalıyoruz. Bu çukurun dolmasını devletten beklemiyelim: Biz yaşlılar, gençlere, en değerli armağanın mâzimizi aydınlatan kitaplar, hâtıralar ve ithaflar olduğunu kabullendiğimiz gün, nefsimize ve dolayısiyle vatanımızın yarınına inancımız artacak...

Biz paha bizilmez değerler, eşsiz hazinelerle dolu bir ülkede yaşamanın mazhariyetine erişmiş bahtiyar kimseleriz. Bu imtiyazımızı hakkiyle değerlendirebildiğimiz gün Belçikalı rahibin istekleri de bir bakıma gerçekleşmiş olmıyacak mı?

Nedime Menemenci - İzmir

Asrın casusluğu ve Çiçeron'un esrarı

İkinci Dünya Harbinde, İngiltere'nin Ankara Büyükelçiliğindeki önemli gizli vesikalar Almanlara nasıl satılmıştı?

★ — **ASRIN CASUSLUĞU :**

İkinci Dünya Savaşından sonraki yıllarda bütün dünya muazzam bir casusluk olayının yankılarıyla yerinden oynamıştı: Asıl adı Elyaza Bazna, takma adı ise Çiçeron olan bir adam, Ankara'daki İngiltere Büyükelçiliğinden çok önemli gizli belgeleri, Nazi Almanyası'nın diplomatlarına satmış; fakat onlar bu belgelerin doğruluğuna inanmamışlar; hayatını tehlikeye koyarak gördüğü bu işin karşılığını da Çiçeron'a sahte İngiliz liralarıyla ödemişlerdi.

Naziler —özellikle o devirde Dışişleri Bakanı olan Ribbentrop— bu işte âdeta kör gibi davranmışlar; Ankara büyükelçileri Von Papen'in uyarmalarına rağmen, kendilerine verilen belgeleri sahte, işi de tuzak saymakta ayak diremişlerdi.

Bu olayın üstünden yirmi yıl geçmiş bulunuyor ama, kahramanların hemen hepsi hayattadır. Çiçeron hâdisesi bir casusluk filmine konu olmuştur. Çiçeron'la bu alış-verişi yapan Nazi ticaret ataşesi Von Moyzisch, bu iş hakkında hâtıralarını yazmıştır. Elyaza Bazna da şimdi Avrupa memleketlerini —özellikle Almanya ve Fransa'yı— dolaşarak bu inanılmaz macerasını hem yayınladığı bir kitapta, hem de televizyonlarda anlatmıştır.

Bir Fransız gazetecisi hem bu kitaplara, hem televizyon yayınlarına ve Elyaza Bazna'nın kendisine anlattıklarına dayanarak «asrın casusluğu» nun bir bilânçosunu yapmış bulunuyor. Üzerinde doğru-yanlış türlü şeyler yazılmış olan bu işin içyüzünü onun kaleminden öğreniyoruz.

İkinci Dünya Harbinde, İngiltere'nin Ankara büyükelçisi Sör Hughe Knatchbull - Hugessen.
(Çiçeron hâdisesinin doğruluğunu itiraf edebilecek kadar samimî bir diplomat.)

★ — **UFAK - TEFEK, MÂNASIZ BİR ADAM :**

Elyaza Bazna'yı Ankara'da, yahut İstanbul'da sokakta görseniz, hiç de dikkatinizi çekmez: Ufak-tefek, mânasız, utangaç, silik

bir adam. Yalnız ara sıra bakışlarından sert bir parıltının geçtiğini görürsünüz. İşte bu adam 1943-1944 yıllarında Ankara'da, İkinci Dünya Savaşının en mühim sırlarını İngilizlerden çalıp Almanlara satmış; fakat Naziler gerçekliğine inanmadıkları için bunları kullanmamışlardı! Şu da var ki kendilerine satılan bu sırların bedeli sahte İngiliz liralarıyla ödemişlerdi. Adamın ismi Elyaza Bazna idi ama o zamanlar Nazi Almanyası'nın Ankara büyükelçisi olan Von Papen ona Çiçeron adını takmıştı: Adamın getirdiği belgeler çok önemliydi de ondan.

Çiçeron adını bütün dünya, bu alışverişi onunla yapan Nazi Ticaret Ataşesi Von Moyzisch'in yazdığı kitaptan öğrendi. Çok sonraları Çiçeron, yani Elyaza Bazna da hâtıralarını yazdı. Bu kitapta o, kendisini bir Türk vatanseveri gibi tanıtmaktadır. Amacı da Türkiye'nin tarafsızlıktan ayrılıp Müttefiklerin, yani özellikle İngiltere'nin safında yer almasını önlemektir. Acayip bir muhakeme ama neyse!

Şurası muhakkak ki Elyaza Bazna bu işi yurduna değil, paraya olan sevgisinden yapmıştı. Öyle olmasaydı, gizli belgelerin fotokopilerini Nazilere satacak yerde Türk hükûmetine teslim ederdi. Sonra, yurduna olan sevgisi bu kadar kuvvetli ise, Naziler hesabına casusluk edip İngilizlerden sırları çalacak yerde, İngilizler —ya da Türkler— hesabına casusluk edip Almanlardan sır çalmağa uğraşırdı. Yurdunun daha İkinci Dünya Savaşı başlamadan İngiltere - Fransa ile ittifak imzaladığını; savaş süresince tarafsız kalmakla beraber eninde sonunda cephe alarak Müttefikler safına geçeceğini biliyordu çünkü.

Üstelik, Elyaza Bazna'nın İngilizler hesabına Almanlardan sır çalması gayet kolaydı da: İngiltere büyükelçisinin yanında çalışmadan önce Nazi Almanyası Ankara büyükelçiliği başmüşavirine uşak sıfatiyle hizmet etmişti. Son olarak da Elyaza Bazna «daha başlangıçtan itibaren» Almanya'nın İkinci Dünya Savaşını kaybedeceğinden emin olduğunu» her fırsatta tekrarlayıp durmuştur.

Dünya casusluk tarihine Çiçeron adıyla geçen bu adam, Yugoslavya Türklerindendi. Câhildi, tek bildiği şey, otomobil kullanmaktı. Oysa babası Hâfız Yaşar, din dersi hocasıydı. Büyük babası ise Osmanlı İmparatorluğu devrinde paşalığa kadar yükselmişti.

★ — DİKKAT! TEHLİKELİ BİR KATİL!

Elyaza Bazna 28 Temmuz 1904 te, Belgrad'ın 360 km. güneyindeki Piriştine'de doğdu. Osmanlı İmparatorluğu çöküp Piriştine de Yugoslav şehri olunca aile İstanbul'a göç etti. O sırada Birinci Dünya Savaşı sona ermiş, İstanbul'la Türkiye'nin belli başlı bölgeleri İtilâf Ordularının işgali altına girmişti.

Bazna işgal kuvvetlerinde bir iş buldu. Fakat kötü hal ve gidişi yüzünden Fransız işgal makamları onu tevkif ettiler. İşlediği suçların listesi uzundu: Hırsızlık, askerî malzemeyi tahrip, silâhlı olarak kaçmak, ruhsatsız silâh taşımak... Dosyasında: «Dikkat! Bazna tehlikeli ve kurnaz bir kaatildir!» diye bir fiş bile vardı.

Fransızlar Bazna ile başedemiyeceklerini anlayınca elini ayağını bağlayıp zındana attılar ama o bu yüzden utanç değil, gurur duydu. Neden sonra Fransız askerî mahkemesinin karşısına çıkarıldı. Üç yıl hapse hüküm giydi. Marsilya'ya gönderildi. Bu hapis hayatının ona faydası dokundu: Fransızca öğrendi. Fransızca, o zamanlar Türkiye'de çok geçen bir dildi. Ceza süresini doldurup Türkiye'ye gelen Bazna, zaten Sırpça da biliyordu. Bu iki yabancı dil sayesinde, Yugoslavya büyükelçisi Yankoviç'in yanında kavaslık etmeğe başladı. Daha sonra şarkıcılık etmeği de denedi ama beceremedi. Ara yerde evlenmiş, dört çocuğu olmuştu.

Bazna şarkıcılığı beceremeyince Birleşik Amerika askerî ataşesinin yanına girdi. 1942-1943 arasındaki son işi de Nazi Almanyası'nın Ankara büyükelçiliği başmüşaviri Jenke'nin yanında kavaslıktı. Bu Jenke bütün savaş yılları boyunca büyükelçilikte çok önemli rol oynamış; savaş sona erince yurduna dönmeyip Türkiye'de kalmış; sonra Kandilli önlerinde bir motor kazasında esrarlı şekilde ölmüştü. Resmî sıfatının yanında özel bir sıfatı da vardı: Devrin Nazi Dışişleri Bakanı Ribbentrop'un eniştesiydi.

Jenke'nin yanında çalışırken, Bazna acayip bir alışkanlık edindi. Efendisine gelen resmî - özel bütün mektupları gizlice açıp okumağa başladı. Eğlence olsun diye bazılarının resimlerini de çekti, sonra övünmek için bunları karısına gösterdi:

«— Adamlar casus casus diye gölgelerinden bile korkuyorlar. Bense onlara gelen mektupların resimlerini çekiyorum da haberleri bile yok!» dedi.

Fakat Jenke işin farkına varmakta gecik-

medi. Savaş devam etmekte olduğundan, vahim bir meseleydi bu. Bazna'yı kapı-dışarı etti. Müstakbel Çiçeron bunun üzerine iş aramağa başladı. Günün birinde bir gazetede şu ilânı gördü: «İngiltere büyükelçiliği birinci kâtibinin yanında çalışmak üzere bir şoför aranmaktadır.»

İşte o zaman Bazna'nın zihninde bir şimşek çaktı: Casus olacak, bu işten muazzam para vuracaktı. Kendini şöyle bir tarttı. Bu işi yapmak için gerekli vasıflara sahipti: Ağzı sıkıydı, göze batar bir hali yoktu, sabırlıydı. Önünde yeni bir yol açılmıştı. Bu, tehlikeli bir yoldu ama Bazna tehlikeleri peşinen göze almış bulunuyordu.

Hemen büyükelçiliğe başvurdu. Birinci kâtip Busk'ın yanına şoför olarak girdi. Orada çalışkanlığı ve terbiyesiyle kendini sevdirdi. Çok geçmeden o zaman İngilterenin Ankara büyükelçisi olan Sir Hughe Knatchbull - Hugessen'in şahsî kavası ve oda hizmetçisi oldu.

★ — **KIRMIZI ÇEKMECE :**

Bazna casusluk yapmağa karar vermişti ya, bu işi nasıl yapacağını da tasarladı: Büyükelçilik memurları, sefirin bizzat görmesi gereken belgelerle telgrafları ona kırmızı bir çekmece içinde getiriyorlardı. Sefirin daha inceden inceye, daha uzun zaman görmesi gereken telgraflar ise siyah bir çekmecede durmaktaydı.

Sonra bir şeyin daha farkına vardı: Uzun boylu önemi olmayan dosyalar büyükelçilik binasında, özel polis memurlarının muhafazasındaydı. Oysa çok gizli belgeler bütün gün sefirin özel ikametgâhında, yazı masasının üzerindeki kırmızı çekmecelerde durmaktaydı. Yalnız geceleri bu belgeler, alelâde bir kasaya kilitleniyordu.

En önemli belgeler ise çoğu zaman sefirin başucundaki komodinin üzerinde, yine kırmızı çekmeceler içindeydiler. Büyükelçi Sir Hughe geceleri uyuyabilmek için uyku hapı alıyordu. Derin bir uykuya dalınca Çiçeron, efendisinin odasına giriyor; çekmecedeki belgeleri, evrakı alıp kendi odasına çıkıyordu. Burada küçük bir fotograf atelyesi kurmuştu. Hemen belgelerin resimlerini çekiyor, bunları yine yerine koyuyordu.

Bu çekmecelerin anahtarlarını da çok ustalıkla elde etmişti:

Sabahları büyükelçi banyo yaptığı sırada Bazna onun odasında duruyor, efendisinin

İşte, asıl adı ile Elyaza Bazna... Takma adı ile Çiçeron... İkinci Dünya Harbinin en dikkatdeğer casusluğunu, Ankara'da yapan, İngiltere Büyükelçisinin «oda hizmetçisi.»
(Berlin, verdiği haberlerin değerini kavramış olsa idi, Normandiya çıkarmasını bile önceden öğrenmenin mümkün olacağı anlaşılmıştı. Fakat çok geç!..)

o gün giyeceği elbiseyi hazırlıyordu. Günün birinde büyükelçinin masa üzerinde unuttuğu anahtar destesini gördü. Zaten fırsat kolluyor, cebinde hep bir balmumu topağı taşıyordu. Bir kaç saniye içinde anahtarların kalıplarını aldı. Fakat anahtarların birine biraz balmumu yapışmıştı. Bunun üzerine hemen büyükelçinin dolabından bir mendil aldı, anahtarı bununla temizledi, anahtar destesini de yine masanın üzerine koydu.

Tam o sırada büyükelçi banyodan çıkıp odaya girdi. Sırtında bornozu vardı. Öyle ânî gelmişti ki, Bazna korkmağa bile vakit bulamadı. Kendini toparlıyarak yüzünü buruşturdu:

«— Bu mendil temiz değil Ekselâns, kirliye atıyorum,» dedi.

Büyükelçi başını salladı ama, bu sözleri

dinlememiş olduğu muhakkaktı. Etrafına bakınıyordu. Birden anahtarları gördü. Hemen kapıp bornozunun cebine koydu, rahat bir soluk aldı. Sonra bir şey söylemeden çekilip gitti.

★ — 20.000 İNGİLİZ LİRASI :

Bazna gizli belgelerin resimlerini çekmişti ya, şimdi onları Nazilere ulaştırma işi kalıyordu. Düşünüp taşındı, bunun için eski efendisi Jenke'ye başvurmaya karar verdi, meseleyi ona anlattı. Jenke de onun Ticaret Ataşesi Von Moyzisch'le görüşmesini sağladı.

Bu Von Moyzisch aslında Nazi gizli servisinin ajanıydı. Nürenberg yargılamasında idama mahkûm olup asılan Gestapo şefi Kaltenbrunner'in emrindeydi. Ayrıca S.S. kıtalarında yüksek rütbeli bir subaydı. İşinin acemisi de sayılmazdı. Bazna'nın kendisine söylediklerini duyunca şaşkınlıktan ağzı bir karış açık kaldı.

Fakat Bazna'nın bu filmler için 20.000 İngiliz lirası istediğini duyunca şaşkınlığı daha hudutsuz bir hal aldı.

Bazna'nın kaderini değiştirecek, fakat İkinci Dünya Savaşının gidişinde hiçbir etki yapmıyacak olan bu buluşma, 26 Ekim 1943 günü cereyan ediyordu.

Nihayet Von Moyzisch kendini toparladı:

«— Siz kimsiniz peki?» diye sordu.

Bazna heyecanını belli etmemeğe çalışarak cevap verdi:

«— Kim olduğumun hiçbir önemi yok. Teklifimi incelemeniz için size üç gün müsaade: Herhalde siz şefinizle konuşacaksınız, o da belki Berlin'le temasa geçecek. 30 Ekim günü size telefon edip: «Bana mektup var mı?» diye soracağım. «Hayır» derseniz bir daha beni görmiyeceksiniz. «Evet» derseniz teklifimi kabul ettiğinizi anlıyacağım. Akşam saat onda sizinle buluşup iki bobin film vereceğim. Bunlarda İngiliz vesikalarının resimleri var. Siz de bana 20.000 İngiliz lirasını vereceksiniz. Bu işte siz 20.000 İngiliz lirasını tehlikeye koyuyorsunuz ama, ben, canımı tehlikeye atıyorum. Bu ilk filmlerden memnun kalırsanız başka filmler de vereceğim size. O zaman bunların her birine 15 bin İngiliz lirası isterim, tamam mı?»

Von Moyzisch fiyatı çok pahalı buldu. Berlin'in bu alışverişi reddedeceğinden emindi. Onun için kabul etti. Şayet Berlin teklifi kabul ederse, ikisi de 30 Ekim akşamı, büyük elçiliğin bahçesinde buluşacaklardı.

Ayrılırlarken Elyaza Bazna Von Moyzisch'e kendini tanıttı:

«— Kim olduğumu bilmek istiyordunuz, değil mi? Ben İngiliz Büyükelçisinin oda hizmetçisiyim,» dedi.

Ertesi gün Almanya Büyükelçisi Von Papen Dışişleri Bakanı Ribbentrop'a şifreli bir telgraf çekip durumu anlattı. Teklifi kabul ediyorsa özel kurye ile Ankara'ya 30 Ekim öğleye kadar 20.000 İngiliz lirası göndermesini istedi.

Ribbentrop'tan 29 Ekim günü cevap geldi:

«Gerekli ihtiyat tedbirlerini alarak teklifi kabul ediniz. Özel kurye 30 Ekim öğleden önce Ankara'da olacak. Vesikaları alır almaz yollıyacağınız raporu bekliyorum.»

30 Ekim günü Elyaza Bazna Von Moyzisch'e telefon ederek: «— Bana mektup var mı?» diye sordu. «— Evet» cevabını alınca, gecenin saat onunda büyükelçiliğe gitti. Ataşenin çalışma odasına girdikleri zaman sordu:

«— Para geldi mi?»

Diplomat da sordu:

«— Filmler yanınızda mı?»

Bir yandan Von Moyzisch kasadan paraları çıkarıp saydıktan sonra Bazna'ya verirken, o da ona iki film bobinini uzattı.

Ataşe: «— Bana bir çeyrek saat müsaade edin: Filmler neye benziyor, bakayım bir Para burada, kendiniz saydınız. Son dakikada cayarsanız paraları bırakır, filmi alıp gidersiniz, tamam mı?» dedi.

Sonra filmleri yıkadı ve geri geldi: «Bunları alıkoyuyorum, yalnız para için makbuz isterim,» dedi.

Bazna makbuz vermedi: «— Deli değilim ben,» dedi. «— Yarın başka filmler de getireceğim.»

«— İyi ama, benim yarın size verecek param yok!»

«— Ne çıkar? Kredi açıyorum size!»

★ — DEHŞET!.. İNANILIR ŞEY DEĞİL!

Casus gittikten sonra Von Moyzisch filmleri agrandisman yaptı. Vesikalarda hiçbir şüpheli taraf yoktu. Hepsi muazzam askerî ve siyasî sırları ihtiva ediyordu. Değerleri paha biçilemiyecek kadar büyüktü. Bazna Ü-

çüncü Reich'e çok büyük bir hizmette bulunmuş oluyordu.

Von Papen de belgeleri görünce: «— Dehşet! İnanılır şey değil!» diye bağırdı.

Filmlerde neler yoktu ki: İngiliz ajanlarının adları, gizli şifreler, Londra ile Ankara'nın münasebetleri hakkındaki diplomatik raporlar, çok önemli başka askerî ve siyasî bilgiler! Fakat üstelik daha sonra Nazi büyükelçiliği ileride de Müttefiklerin bütün tasarılarını öğrenecek; Moskova, Kahire, Tahran konferanslarının tutanaklarını elde edecekti!

İnsan rüya görüyor sanıyordu kendini!

Fakat Berlin'in bu sırlar, bu vesikalar karşısında takındığı aldırmaz tavrı öğrenince Von Papen de, Von Moyzisch de rüya gördüklerini sandılar. Kaltenbrunner Von Moyzisch'i Berlin'e çağırmış, ona şunları söylemişti:

«— Bu belgeleri askerî ve siyasî bakımdan kullanmak için beklemek zorundayız. Bakalım durum ne gelişmeler gösterecek. Ribbentrop İngilizlerin o uşağı mahsus yolladıklarına, bize tuzak kurduklarına inanıyor. Ribbentrop'u tanırım: Katır gibi inatçıdır. Taş çatlasa bu düşüncesini değiştirmiyecektir.»

Gerçekten, birkaç gün sonra da Ribbentrop Vop Moyzisch'i kabul etti. Küçümser bir tavırla fotokopileri göstererek:

«— Çok güzel şeyler, onun için sahici olamazlar!» dedi.

Oysa Çiçeron, getirdiği belgelerin doğru olduklarını isbat da edecekti: Vesikalardan birinde Müttefik uçaklarının 14 Ocak 1944 günü Sofya'ya bir hava akını yapacakları yazılıydı. Nitekim o gün o hava akını yapıldı, şehrin bir kısmı haraboldu.

Ara yerde Von Moyzisch Ankara'ya döndü. Günün birinde dikkati, belgelerde hep rastladığı «Overlord Harekâtı» sözlerine takıldı. Çok geçmeden bu sözlerin mânasını anladı: Bu, Fransa'da, Normandiya'da açılacak olan İkinci Cepheye verilmiş addı. Bu harekâta da «Eisenhower adlı bir Amerikan generali» kumanda edecekti. Durumu hemen Berlin'e bildirdi:

«— Mümkündür ama, pek de muhtemel görünmüyor,» diye cevap aldı. Kaltenbrunner'e göre İkinci Cephe ancak Balkanlarda açılabilirdi...

İşte, Çiçeron ile gizli görüşmeleri yapan, ona sahte 20.000 İngiliz lirasını veren ve şeklen Almanya'nın Ankara Büyükelçiliği Ticaret Ataşesi, aslında ise Von Papen dahil herkesi «kontrol» eden Ludwig H. Moyzisch.
(Aldığı vesikaların ehemmiyetini o da kavrıyamamıştı. Bunların değerini sadece o ihtiyar kurt Von Papen kavradı. Fakat, Berlin'deki eski şarap tüccarı Nazi Hariciye Nazırı tecrübesiz ve basiretsiz Von Ribbentrob'u belgelerin doğruluğuna inandıramadı..)

İkinci Cephe hakkındaki film, Çiçeron'un getirdiklerinin sonuncusu oldu.

Kaltenbunner Von Moyzisch'e Çiçeron'un getirdiği vesikaları Von Papen'e göstermemesini emretmişti. Fakat Von Moyzisch koyu bir nazi olmadığından buna aldırış etmemişti: Onun için Von Papen vesikalardan muntazaman haberdar oluyordu.

Günün birinde büyükelçi, Türkiye dışişleri bakanı Numan Menemencioğlu'yu ziyarete geldi. Üstü kapalı bir şekilde: «Türkiye'nin İngiliz askerî personelini kendi topraklarına kabule hazır olduğundan haberim var,» dedi ve ekledi:

«— Ankara böyle bir şeye izin verirse, Almanya da misilleme yapmakta gecikmiyecektir.»

İki gün sonra Çiçeron, İngiltere büyük-

elçisinin Londra'ya yolladığı şifrenin kopyasını Von Moyzisch'e getirdi. Sir Hughe bunda: «Papen'in bazı şeyler öğrenmiş olduğu anlaşılıyor,» diyordu.

Müttefikler bazı sırların dışarıya sızdığını anlamışlar, İngilizlerin kulağına karsuyu kaçmıştı. O zaman elektrikçiler, büyükelçinin kasasının çevresine elektrikli alârm tertibatı yerleştirdiler. Fakat Çiçeron mutfakta bulunan elektrik sigortasını gevşetiyor, yine rahat rahat işini görüyordu!..

Çiçeron daha bir süre İngiliz büyükelçisinin hizmetinde kaldı. Bunun sebebini bilmeğe imkân yoktur. Belki palaspandıras gidersè şüphe uyandıracağından korkmuştu. Yahut belki İngilizlerle anlaşmış, onlar da onu Almanlara sahte vesikalar verdirmek için bir süre daha kullanmışlardı. Her iki ihtimal de akla yakın görünmektedir.

Muhakkak olan şu ki, Çiçeron Von Moyzisch'i son bir kere daha gördü. Ama artık olan olmuş, Nazi Almanyası çember içine alınmıştı. Türkiye Müttefiklerin yanıbaşında - sırf sembolik şekilde - savaşa katılmağa hazırlanıyordu. Çiçeron da 1944 yılının Nisanındanberi kendi isteğiyle İngiltere büyükelçiliğinden ayrılmış bulunmaktaydı..

★ — BEKLENMEDİK BİR ŞEY...

Fakat ara yerde beklenmedik bir şey oldu: Elyaza Bazna'ya verilen İngiliz liralarının sahte oldukları anlaşıldı. Bunlar, Kaltenbrunner'in emrindeki kalpazanlar tarafından, asıllarından farksız bir şekilde «imal» edilmişlerdi.

Zaferin ertesinde Bazna bu paralarla büyük bir iş adamı olmuş, 150 odalı büyük bir otel yaptırmağa başlamıştı. Paraları sağa sola dağıtmış bulunuyordu. Bu banknotlardan biri döne-dolaşa İsviçre'ye gitmiş, orada bir banka bunların sahte olduklarını söylemişti. İz takip edile edile iş, Çiçeron'a kadar geldi dayandı. Asrın casusunun bütün pembe hayalleri bir anda yıkılivermişti.

O zaman hemen şansölye Adenauer'e bir telgraf çekti: «İkinci Dünya Savaşında canımı, hürriyetimi, şerefimi tehlikeye koyarak Almanya'ya gizli belgeler tedarik ettim. Bu hizmetimin bedelini sahte paralarla ödediler. Zararımın tazminini isterim,» dedi.

Gelen cevapta yaşlı şansölye: «— Bu konuda herhangi bir işlem yapılamıyacağını» bildirmekteydi!

Peki, Çiçeron bugün ne yapıyor? Kendisi şöyle demektedir:

«— Eh, geçinip gidiyoruz işte. Alışveriş yapıyoruz. Biz Şarklılar hep dört ayak üstü düşeriz zaten. Paralar sahte olmasaydı çok iyi olurdu ama, n'apalım, kaderde bu da varmış!»

Bonapart Var...

Gazet dö Frans, 26 Mayıs 1797 de şu fıkrayı neşretti:

«Kanunu Esasi ayın yirmi dördünde Paris'in her tarafında kaza ve nahiyelerde ilân edildi. Belediye memurlarından birisi belediye önünde toplanan kalabalık halka Anayasayı okuyordu. Herkes iyi işitmek için o kadar telâş ediyordu ki, hiç kimse okunan kanunun bir fıkrasını bile anlıyamıyordu. Bir kadın, yanında duran diğer bir kadına telâşla sordu:

«— Hiçbir şey işitmedim..»

«— Ben ise bir kelimeyi bile kaybetmedim.»

«— Öyle ise bana söyleyiniz: Kanunu Esaside ne var?»

«— Napoleon Bonapart var!..»

* * *

1797 senesi 24 Mayısında, Paris meydanlarında Anayasayı okuyan belediye memurları Napoleon Bonapart'ın ismini söylediler mi? Hayır!.. O halde Anayasayı dinliyen kadının, hürriyet, müsavat, adaletten bol bol bahseden bu Anayasada sadece Napoleon Bonapart'ın olduğunu söylemesi nedendir?

Halk, idaresi altında bulunduğu rejimin —taşıdığı isme rağmen..— çok zaman bu ismiyle alay ettiğini bilir. Fakat kendisini aldattığını zannedenlere içinden güler!

(Türkiye İstiklâl ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, Cilt: 3, Sah: 1909)

LÛGATÇE

An'anat: Gelenekler.

Anarşizm: Bir düzeni kanun dışı olay ve davranışlarla bozma hareketi.

Ahîlik: Ekonomik ve sosyal kuralları da olan ve inançlarını bu yoldan yaşama düzeni haline getiren tarikat.

Âl-i beyt: Peygamberimizin ailece yakınları. Peygamberimizin soyundan olanlar.

Beytülmal-i Müslimin: Hazret-i Muhammed'in, Müslümanlığın bir devlet hareketi olmasıyla beraber kurduğu genel bütçenin hazinesi. Bugünkü anlamıyla Maliye Hazinesi.

Bârigâh: Yanında, indinde. (Terim olarak Tanrı huzurunda).

Babaîlik: Şia - Batiniyye hareketinin Baba İlyas Horasanî'nin kurduğu tarikat kolu.

Bedhah: Kötü düşünen.

Cizye: Gayrı din ve ırklardan olanların İmparatorluğumuz devrinde ödedikleri vergi.

Doküman: Belge, vesika.

Dergâh: Tarikat tâbiri olarak inanç ulularının yaşadığı yer.

Düyun-u Umumiye: Birleştirilmiş borçlar.

Elem-i şâhane: Tâç ve taht sahibinin kederi.

Eyalet: Eski mülkî bölümde bir kaç vilâyeti kapsıyan geniş bölge.

Ecdad-ı izam: Yücelikler yaratmış dedeler.

Enderun: Saray teşkilâtında devlet adamı yetiştiren müessese.

Felâh-ı vatan: Birinci Dünya Harbi mütarekesinden sonra, İstanbul'da toplanan son Mebusan Meclisinde, Anadolu hareketini temsil eden ve başlarında Rauf Beyin bulunduğu milliyetçi grub.

Fütuvvetnâme: Bektaşiliğin esaslarını derleyen eser.

Fitne: Ayrılık, ayırıcılık, bölücülük.

Fehmetmek: Öyle düşünmek, kavramak.

Gerillâ: Cephe dışı savaşları. Çete harbleri.

Heyet-i murahhasa: Temsilciler kurulu.

Hegemonya: Egemenlik. Kanun üstü ve töre dışı üstünlük anlamına.

Hudut-u hâzıra: O günün sınırları.

Hocegân: Terim olarak: Tasavvuf hareketini Orta-Asyadan dünyaya yayan Türk bilginleri.

Hezeyan: Saçmalama.

İğtişaş: Karışıklık.

İftirak: Ayrılık.

İnkiyad: Boyun eğme.

İltizam: Taraf tutma.

İnhiraf: Ayrılma, bırakma.

İhtilâfat-ı siyasiye: Politika anlaşmazlıkları.

İstidrat: Hatırlatma.

İfrat: Aşırı.

İnayet: Bağışlama, lutfetme.

Kariha-i İlham-ı Şehinşahî: Tâç ve taht sahibinin hatırına gelen. Hâkanın düşünceleri.

Knez: Rusyada eski derebeylik.

Kavm-i Necîb: Üstün ırk.

Kâf-ı Nun: Tarikat terimi: Dünyanın kuruluşu. Tekvin.

Kemafissâbık: Eskiden olduğu gibi.

Kapıkulu ocağı: Padişah hizmetindeki kadro.

Lebaleb: Ağız ağıza, tıka basa.

Lonca: Ahîlikde ekonomik örgütü kapsıyan kurumlaşma.

Mücahedat: Uğraşmalar.

Müdavele-i efkâr: Görüşme, danışma.

Mihraklaşmak: Bir yere toplamak.

Müntehib-i sani: İkinci seçmen.

Muhassala: Sonuç, elde edilenler.

Menafi-i Milliye: Ulusun çıkarları.

Meziyet: İyi ve beğenilen özellikler.

Mektupçu: Eski idarî teşkilâtta vali yardımcısı.

Münkir: İnkâr eden.

Muhtel: Bozulmuş.

Metafizik: Dokusu henüz bilinmiyen lâboratuvar-üstü bilim.

Müşrik: Şirke sapmış, dinsiz ve inkârcı.

Mürüvvet: Yücelik, büyüklük.

Nihilizm: Anarşistlerin ileri bir kolu: Her düzeni zorla kırma ve dağıtma çabasında olan karıştırıcılar.

Nekir: Ölümden sonra ruhun muhasebesini yaptığına inanılan iki melekden birisi.

Nakîb: Soyu asîl ve merasimlerde ön plânda yeri olan kişi.

Nokta-i nazar: Görüş. Bir konuyu anlatma yönü.

Rey-i necibane: Doğru ve yüce olan görüşünüz.

Rüesay-i Hükûmet: Devlet büyükleri.

Sehabet: Koruma.

Sendikalizm: Sendikacılık hareketini ilme ve sisteme bağlıyan hareket.

Serdar-ı Ekrem: Başkomutan.

Serasker: Harbiye Nazırı anlamına ve Meşrutiyetten önceki Millî Savunma ve Genel Kurmay Başkanlıklarını bir arada toplıyan makam.

Timar eshabı: İmparatorluğumuzda kendilerine özel ayrılıklar tanınan ileri sınıf.

Tedip: Cezalandırma.

Tefevvuk: Üstünlük.

Tetviç: Süsleme.

Terviç: Beğenme.

Tarsin: Kuvvetlendirme.

Telkin: Belirli bir düşünceyi benimsetme.

Terör: Baskı, kanun üstü ve dışı tazyikler.

Tefahür: Övünme.

Tahlis-i giriban: Keder ve kaygıdan kurtuluş.

Takdim-i ihlâl: Temiz duyguları iletme.

Tevkil: Vekil etme.

Taviz: Veriş, bir düşünce ve kararda karşıdakine haklar tanıma.

Unsur-u aslî: Temel dayanak.

Umur-u mezhebiye: Din inançları sorunları.

Uhud-u âtika: Eskiden yeniye geçen söz verişler ve hak tanıyışlar toplamı.

Zât-ı necibane: Ulu kişi olan siz..

Zahiren: Görünüşte, görünürde.

Zat-ı Şevket: Kudret, kuvvet sahibi kişi.

TÜRKİYE KREDİ BANKASI

Sermayesi 20.000.000 T.L. Merkezi : İstanbul

Şubeleri:

İstanbul	İzmir	Edirne
Beyoğlu	Ankara	Samsun
Galata	Yenişehir Ankara	Konya
Kadıköy	Anafartalar Ankara	İskenderun
Osmanbey	Adana	Mersin
Hasköy	Çapa	Bursa
Beyazıt		Bakırköy

HERNEVİ BANKACILIK MUAMELÂTI - BÜTÜN YABANCI MEMLEKETLERDE MUHABİRLER

Telgraf adresleri: Umum Müdürlük: Bankorkgen - İstanbul Şubeler: Bankor

TARİHE IŞIK TUTACAK ESERLER :

ÜÇ PAŞALAR KAVGASI

MEMLEKETİN KADERİ ÜZERİNDE TALÂT - ENVER - CEMAL PAŞALAR ARASINDAKİ İÇ ÇEKİŞMELERİN ŞİMDİYE KADAR NEŞREDİLMEMİŞ VESİKA VE HATIRALARLA PERDE ARKASI...

Hiçbir kitapçıda bulunmaz, Posta ödemeli gönderilir. 304 sahife, pantazot ciltli 12,50 liradır. İsteme adresi :

TARİH YAYINLARI, POSTA KUTUSU 167 — İSTANBUL

NOT : Satış bedeli 12,5 lira olan eser, TARİH KONUŞUYOR aboneleri için tenzilâtı ile ON liradır. Elde mahdut sayı kalmıştır.

TÜRKİYE İSTİKLÂL ve HÜRRİYET MÜCADELELERİ TARİHİ

★ — **İkinci Sultan Hamid'den, Atatürk'ün ölümüne kadar geçen 63 seneyi 6400 sahifede veren büyük eser.**

★ — Her biri 600 er sahifelik dokuz ve fihristiyle beraber 1000 sahifelik sonuncu cildle ON CİLD içinde, son yüz yılın en hacımlı millî tarihi.

★ — **1957 senesi martında münhasıran hususî abonelerine, iki ayda bir cild gönderilmek üzere, 1961 senesi ocak ayında, hiç bir kitapçı ve bâyie verilmeden tamamlanabilmiş eserin, ikinci kısmının elde kalan son koleksiyon serisi.**

★ — 600 sahifelik cildler, yeşil pantazot cildli olarak yirmi, bin sahifelik sonuncu cild, kırk liradır.

★ — **On cildin yekûn bedeli 220 liradır. Eser hazırdır. Ödemeli olarak birden gönderileceği gibi, bir kaç kısımda da gönderilebilir.**

★ — Eserin muhtevası ve hususiyetlerini izah eden broşür isteyiniz.

İmparatorluk, Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerinde yazılmış en büyük millî tarih

Sizler için

AKFİL YENİLİKLERİ

BAHAR

AKFİL SANFOR TERYLENE

AKFİL SATEN MAKKO SANFOR

İMAR HULUSİ

İSTANBUL

AKFİL MERPOLİN SANFOR

AKFİL FANTASİA MAKKO SANFOR

akfil

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT: 1 SAYI: 6 TEMMUZ 1964 FİATI: 250 KRŞ.

Açık Haberleşme

Lûtfen okuyunuz

Tarihsever dostlarımız,

Elinizdeki sayı ile birinci cild tamamlanmaktadır. Bu suretle altı aylık abone bedeli göndermiş olanların da müddeti dolmaktadır:

1) — Ayrılmak kararında iseniz lütfen en çok on gün içinde bildiriniz, kaydınızı kapatalım.

2) — Devam arzusunda iseniz mektup yazmayınız ve yeni abone parasını göndermeyiniz: Yedinci sayınız Ağustos başında altı ay ödemeli olarak gönderilecektir. Abonenizi kesmek hususunda emrinizi almadıkça mecmuanızı göndermiye devam edeceğiz.

3) — Altı aylık abone olanlara yedinci sayıları Ağustos başında, ikinci altı aylık bedelli ÖDEMELİ gönderileceğinden bu müddet içinde adres değişikliğiniz olursa lütfen bildiriniz. Postadan iade, hem mecmuayı harap etmekte, hem de 175 kuruşluk bir kayba sebep olmaktadır. Bu hâlin zaten pek mütevazı olan maddi bünyemiz üzerindeki menfî tesirini olduğu kadar, baskı sayısının ölçülü olması itibariyle de, yarın, talebinizi karşılayamamaya da sebep olabileceğini lütfen hatırlayınız.

Teşekkür ve minnetlerimiz.

****

Sayın Aylâ Hansoy — Bafra.

Yeniçeri Ocağı, 1 haziran 1826 da kaldırılma kararı ile tasfiyeye başlanılmış, Yeniçerilerin yerine Eşkinci sınıfı konulmuştu. İki gün sonra yâni 14 Haziran 1826 da Yeniçeriler son defa kazan kaldırmışlar, onlara katılan Cebeci'lerle beraber, Bab-ı âliyi basarak yağma etmişler, Padişah İkinci Mahmuddan aralarında sadrıâzam, Boğaz muhafızı Ağa Hüseyin ve Mehmet İzzet Paşalar olan bir çok devlet büyüklerinin kendilerine teslimini istemişlerdi. Sultan Mahmut Topkapı sarayına geldi ve Sancak-i Şerîf çıkarılarak, İstanbul'lulardan asîlere karşı Padişaha sadık kuvvetlere yardım istenildi. Zorbaların öldürülmesinin şer'i olduğuna dair fetvalar verildi. Topçu yüzbaşısı Kara Cehennem İbrahim Ağanın cesur bir hareketiyle, Yeniçeri kışlalarının önüne kadar getirilmiş olan bataryalarla kışla tahrib edildi, Yeniçerilik ilga ve yerine *Asakir-i Mansure-i Muhammediyye* kuruldu. Tarihlerimizin vak'a-i hayriye olarak kaydettikleri ve devletin zorbalardan kurtarılma hâdisesi budur. Hürmetlerimiz.

****

Cild Kapaklarınız Hazırdır

Birinci sayımızda tafsilâtıyla bildirdiğimiz üzere, yaldız motifli pantazot bez cild kapaklarımız siyah ve bordo renkleriyle hazırdır:

1 — Cildleme ücreti, kapaklar dahil 7,5 liradır. Elinizdeki ALTI sayıyı tam olarak sağlam bir ambalâj içinde ve TEAHHÜTLÜ bize gönderiniz. Paketin içine sadece bir kelime olarak, hangi rengi istiyorsanız SİYAH *veya* BORDO *yazınız. Paket üzerindeki adresiniz lûtfen tam ve okunaklı olsun.*

2 — Kat'iyyen masraf ve külfete katlanarak ayrıca mektub yazmayınız. Sadece cild bedeli olan 7,5 lirayı mecmualarla birlikte Posta Havalesi ile gönderiniz. Havalenin not kısmına lûtfen, CİLD BEDELİ kaydını koyunuz.

3 — Elimizde ancak koleksiyona ayrılmış mahdut sayımız vardır. Bu sebeble cildlenmek üzere bize göndereceğiniz sayılar tamam olmalıdır. Bizim tamamlamamız mümkün değildir.

4 — Göndereceğiniz 7,5 lira içinde, cildinizin mukavva kutulu ve teahhütlü olarak *adresinize gönderilme ücreti de dahildir. Bu masraflar tarafımızdan ödenecektir. Bu sebeble elden idarehanemizden alınacak cildler BEŞ liradır.*

5 — Cild faaliyetimiz 1-30 temmuz arası devam edecektir. Lûtfen mecmualarınızı bu tarihler içinde elimizde olacak şekilde gönderiniz.

Titiz bir itina ile hazırlanmış cildlerimizin sizleri memnun edeceğini tahmin ediyoruz.

Teşekkür ve hürmetlerimiz.